

N Á R O D O P I S N Á

revue

1/98

NÁRODOPISNÁ REVUE 1/98, ročník VIII - 1998

(XXXV. ročník Národopisných aktualit)

VYDÁVÁ Ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice, ČR

REDAKČNÍ RADA: Hana Dvořáková, Josef Jančář, Richard Jeřábek, Eva Krekovičová, Jan Krist, Vlasta Ondrušová,
Martina Pavlicová, Karel Pavlišťík, Daniela Stavělová, Miroslav Válka

Šéfredaktor: Jan Krist

Redaktorka: Martina Pavlicová

Výkonná redaktorka a tajemnice redakce: Lucie Uhlíková

Výtvarná spolupráce: Dana Chatrná

Tisk: LELKA, Dolní Bojanovice

ISSN 0862-8351

N Á R O D O P I S N Á
revue ¹/98

OBSAH

Studie a články

Podluží a Podlužáci před vznikem vědeckého národopisu na Moravě (<i>Richard Jeřábek</i>)	5
K typologickému zařazení mentýků a šub (<i>Alena Jeřábková</i>)	11
Podlužácké vesnice po stu letech od Národopisné výstavy československé (<i>Věra Kovářů</i>)	15
Tradiční taneční příležitosti na Podluží (<i>Jitka Matuszková</i>)	19
Lidový tanec na Podluží jako příklad vývoje taneční tradice (<i>Martina Pavlicová</i>)	24
Současná naivní malba na Podluží (Emilie Zárubová z Moravské Nové Vsi) (<i>Hana Dvořáková</i>)	26
Kultivované publikum? (Návštěvníci MFF ve Strážnici po 15 letech) (<i>Tomáš Sirovátka</i>)	29
K MFF Strážnice 1997 (<i>Hannah Laudová</i>)	34
Hodnocení pořadů MFF Strážnice 1997 (<i>Jaroslav Jurášek</i>)	35
Co je prvotní - festival nebo jeho hodnocení? (<i>Jiří Pospíšil</i>)	36
TOCA a Strážnice '97 (<i>Zdeněk Mišurec</i>)	37
Perspektivy MFF Strážnice (<i>Josef Jančář</i>)	38

Festivaly

Východná 1997 (<i>Stanislav Důžek</i>)	39
2. mezinárodní folklorní festival "Lužice '97" (<i>Jan Krist</i>)	39
Ohlédnutí za festivalem hudebních nástrojů v Uherském Hradišti (<i>Josef Jančář</i>)	41

Společenská kronika

Jubilující Míla Brtník (<i>Zdenka Jelínková</i>)	42
Za Otakarem Máčemlem (25.8.1920-24.6.1997) (<i>Josef Jančář</i>)	43
Za Václavem Šťastným (<i>Jan Krist</i>)	44
Eva Flašarová odešla (<i>Miroslav Válka</i>)	44

Konference

Generální konference CIOFF v Soluni (<i>Martina Pavlicová</i>)	45
Mezinárodní konference "Lidová kultura a její cesta do třetího tisíciletí". Athény 6.-11.12.1997 (<i>Jaroslav Štika</i>)	45

Živá tradice

Poprvé (*Josef Holcman*)

46

Výstavy

Výstavy lidové architektury a dokumentace v muzeích v Čechách v roce 1997 (*Lubomír Procházka*)

48

Recenze

Zlínsko. Vlastivěda moravská, sv. 64 (*Jan Krist*)

49

Aagot Noss: Krone og skaut (*Miroslava Ludvíková*)

50

Dva ročníky Národopisného věstníku (*Miroslav Válka*)

50

Život a kultura etnických minorit a malých sociálních skupin (*Jana Grycová*)

51

Anna Devátová - Karel Pavlišťík: Bibliografie díla Františka Bartoše (*Martina Pavlicová*)

52

Sdělení

Za chyby se omlouvati znamená dobré skutky činiti (*Richard Jeřábek*)

52

Ztráty a nálezy

Z Šavla Pavlem? (*Richard Jeřábek*)

53

Resumé

56

Každoroční pracovní seminář Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně *Profil národopisného regionu* se uskutečnil ve dnech 22.-23. května 1997 a byl věnován jihomoravské oblasti *Podluží*. Odeznělo na něm 11 referátů a byl doplněn exkurzí do vybraných lokalit na Hodonínsku a Břeclavsku. Národopisná revue přináší jejich výběr, vydání dalších se ujímá časopis Moravského zemského muzea *Folia ethnographica*.

Ze seminářů uspořádaných v letech 1992-1996 uveřejnila Národopisná revue obdobné bloky příspěvků, a to o *Horácku s Podhoráckem, hanáckém Slovácku a těšínském Slezsku*.

R.J.

Lanžhot - Súhrady. Foto z majetku Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně.

PODLUŽÍ A PODLUŽÁCI PŘED VZNIKEM VĚDECKÉHO NÁRODOPISU NA MORAVĚ

Richard Jeřábek

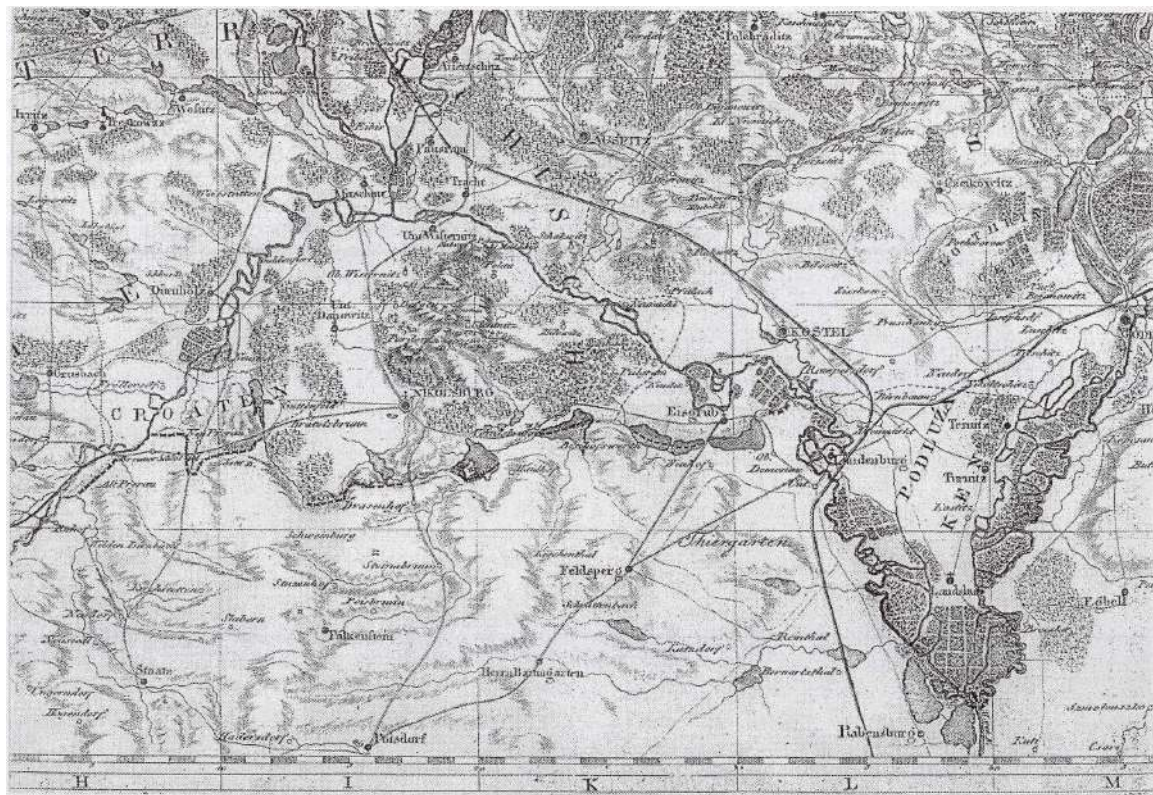
Národopisná struktura Moravy, jak ji pojmáme a vykládáme v přítomnosti, není příliš dávného data. Do poslední čtvrtiny 18. století se stačila projevit jen náhodnými, nesoustavnými zmínkami v pramenech a v dobové literatuře o některých oblastech a skupinách obyvatelstva nápadně se vyčleňujících jazykem nebo kulturou. Nejstarší z nich se týkaly zejména Hané a Hanáků, Valachů, Zálešáků, částečně i Kopaničářů, a území jimi obývaného, a poměrně časně také Podlužáků, a to zhruba v souvislosti s moravskými Charváty, a teprve později se začaly objevovat zmínky o dalších etnografických skupinách a regionech, například o moravských Horácích.

Informace zaznamenané porůznu v dobových pramenech rozmanitého charakteru jsou sice zčásti starší než zprávy literární, ale v naprosté většině byly objeveny a některé z nich též uveřejněny teprve ve 20. století, jiné snad ještě zůstávají skryty v archivních kartonech. Proto se nemohly v podstatnějším míře podílet na vykreslení etnografického obrazu Moravy v době od poslední čtvrtiny 18. století a v průběhu 19. století, kdy se počaly zhmotňovat nejstarší představy o národopisné regionalizaci Moravy. Kníží díla obsahující topografické a kulturněhistorické informace o národopisu Moravy byla uveřejňována výhradně v německém jazyce a nepronikala do lidových vrstev. Naproti tomu práce publikované v lidových kalendářích a v populárních časopisech, od dvacátých let 19. století pozvolna už i českých, měly na šíření a upevňování poznatků o rozmanitých zvláštěnostech moravského lidu a jeho kultury nesrovnatelně větší podíl, protože se dostávaly do rukou nepoměrně většímu okruhu zájemců jak z okruhu publicistů, tak i ze široké čtenářské obce. Z tohoto důvodu se především o ně opíreme v tomto stručném a jen kusém nástinu. Jsme si přirozeně vědomi toho, že různorodé i rozporné zprávy vypovídají jen neúplně a snad i zkresleně o tom, jaká byla etnografická situace na tehdejší Moravě, a spíše ilustrují stav jednou laického, jindy odborného poznání této situace z pozic představitelů různých oborů, které se v době před vznikem vědeckého národopisu zajímaly o otázky etnické, jazykové a kulturní rozrůzněnosti obyvatelstva Moravy. Pod tímto zorným úhlem je třeba posuzovat i rozptýlené, nejednou též nepřiléhavé informace o Podlužácích a Podluží na sklonku 18. století a v průběhu 19. století.

Ač se údajně objevilo jméno Podlužáků poprvé už v listu ze 14. července 1708, do literatury vstoupilo o hodně později. Z moravských Slováků je ještě nevyčleňují ani dobře poučení autoři nejstarších tištěných zpráv o etnografickém charakteru Moravanů, např. bibliotekář olomoucké univerzitní knihovny Jan Alois Hanke z Hankenštejna ve svém "vyličení obyvatel markrabství moravského" (1786) a vynikající topograf a knížecí archivář Franz Joseph Schwoy v charakteristice moravského lidu (1786), ba ani profesor statistiky a znalec etnických poměrů v monarchii Joseph Rohrer (1804), ale krátce nato se jim věnuje pozornost mnohem větší, než některým jiným, dříve zmiňovaným etnografickým skupinám na Moravě. Děje se tak především zásluhou lednického rodáka Josefa Aloise Zemana, který se po studiích ve Skalici, Komárně, Budíně, Bratislavě a Olomouci velmi intenzivně věnoval publicistické činnosti a ve svých osmadvaceti letech uveřejnil v drobném brněnském tisku redigovaném Ernstem Hawlikem popis svatebních obyčejů Podlužáků (1808), který byl zakrátko nejméně dvakrát anonymně a s různými odchylkami uveřejněn ve Vídni. Ostatně též o něco pozdější popis svatby na Podluží od hranického ranhojiče Josefa Hermana Agapita Gallaše, který byl ovšem vydán z rukopisu až po více než stu letech, jeví závislost na Zemanových příspěvcích. Poté, co se stal Zeman sestavovatelem brněnského kalendáře Mähri-scher Wanderer na léta 1811 a 1812, přispěl k poznání Podlužáků ještě další, rozsáhlejší statí, v níž území, které nazýval nám cize znějícím, leč ústrojně utvořeným femininem Podluža [zajistě z nářečního luža], vymezil a charakterizoval jeho přírodní podmínky, obyvatelstvo i jeho původ, fyzické a morální vlastnosti, náboženství, zaměstnání, bydlení, oděv, stravování, hudbu, tanec, mravy a obyčeje a jazyk. Také tento jeho článek byl přetištěn o tři roky později v doslovném znění ve Vídni. Před rokem 1816, kdy začal Zeman působit jako profesor zemědělství na filozofickém učilišti v minoritském klášteře v Brně, národopisné publicistiky zanechal. Podlužáky považoval v souladu s velmi rozšířeným dobovým míněním, ale spíše mylně, za potomky jihomoravských Charvátů a spojoval s nimi též obyvatele několika tehdy rakouských obcí na Dyji a Moravě (Hlohovec, Charvátská Nová Ves a Poštorná) a obcí, v nichž žili spolu s německým živlem (Bernhardsthal, Rabensburg, Ho-

henau, Ringelsdorf, Bockfließ, Jedenspeigen, Drösing aj.). Možná právě pod vlivem tohoto nepodloženého a nepřesného tvrzení vzbuzovali Podlužáci víc obecné pozornosti než jiné skupiny obyvatelstva na území jihovýchodní Moravy. Nasvědčuje tomu i skutečnost, že Podlužáky vzala na vědomí i soudobá kartografie: objevili se na některých nevročených vydáních znameňnitel a dosud nedoceněné mapy Moravy a Slezska od Josepha Bayera (poprvé vyšla v letech 1817-1819 ve Vídni). V ní je oblast Podluží lineárně delimitována a

zahrnuje pouhých sedm obcí, protože mimo tehdejší hranice Moravy ležela Poštorná a Charvátská Nová Ves, jakož i severně ležící vesnice, které se k Podluží postupně připojovaly, když do nich zasáhl vlivy podmanivé podlužácké kultury. Asi též podle Zemanovy charakteristiky označil Podlužáky ve svém nástinu etnografie Moravy (1815) i poučený samouk, vydavatel a publicista Karel Josef Jurende za charvátský kmen čítající pouhých 9 tisíc duší a vyčlenil jeho část žijící na drnholeckém panství z velmi různorodého společenství morav-

První kartografické vymezení oblasti Podluží v nevročené mapě Moravy a Slezska od Josepha Bayera, která vyšla od dvacátých let v několika vydáních.

ských Slováků jako jeden z "později přistěhovaných národů", a na jiném místě označil Podluží za západní hranici území osídleného Slováky. Zmíněný Gallaš ve své charakteristice Moravanů vzpomenul Charváty na drnholeckém panství, ale bez vztahu k Podlužákům, popřípadě k moravským Slovákům, avšak ve stručném a nepůvodním popisu podlužácké tradiční svatby poznamenal, že "někteří spisovatelé drží je za národ charvatský, jiní za srbský nebo bosňácký", a dodal, že "zdali z toho neb jiného kmene slovanského pošli, toho nižádný jistiti nemůže a tak tedy pouze jen domnění zůstane. To ale jest jisté, že se od jiných moravských národů, jak dialektem jazyka, tak i v stroji, obyčejích a způsobech dělí." Kuriózní názor vyslovil Alois Maniak, vlastně Maňák, ve své dosti obšírné práci o základní linii k zobrazení moravských slovanských kmenů (1838), kde soudí, že pojmenování moravských Charvátů se ujalo již ve 13. století, a snaží se to podepřít pochybností nad tím, že by prostý Rakušan mohl nazývat všechny Slováky, i uherské, jako Chorvaty, respektive Chroboty, jen na základě toho, že jimi byly v roce 1590 osídleny z Charvátska tři vesnice na drnholeckém panství. Rozporné náhledy o etnickém původu a charakteru obyvatel Podluží setrvaly v moravské literární produkci ještě dlouho, například v kompilačních příspěvcích o Podlužácích, jakými jsou mj. článek katolického kněze Matěje Sychry o Podlužácích v časopise Přítel mládeže (1825) nebo nerozluštěnou šifrou A. J. Std. podepsaná stať v Rozličnostech pražských Novin (1832), v níž se jistě nikoli náhodou opakuje podle starších, především Zemanových článků název oblasti Podluža. Pro topografické dílo Gregora Wolného napsal úvodní části jeho spolupracovník, geolog a paleontolog Albin Heinrich, který o Charvátech na Mikulovsku i na Břeclavsku praví, že jsou nazýváni také Podlužáci [sic!] (1839). I Pavel Josef Šafařík podlehl představě o nedomácím původu Podlužáků a když se jich ve Slovanském národopisu (1842) dotkl a jmenoval je jako jediný příklad moravských Slováků, neváhal uvést, že jim říkali také Charváti podle toho, že se přistěhovali z Charvátska. Okolnosti osazení jihomoravských a dolnorakouských obcí Charváty za generála Kryštofa z Teuffenbachu líčí ve spojitosti s historickou pověstí též anonymní autor článku o Podlužácích na Moravě v brněnských Neuigkeien (1855). Teprve filolog a dialektolog, profesor vídeňské univerzity Alois Vojtěch Šembera (Týdenník 1848) poukázal důrazněji na omyl německy píšících autorů, kteří

jen na základě krojové příbuznosti a slavení obdobných obyčejů neprávem ztotožňovali Podlužáky s Charváty, a s jeho míněním souhlasí Beda Dudík v katalogu lidové domácí výroby a lidových krojů na Moravě (1873). Geograf Karel Kořistka vyslovil ve své knize o Moravě a Slezsku (1861) názor, že část Slováků na Břeclavsku a Lednicku přijala kroj od mikulovských Charvátů a je proto mylně za Charváty pokládána. Archivář Vincenc Brandl ve své Knize pro každého Moravana (1863) označil za hrubý omyl, když jsou Slováci na Břeclavsku považováni za Charváty na podkladě toho, že našli zalíbení v charvátském kroji. Jeho pravda byla však polovičatá, protože nelze prokázat, že by kroj etnicky smíšeného obyvatelstva Podluží byl ve svém základě charvátský, ba dokonce ani nelze prokázat, že by byl krojem Charvátů ovlivněn. Neradi bychom předcházeli dalším možným hypotézám o tom, jak došlo ke krátkému spojení mezi domácím živlem na Podluží, který byl zakladatelem a zušlechtitелеm obcí, a mezi charvátskými kolonisty, jejichž vliv se nemohl uplatnit před koncem 16. století. Ostatně možnost radikálního ovlivnění jihomoravského Podluží, popřípadě i vzdálenějšího drnholeckého panství na Mikulovsku, by musela korespondovat s přibližně stejně zřetelnými ohlasy domácí charvátské kultury v Burgenlandu a na jihozápadním Slovensku, kde se kolonizační procesy odvíjely ve stejné době a přibližně ze stejných ohnisek. O tom, jak silně a setrvačně bylo povědomí o charvátském přínosu, svědčí i okolnost, že ještě v roce 1873 musel konstatovat moravský historiograf Beda Dudík, že obyvatelé oblasti na soutoku Moravy a Dyje okolo Valtic, Lednice a Břeclavi jsou nikoli Charváti, nýbrž čistí Slováci, kteří jen přijali charvátský kroj a nazývají se Podlužáky podle bažinatého kraje, který obývají. Zároveň kladl jižní hranici moravských Slováků až k Lednici a Ladné, tedy na severní okraj Podluží, a za obce obývané Slováky označil i několik lokalit na tehdejšími území Rakouska, a to nejen pohraniční Rabensburg (Ranšpurk), Bischofswert (Hlohovec), Ober- und Unter Themenau (Poštorná a Charvátská Nová Ves), ale i několik vzdálenějších. Otázka charvátského původu Podlužáků je chybně položena a v důsledku toho i chyběně vnímána. Rozhodně nelze považovat celou populaci na Podluží za potomky charvátských kolonistů z konce 16. století, protože ti neosazovali na Břeclavsku jen zpustlé obce a nezakládali nové. K omylu přispěla také okolnost, že jejich německy mluvící sousedé pro Podlu-

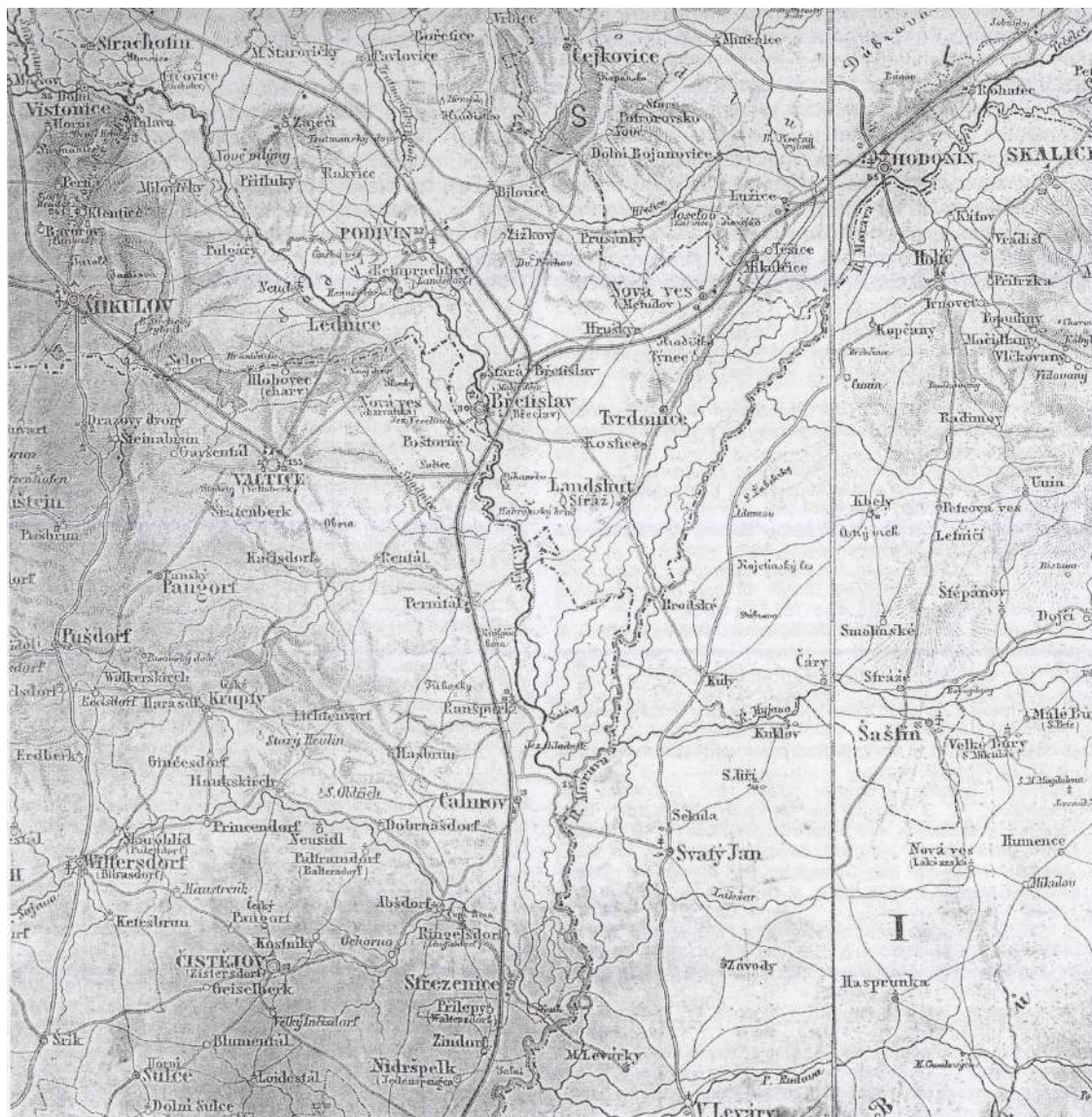
Gajdoš z břevlaského panství na litografii z roku 1837 od Wilhelma Horna.

žáky neměli ve svém jazyce pojmenování a skutečnost, že žili promíšení s Charváty, vedla k označení všeho obyvatelstva jako Kroaten, též Krobaten nebo Chrobaten, z něhož povstala i slavinizovaná forma Krobóti, která ostatně zůstala podnes zachována v příjmeních.

Podluží je ve světle těchto literárních zpráv z 19. století charakteristickým příkladem neujasnění v pojmání některých etnografických skupin a oblastí na Moravě.

Nicméně je však pozoruhodné to, že Podluží spolu s Kopanicemi, popřípadě se starým, zaniklým Zálesím na moravsko-slovenské hranici, představuje jednu z mála tehdy vyčleňovaných oblastí jihovýchodní Moravy, tedy toho, co jsme si navykli označovat za Moravské Slovensko nebo Slovákko. O Horňácku či o Dolňácku není v těchto pracích žádných zmínek, ba dokonce nejsou uváděny verbis expressis ještě ani později v díle jednoho z nejlepších znalců národopisných poměrů na Moravě - Františka Bartoše. Ostatně i ten zprvu pojal Horňáky a Horňákko pod Kopaničáře a Kopanice, zatímco Podluží a Podlužákům věnoval jednu ze čtyř částí svého *Lidu a národa*, zprvu v časopisecké verzi v *Obzoru* z let 1883-1884, krátce poté v knižní podobě z roku 1885. I jemu se jevilo Podluží jako nejzformovanější část moravského Slovenska, i když připouštěl, že jeho název - často chápavý jako pejorativní - "ani v ušlechtilých hranicích vlasti Podlužácké není ustálen." Od doby Bartošovy, kdy prý místní lid považoval obce Žižkov a Bílovice za hanácké, se hranice Podluží posunula v obecném vědomí ještě dál na sever, a to vlivem atraktivní i poněkud agresivní lidové kultury, zejména oděvní, výtvarné, ale i hudební a taneční. Podle archivních pramenů, jichž zatím nejvíce shromáždil historik František Dostál, bylo ovšem Podluží v první polovině 18. století chápáno jako mnohem rozsáhlejší oblast, do níž se ještě v roce 1782 počítalo na sedmdesát obcí. Jenže tyto údaje není možné prověřit porovnáním s jinými a potvrdit či zpochybnit jejich pravdivost.

Učinili jsme předmětem naší pozornosti heterogenní a kvalitativně velmi nevyrovnané a nesouměřitelné práce archivářů, knihovníků, historiků, topografů, statistiků, představitelů též jiných, než jen společenskovědních disciplín, i pouhých laiků, které byly publikovány od poslední čtvrtiny 18. století. Některé z nich jsou již dlouho dobře známy a zčásti jich bylo využito v národopisné produkci 20. století, kdy s velkým časovým odstu-

Oblast Podluží na výseku z Mapy Země moravské (1881) od Aloise Vojtěcha Šembery.

pem vzbudily zaslouženou pozornost, jiné zůstaly posud nepovšimnuty. Při podrobnějším ověřování citací se však dost často vnučuje podezření, že pisatelé, kteří odkazují k různým pracím z 18. a 19. století, hlavně jeho první poloviny, je sami nečetli a přebírali údaje z druhé, ba i některé další ruky. Platí to též o některých bibliografiích, v nichž se nezdá opakují stejné chyby usvědčující sestavovatele z nepůvodnosti. Na jejich omluvu lze jen konstatovat, že přístup k některým dobovým novinám, časopisům, sborníkům, kalendářům apod. je značně nesnadný. V mnoha případech šlo o spotřební tiskoviny, které se neuschovávaly a proto nejsou k dis-

pozici ani ve všech centrálních knihovnách. Nadto některé z těchto titulů byly vydány mimo naše území, především ve Vídni.

Před námi tedy i nadále zůstává dlouhodobý úkol dohledávání a odborného vyhodnocování zpráv obsažených v publikovaných pracích od konce 18. století do počátků zvědečtění národopisu na sklonku 19. století, aby bylo lze stavět novodobé bádání o příčinách, průběhu a výsledcích etnografické rajonizace a diferenciace kultury na Moravě na základech pevnějších než dosud.

Výběr z literatury:

- I. A. Zeman: *Die Hochzeitsfeyerlichkeiten der Podluz'aken*. In: Taschenbuch für Mähren und Schlesien. Brünn s.a. [1808] s. 145-156.
- Die Hochzeitfeyerlichkeiten der Podluz'aken in Mähren*. Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat I. Wien 1808, s. 423-424.
- : *Die Hochzeitfeyerlichkeiten der Podluzaken in Mähren*. In: F. Sartori: *Länder- und Völker-Merkwürdigkeiten des österreichischen Kaiserthumes* 1. Wien 1809, s. 47-54.
- [J. A. Zeman]: *Die Podluzaken. Ein kleiner Beytrag zur Ethnographie von Mähren*. Mährischer Wanderer 2, 1811, nepag.
- [J. A. Zeman]: *Die Podluzaken. Ein kleiner Beytrag zur Ethnographie von Mähren*. Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat, 1814, s. 39-40, 46-51, 55-58 a 61-64.
- [K. J. Jurende]: *Grundrisse zur Ethnographie Mährens*. Moravia 1, 1815, s. 57-59 a 81-82.
- M. Sychra: *O Podlužácích na Moravě*. Přítel mládeže 3, 1825, s. 37-43.
- J. H. A. Gallaš: *Charakter Moravanů* [aj.]. In *Romantické povídky*. Praha 1941, s. 184-195.
- A. J. Stdt.: *Podlužáci v Moravě*. Rozličnosti pražských Novin 1832, č. 91, 22. XI. 1832, nepag.
- A. Heinrich: *Sprache, Charakter, Sitten und Gebräuche der Einwohner*. In: G. Wolny: *Die Markgrafschaft Mähren topographisch, statistisch und historisch geschildert* II. 1. Brünn Kreis. Brünn 1846 (2. vyd.), s. XLIII-XLVI.
- A. Maniak: *Grundlinien zur Darstellung der mährischen Slavenstämme*. Moravia 1, 1838 /1839/, s. 49-52, 53-55, 58-59, 61-62 a 65-66.
- P. J. Šafařík: *Slowanský národopis*. Praha 1842, 2. vyd. (4. vyd. Praha 1955, s. 93-95).
- A. W. Šembera: *O Slowanech w Dolních Rakousích*. Časopis Českého muzeum 19, 1845, s. 163-189.
- A. W. Šembera: *Osady chorvátské w Moravě*. In: Týdeník 1848, s. 2-3 a 10-12.
- : *Die Podluzaken in Mähren*. Neuigkeiten 5, Brünn 1855, Nr. 122 a 124.
- V. Brandl: *Handbuch der mährischen Vaterlandskunde*. Brünn 1860. - Popř. *Kniha pro každého Moravana*. Brno 1863, s. 53-61.
- C. von Czoernig: *Die Vertheilung der Voelkerstaemme und deren Gruppen in der Österreichischen Monarchie (Sprachgraenzen und Sprachinseln sammt einer statistisch-ethnographischen Uebersicht)*. Wien 1861, s. 23-24 a 56.
- C. Kořistka: *Die Markgrafschaft Mähren und das Herzogthum Schlesien in ihren geographischen Verhältnissen*. Wien und Olmütz 1861, s. 249-262.
- B. Dudík: *Catalog der nationalen Hausindustrie und der Volkstrachten in Mähren*. Brünn [1873], s. 1-59.
- R. Trampier: *Heimatkunde der Markgrafschaft Mähren*. Wien 1877, s. 47-50.
- [Ch. d. Elvert]: *Zur Ethnographie Mährens und Österreichisch-Schlesiens*. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais.königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. 1883, s. 43-50, 1884, s. 33-35.
- J. Bayer: *Karte des mehr. schles. Gouvernements*. Wien s. a. [1817-1819].
- A. V. Šembera: *Mapa Země moravské. S částmi pohraničnými Slezska, Čech, Rakous i Uher*. 1864 a 1881.
- A. Turek: *Charvátská kolonizace na Moravě*. Časopis Matice moravské 61, 1937, s. 49-70, 195-212 a 363-390.
- F. Dostál: *Poznámky k problematice tzv. kmenovosti moravského lidu v 17. a 18. století a jihomoravské Podluží*. In: *Rodné zemi*. Brno 1958, s. 121-128.
- L. Hosák: *K nejstarším dokladům názvů regionů a jejich obyvatelstva na Moravě a k jejich proměnám*. In: *Strážnice 1946-1965*. Brno 1966, s. 195-205.
- L. Kunz: *Prameny k etnografii Moravy v díle kameralistů z let 1770-1850*. Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově 1966, č. 3, s. 108-117.
- I. Heroldová: *Etnografické prameny z počátku 19. století*. Český lid 66, 1979, s. 131-141.
- R. Jeřábek: *K otázce vlivu charvátské kolonizace na lidovou kulturu na jižní Moravě*. Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově 1966, č. 4-5, s. 207-215.
- R. Jeřábek: *Národopisné oblasti a skupiny na Moravě v díle Františka Bartoše*. Časopis Matice moravské 106, 1987, s. 240-246.
- R. Jeřábek: *Ethnische und ethnographische Gruppen und Regionen in den böhmischen Ländern (17.-20. Jahrhundert)*. Ethnologia Slavica 19, 1987, s. 122-164.
- Moravští Charváti - dějiny a lidová kultura* (Antologie). Sest. R. Jeřábek. Brno 1991.

K TYPOLOGICKÉMU ZAŘAZENÍ MENTÝKŮ A ŠUB

Alena Jeřábková

K oděvním součástkám, které v minulosti spolu-vytvářely charakteristiku tradičního kroje mužů i žen na Podluží, patřily mentýky a šuby. Jako součást nevěstinského kroje označil šubu už Josef Alois Zeman v roce 1808 ve svém článku o svatebních slavnostech na Podluží.¹ Týž autor zaznamenal v pojednání o Podlužácích z roku 1811 u starších mužů dlouhý modrý kabát podšíty kožešinou, zatímco chudším připsal nošení "haliny". Hlavní součástí oděvu nevěsty byl podle něho dlouhý modrý kožich podšíty černým beránkem.² V podání Aloise Vojtěcha Šembery o chorvatských osadách na jižní Moravě z roku 1848 se uvádí tmavomodrá šuba u mužů a žen, ovšem už jako "vyšlá z obyčeje". O svatbách a úvodech nosily podle něho ženy fialkovou šubu "mentien".³ Pod názvem "čuba" ji vzpomíná jako slavnostní oděv ještě v roce 1873 Beda Dudík.⁴

Názvy mentýk a šuba se ve starší literatuře zaměřují a ani poslední pamětníci mezi nimi nečinili rozdílu. Přece však nějaký musel být, povšimneme-li si Klvaňovy poznámky v *Moravském Slovensku*: "...místo nynějších šub z fialové černého sukna nosily nevěsty dříve mentýky z červenofialového stejně dlouhé." Podotýká, že poslední takový mentýk zakoupil v roce 1894 pro Národní museum v Praze.⁵

Soukenné kabáty - mentýky a šuby - byly podšity světlou a olemovány černou ovčí kožešinou, okázalejší ženské kabáty pak liščí kožešinou. Na mužských se lemování omezovalo na límec nebo docela chybělo, na ženských probíhalo po všech okrajích. Celek dotvářelo šňůrování a ozdobné knoflíky, jejichž druh závisel na majetnosti nositele oděvu. Barevnost těchto kabátů se na Podluží pohybovala kromě modré barvy v červené, červenofialové až fialové černé škále. Vybarvení šňůr se někdy lišilo modrou barvou u mužů a červenou u žen.

Jako nákladný kus šatníku (podle Joži Dostála stály na konci 19. století 100 zlatek⁶) patřily k oblečení starších vážených lidí. Nosili je o církevních svátcích "úradé" a především se chápaly jako součást svatebního oděvu. Jejich početní zastoupení ve vesnicích bylo asi různé, jak o tom svědčí rozporuplné informace: podle některých se nemajetné nevěstě a ženichovi půjčovaly, podle jiných je řeč o mentýcích u všech družbů a družiček nebo dokonce i všech starších svatebčanů.

Mentýky, též mentlíky, byly rozšířeny téměř po celém Moravském Slovensku. Uvádějí se v archivních do-

kladech 17. i 18. století, rovněž v dobových materiálech týkajících se příprav korunovační slavnosti v Brně v roce 1836.

Na Moravském Slovensku byly nejčastěji zhotoveny ze sukna modré a černé barvy, ojediněle tmavofialové, a na Horňácku a v některých přiléhajících vesnicích světle modré. Josef Klvaňa v kapitole o kroji v díle *Moravské Slovensko* uvádí mentýky do souvislosti nejčastěji se svatebním oblečením, někde je nazývali také "svatební kabát". Patřily natolik k představitelům obce činným při církevních slavnostech, že v Miloticích dal starosta ušít šest takových kabátů pro tyto příležitosti podle starších vzorů.⁷ Na Horňácku se staly charakteristickým rysem oděvu žen "úvodniček". Informátoři z přelomu 19. a 20. století je vzpomínají jako zaniklé součástky, uchovaly se však až do konce 19. století, jak o tom svědčí fotografie.

Výskyt obdobných kabátů lze sledovat z Moravského Slovenska dál přes Zlínsko a Vizovicko dále na Valašsko. Mentýk pošíty modrým sukem se zde spojuje většinou s mužským oblečením. Zřejmě nebyl neobvyklý ani u žen, jak to dokazuje kožich na ženské figuríně z Růžďky na tzv. Umělecké a valašské národopisné výstavě ve Vsetíně v roce 1892. Také v tomto regionu se pojmy mentýk a šuba zaměňovaly, nadto k nim přistupuje pojem župa. Poměrně dobrou představu si lze učinit o ženských šubách z červenofialového sukna, protože se zachovaly v muzejních sbírkách a existují doklady o jejich nošení z Rožnova pod Radhoštěm ještě z doby před druhou světovou válkou. Známe je též z vyobrazení na kvaších chovaných v Etnografickém oddělení Moravského zemského muzea i z Gallašových kolorovaných kreseb, které ostatně vykazují vzájemnou spřízněnost. Jako součást mužského oblečení známe šubu jen z Nového Hrozenkova, ušitou kolem roku 1895, pravděpodobně ve spojitosti s přípravami Národopisné výstavy československé v Praze. Od ženské se liší tím, že - podobně jako podlužácká - sahá až po kotníky.

Příbuznými kabáty názvem, střihem i vzhledem jsou slovenské mentieky (též mentěky, mentíky, menta, mentika). Použité sukno se vyskytuje nejčastěji v barvách světlemodré a tmavomodré, jejich délka se pohybuje od boků až po kolena. Použití kožešin i šňůrování odpovídá slováckým. Jejich rozšíření lze sledovat na západním Slovensku do okolí Bratislavy,

Trnava a Trenčína, do Pováží, do oblasti pod Bílými Karpaty, do oblasti Tekova a Oravy. Tak je můžeme spatřit na rytinách Jozefa Heinbuchera-Bikkessyho z roku 1816, na litografii a akvarelu Petra Bohúně z poloviny 19. století⁸ a konečně ve sbírkách Slovenského národního múzea v Martině. Tam uchovávají také exemplář ze Slovenského Gróbu s červenofialovým sukem. Je evidentní, že mezi výskytem mentieků a šub na Slovensku a na území celého Slovákka až Valaška je třeba spatřovat souvislost.

Zajímavá je rytina podle kresby Heinbuchera-Bikkessyho z roku 1816, která prezentuje dvě ženy: jednu ze Zohoru, druhou v modrém mentýku s černým lemováním z dnes rakouského Eisenstadtu, kdysi uherského města Kis Marton, poblíž Neziderského jezera.⁹ Tato oblast Burgenlandu byla podobně jako Podluží a západní Slovensko osídlena do určité míry Chorváty. Avšak vzhledem k rozsáhlému výskytu šub a mentýků na Moravě se nemusí zdát, že by právě tato minorita byla prostředníkem jejich rozšíření.

Žena z Lanžhota v červeném mentýku. Foto J. Klvaňa 1890.
Archív Etnografického ústavu MZM v Brně.

Starosta z Poštorné v šubě.
Akvarel M. Gardavské (1871-1937).

Z etnografického zřetel můžeme šuby a mentýky zařadit do skupiny svrchních kabátů, které vycházejí ze stejných stříhových principů: zadní díly jsou střiženy vcelku od límce po spodní okraj, u archaictějších typů reprezentovaných goralskými kabáty jsou dokonce zadní díly střiženy v jednom kusu s předními díly bez ramenních švů, tedy stříhem podélného poncha. K těmto dílům jsou přišity boční s částí od pasu dolů rozšířenou o kruhovou výseč, která dodává kabátům rozšířený tvar. Na Moravském Slovensku se tento střih nazýval "do kulínca". U některých kabátů tohoto typu se rozšíření spodní části dosahovalo všítm klínů. Náleží k němu horňácké kabáty, valašské župice, dál na východ tento typ postupuje na Frýdecko, Těšínsko, mnoho stříhových variací lze najít v polském lidovém kroji, dál jej můžeme sledovat na ruské území. Je však často patrný nápadný rozdíl mezi ženskými a mužskými mentýky a šubami, který spočívá v tom, že mužské bývají užší.

Kabáty s rozšířenou sukňovitou částí spojují společné prvky jako je ozdobné šňůrování a pásy. Na Moravském Slovensku se připomínají pásy spletené z červených šňůr, zvaných praky, jako součást svatebního oděvu. Jsou známy též z Valaška: nejvíce zprávo o nich pochází z jeho jižní části, a to z Valašsko-kloboucka, Luhačovicka, Slavičína, Vizovicka a Zlínka. Pásům, které byly vytvořeny ze šňůr a staženy po částech zelenými nebo stříbrnými stužkami, říkali na Luhačovicku kromě praku též krakovják. Takový doklad je uložen ve sbírkách Národního muzea v Praze a představu o něm poskytuje Gallašova kresba hukvaldského vrchaře či stejně nazvaný kvaš z Moravského zemského muzea.

Pravzory těchto kabátů je třeba hledat ve šlechtickém oděvu, přinejmenším v oděvu nižší šlechty na úrovni zemanů, z něhož přešly do oděvu městského. V tomto milieu zřejmě žily v minulých staletích bez regionální vázanosti, jak ukazují například inventáře ivančických měšťanů z počátku 17. století. V nich se uvádějí: šuba liščí, kožich liščí s soukenným modrým swrškem, kožich vlčí s soukenným swrškem, kožich liščí oděvací s soukenným swrškem, mentek (dlouhý kožich uherský) zeleného sukna, mentek beranicemi podšíty černého sukna. Tento zápis je sám o sobě zajímavý výčtem různých názvů, což nutně vede k domněnce, že se tyto kabáty od sebe lišily.¹⁰ Vzácný doklad cechovní krejčovské knihy z Českých Budějovic z roku 1755 je příkladem základního stříhu těchto kabátů.¹¹

V souvislosti s původem těchto oděvních součástí se nabízí otázka po jejich stáří v lidovém prostředí. V městském oděvu se šuba či čuba uvádí ke konci 14. století. V 15. století se cituje v inventářích. Ovšem soudíc podle vyobrazení ze 16. století šlo o kabát volného stříhu připomínající spíše pelerinu s prostřihy pro ruce místo rukávů. Zřejmě už tehdy byly zdobeny pozamenty, jak vyplývá z pohoršeného výroku kazatele Jana Rosacia Hořovského z roku 1582: "...anť musí ji

Družičky v mentýcích z Lanžhota. Foto z archivu Etnografického ústavu MZM v Brně.

býti všeco hedvábné s mnohonásobnými a širokými prýmy, na čubách i mantlicích, okolo hrdla, okolo rukou, okolo podolkův, z předu i z zadu."¹² Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic (15. - 16. století.) označuje čubu za oděv pocházející z Persie.¹³ Též Václav Machek ve svém *Etymologickém slovníku jazyka českého a slovenského* odvozuje pojem šuba z východního základu, i když podle něho není jasné, odkud a jakými cestami k nám z východu přišel. Výraz mentek a jeho obměny ukazují podle Machka na jejich rozšíření do oblasti slovinské, srbochorvátské, bulharské, ukrajinské, ruské, maďarské. Z etnografického rozboru však vyplývá, že ne všechny tyto kabáty odpovídají střihu slováckých mentýků a šub.

Nezodpovězena zůstává otázka, kdy vůbec došlo k transformaci volného pláště do tvaru vypasovaného kabátu s rozšířenou sukňovitou částí. Spolehneme-li na poměrně dobře dokumentovaný vývoj oficiální módy, pak to nemohlo být dříve než v barokním období, tj. v 17. - 18. století. Od tohoto datování lze pomocně odvodit též stáří mentýků a šub v lidovém prostředí, odpovídajících střihem těm, které známe z konečné fáze vývoje našich lidových krojů. Z tohoto pohledu jsou

poněkud překvapující archivní doklady z Uherskobrodské, z nichž první se zmiňuje v inventáři z roku 1614 o modrém soukenném mentyku beráncinou podšitým a druhý z roku 1629 o ženské šubě.¹⁴

Dospíváme tedy k závěru, že tento oděvní typ reprezentovaný mentýky a šubami se rozprostírá na souvislém území od Mikulovska a Podluží po celém území Slováků na Valašsko, do západního a severozápadního Slovenska, částečně i Rakouska a Slovinska. Jejich společnými rysy jsou totožné i obdobné střihy, vnější vzhled, jako lemování kožešinou, šňůrování a barva sukna. Směrem na západ končí jejich výskyt na českém území, i když se naleznou v městském oděvu v Německu. Směrem dál na východ (v Polsku a v Rusku) se vyskytují střihové varianty těchto kožichů. Obdobné názvy v Rumunsku a Bulharsku však vesměs označují oděvní součástky jiného typu.

Mentýky a šuby na Podluží nejsou tedy výjimečným jevem lidové oděvní kultury, který by bylo možno chápat jako specifický rys regionálního typu. Jsou však příkladem toho, jak mnohovrstevnatá byla lidová kultura čerpající podněty z netradičního a často i nedomáchoho prostředí.

Poznámky:

1. J. A. Zeman: *Die Hochzeitsfeyerlichkeiten der Podluz'aken*. In: Taschenbuch für Mähren und Schlesien. Brünn 1808, s. 149.
2. J. A. Zeman: *Die Podluz'aken*. Mährischer Wanderer 2, 1811. Nestr.
3. A. W. Šembera: *Osady chorwátské w Morawě*. Týdenník 1848, s. 30.
4. B. Dudík: *Catalog der nationalen Hausindustrie und der Volkstrachten in Mähren*. Brünn 1873, s. 23.
5. J. Klvaňa: *Lidové kroje na Moravském Slovensku*. In: Moravské Slovensko 1. Praha 1923, s. 163.
6. J. Dostál: *Šuby a mentíky na Podluží*. Masarykovou stopou 3, 1949, s. 75.
7. J. Koutný: *Mentíky a fakule na moravském Slovensku*. Časopis Moravského muzea zemského 7, 1907, s. 294.
8. Vyobrazení reprodukoval J. Markov: *Slovenský ľudový odev v minulosti*. Bratislava 1955, příl. 81, 86, 168 a 170.
9. Tamtéž, příl. 90.
10. Týdenník 1848, s. 368.
11. J. Staňková: *Rukopisné knihy krejčovských střihů*. Český lid 57, 1970, s. 212n.
12. Č. Zibrť v Českém lidu 29, 1929, s. 187.
13. Z. Winter: *Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy*. Praha 1893, s. 53.
14. J. Beneš: *Archivní doklady k vývoji lidového oděvu na Uherskobrodsku*. Vlastivědný věstník moravský 13, 1958, s. 110-111.

PODLUŽÁCKÉ VESNICE PO STU LÉTECH OD NÁRODOPISNÉ VÝSTAVY ČESKOSLOVANSKÉ

Věra Kovářů

Naše národopisná bádání na konci druhého tisíciletí jsou z velké části zaměřena k projevům lidového umění. Svědčí o tom mimo jiné program semináře o Podluží pořádaný Ústavem evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Zájem o hmotnou lidovou kulturu ustupuje do pozadí, což může být ovlivněno změnami ve tváři vesnic a malých měst, ve ztrátě jejich původního rolnického charakteru. Právě proto považujeme za nezbytné sledovat a srovnávat současné postoje obyvatel venkovského prostředí k tradiční stavební kultuře. Dům ve vesnicích na Podluží je nám k tomu dobrým východiskem, neboť jeho vnější i vnitřní podoba byla podrobně zaznamenána v devadesátých letech 19. století v době příprav a realizace Národopisné výstavy československé v Praze v roce 1895.

Podluží s bohatou barevností a majestátností krojů i s vnějším atraktivním vzhledem lidového domu se stalo soustředěným předmětem badatelského zájmu tehdejších národopisných pracovníků a pro přímé účastníky Národopisné výstavy československé v Praze v roce 1895 reprezentovalo lidovou kulturu Slováků. Byly to právě obce Tvrdonice, Týnec, Lanžhot a Kostice, které především podnítily zájem Františka Bartoše, Jana Kouly, Dušana Jurkoviče a posléze Josefa Klvaňi. Kulturní hodnoty těchto obcí přivedly badatele a obdivovatele projevů lidové kultury k rozhodnutí představit lokální formu lidového domu Podluží spolu s dalšími uměleckými artefakty na Národopisné výstavě československé v Praze. Jejich zásluhou vznikla rekonstrukce či replika podlužáckého domu jako představitele lidového stavitelství Slováků.

Jako vzor pro repliku posloužila zemědělská usedlost z Tvrdonic. Před sto léty byly Tvrdonice, stejně jako Lanžhot, Kostice, Hlohovec a další obce Podluží, sídly s pravidelnou zástavbou charakteru návesní nebo návesně silnicové vsi. Převažovala zde okapová orientace zemědělských usedlostí čtvrtlánků, tedy menších hospodářských dvorů, řazených v těsné návaznosti na sebe s prolukami vjezdů. Pouze některé usedlosti a domkářská stavení, zvláště na území Lanžhota, v místech, kde podle tradice sídlili habáni, a také v části zvané Komárnov se obytné domy s nevelkým hospodářským příslušenstvím řadily vedle sebe se štítovou orientací ke komunikaci.

Stavební materiál, stejný jako jinde v Pomoraví, skýtaly zdejší hlínky se zlatožlutou hlinou vhodnou rovněž k výrobě keramického nádobí. Dřevo dubových porostů a jiných listnatých stromů z lužních lesů bylo tvrdé a těžko opracovatelné, ale zato neobyčejně houževnaté a trvanlivé. Spolu s hlinou, tvárnou a poddajnou pro její zpracování dusáním, nabíjením a také zděním nepálenými cihlami, jakož i se slámou na valbových střeších, vytvářelo souzvuk estetický a z dnešního pohledu též výrazně ekologický. Náročnost práce s tvrdým dřevem byla hlavní příčinou zhotovování krovů z neotesané kulatiny a k jeho využití při oplocení hrubě přitesanými prkny - "honty" svazovanými houževmi. Na vyobrazení chalupy z Podluží ve výstavním katalogu jsou tyto prvky jasně patrné.

Z konstrukčního hlediska patřil k výrazným částem stavby středový sloup - "slůp" či "štlp," který spolu s roštem pomáhal nést těžké břemeno krovu a stropu. Bohatá profilace roštu i sloupu a konstrukční princip byl považován za jeden ze základních znaků domu na Podluží.

Půdorysné řešení výstavní chalupy vycházelo z méně častého způsobu vnitřního uspořádání domu na Podluží. Trojdílný půdorys s prostrannou síní a černou kuchyní, s jizbou a komorou byl rozšířen v uliční frontě o druhou obytnou místnost, zvanou "parádní jizba", s okny do ulice. Komora byla posunuta do dvorního traktu a za ní následovala hospodářská část s chlévy, stájí pro koně, kolnami a přístřešky. K tomuto řešení, méně obvyklému při srovnání s dokumentací půdorysů z jiných částí Slováků, přispěla se vši patrností skutečnost, že v padesátých až sedmdesátých letech 19. století bylo ve vesnicích na Podluží umístěno vojsko a v rolnických usedlostech měli za povinnost ubytovat vojáka a jeho koně. Z těchto důvodů se v domech stavěly "izbětky" pro vojáky. Podle naší úvahy se autoři a organizátoři výstavy nechali unášet touhou předvést návštěvníkům artefakty lidového umění - nábytek, vybavu a úpravu "parádní jizby", s její reprezentační funkcí. Kuchyně souvisela přímo se síní a byla z ní vydělena jako velké topeniště s mohutným sopochem. Josef Klvaňa rozšířil popis ohniště a zdůraznil, že jde o metr vysokou krychli s "česly" do pece a s kamny z bílých kačli, které považoval za příznačné pro vesnice kolem Břeclavi.

"Na Podluží, v Tvrdonicích, Kosticích se setkáváme se žúdry krásně od ruky vymalovanými a skutečně umělecky zdobenými, jež přecházejí odtud i na druhou stranu Moravy /míněna řeka/ do Uher," uvádí Jan Koula. Architektonický článek, zvaný žúdro, výstupek před vchodem do domu chránící jej před nepohodou i slunečním žářem, patřil k nejvýraznějším znakům poukajícím zájem národopisců, umělců, návštěvníků Národopisné výstavy československé, ale také obyvatel vesnic z Břeclavska a Hodonínska. Přehled teorií o původu žúdra, jeho četných obměnách, důvodech jeho výzdoby a případně o malářečkách, překračuje cíle tohoto příspěvku. Mnohé otázky byly již vysloveny a zčásti zodpovězeny v různých studiích a také v monografii věnované Podluží. Zaměříme se pouze na formu a výzdobu podlužáckého žúdra, které v konci 19. století dotvářelo obraz podlužácké vesnice a stalo se vzorem pro repliku chalupy z Tvrdonic. Výstupek, vybudovaný v hlíněném zdivu v průčelní, méně často ve dvorní straně domu a vyčnívající výrazně před stěnu se zaklenutým vchodem do domu byl chráněn stříškou, spočívající na oblých, vystupujících trámech bez konstrukční závislosti na krovu. Místní obyvatelé mu dávali různé názvy: v Lanžhotě "žebřáčka" nebo také "žebřáčna", v Tvrdonicích "dolník". Stříška žúdra byla stejně jako střecha kryta slaměnými došky. Výstupek byl součástí domové-

ho průčelí s plochami mezi dveřmi a nárožím natřenými zářivou žlutobílou, žlutou nebo červenou barvou zvýrazněnou bílým orámováním okenních otvorů i okrajů ploch pod římsou a nad jinobarevným podnožím soklu. Plocha žúdra však zůstávala bílá jako malířské plátno pro výzdobu prováděnou vesnickou malířkou z volné ruky. Tvořily ji motivy převážně rostlinného charakteru, rozmanité tvary květů, kalichů, lístků, hvězdic, stonků, jablíčkových forem v naturalistickém pojetí i ve stylizaci. Jednoduchá i velmi složitá kompozice byla rukou malířky rozvíjena z nejstarší formy růže v modré a červené barvě, k níž se posléze připojila žlutá, zelená i černá. Z jednoduchých a významově závazných tvarů rozvíjely se motivy ve stále hutnější zaplňování plochy žúdra i vnitřní plochy výklenku dveří a výklenků oken či stěny v meziokní.

Pestrá malba zdobila rovněž stěny síně, jednak kolem ohniště, jednak na stěně rozdělující síň a kuchyni. V menším rozsahu vstoupila malba prováděná pro tento umělecký projev talentovanými a zručnými ženami také do jizby. Zde korespondovala a umocňovala estetický vjem z prosté, avšak velmi působivé úpravy dřevěných stropů a dusaných podlah zdobených starým způsobem vyspávání tvarů kruhů, vlnovek a závitnic žlutým pískem nebo ornamentálním kropením vodou motivy, známými také z jiných území.

Tvrdonice, dům č.p. 111 se žúdrem po stavební úpravě.

Lanžhot, dům č.p. 16 s nově vybudovaným malovaným žúdrem.

Vesnice se vyznačovaly úhledností a úpravností, k čemuž bezpochyby přispívala kolektivní cenzura a povědomí sounáležitosti. Přes všechny tyto skutečnosti konstatovali autoři studii o lidové kultuře na Podluží Jan Koula, Josef Klvaňa a před nimi už František Bartoš, že četné z působivých a stářím prokazujících jevů mizí, jako doškové krytiny, hontové oplocení, názední malby a další projevy dovednosti lidských rukou a tradičních technik.

Lanžhot, výzdoba moderních dveří domu č.p.623.

Autoři monografie o lidovém umění na Podluží Richard Jeřábek, Václav Frolec a Dušan Holý již počátkem šedesátých let upozornili na výrazné změny na tváři vesnic, z nichž většina - zejména ve stavební kultuře - nepřinesla žádné obohacení. Prudký stavební rozvoj ke konci 20. století převratně zapůsobil na charakter podlužáckých vsí. I když úpravnost a čistota prostředí venkovských obcí zůstaly zachovány a v jádrech je původní sídelní obraz jasně čitelný, na okrajích a často také v nejstarších částech osídlení se zformovala nová řadová i shluková výstavba. V druhé polovině 20. století vertikální růst zásadně rozrušil výškové hladiny zástavby budováním mohutných vícebytových domů na místech původních přízemních usedlostí a odklonil novostavby z tradiční řadové zástavby, čímž došlo k jejímu porušení. Zásahy do uspořádání pravidelné formy zástavby s domy řazenými těsně k sobě výstavbou samostatně stojících novostaveb výškově i hmotově neúměrných působí nepříznivě a kontrastuje s původním vesnickým pojetím domu a jeho prostředím.

Nelze zpochybňovat skutečnost, že současná doba předpokládá užívání nových stavebních materiálů, odlišných od těch, které byly dostupné pro minulé generace a pro minulá století. Podle nejnovějších vědeckých poznatků některých evropských i zámořských univerzit jsou však některé tradiční materiály jako hlína, sláma a dřevo razeny k nejvýše hodnoceným materiálům z hlediska tepelného izolačního a ekologického.

Lanžhot, kontrasty současné vesnice.

Při srovnání s domy vyobrazenými v dokumentech z minulého století a zčásti ještě na Podluží existujícími signalizuje vesnická zástavba ztrátu smyslu pro vhodný materiál, proporce, architektonické a výtvarné hodnoty děděné po staletí z generace na generaci. Uvedeme pouze některé nejobavější znaky, jimiž se vyznačuje stavební obraz na konci 20. století. Nahrazení barevné podrobnávkou tmavými keramickými glazovanými obkladačkami a jejich aplikace až do výše oken a dveřního výklenku působí těžkopádně stejně jako bílé i barevné skleněné cihly-luxfery sloužící k prosvětlení interiéru místo okenních otvorů. Betonové nebo kamenné zídky s bohatě profilovaným kovovým zábradlím místo lehkého dřevěného oplocení zastihují svým materiálem zeleň předzahrádek, pokud předzahrádky nebyly nahrazeny velkými trávnikovými záhony s cizokrajnými jehličnany. Z obrazu vesnic zmizely podélně průjezdné "zdýlní" stodoly i celé soubory původních vinných sklepů.

Potřeba ornamentální výzdoby a také architektonického členění průčelí domu však zůstává nadále atributem citění regionální příslušnosti a neváháme konstatovat, že se dostavuje jistá renesance těchto projevů lidového umění. Manifestuje se však různým způsobem podle vkusu a představ vlastníka a snad i podle jeho finančních možností motivy rytými do tvrdé cementové brizolitové omítky, pásy ornamentálních názedních maleb pod římsou, malovanými dveřmi a mal-

bou na výstupku u domovních dveří. V nově vybudovaných rodinných domech je žůdro chápáno jako atribut regionální příslušnosti také jako znak profesionální vazby s lidovým uměním. Alespoň v tomto smyslu lze chápat žůdro na novém dvoupodlažním domě připomínajícím školu v Tvrdonicích, jehož vlastníci - rodina Severinova - dali tento architektonický článek zhotovit a bohatě vymalovat. Stejný postup je spojen s novostavbou vinného sklepa v jejich zahradě. Žůdro i s jeho zdobením lze chápat jako reprezentativní prvek používaný nejen na obytném domě, ale také při nové výstavbě vinných sklepů, hmotově odlišných od původních vinohradnických staveb, jako je tomu např. v Prušánkách. Z původního bohatství tvarů a výzdoby, na níž se podepsaly nejvýznamnější malířky - "líčičky" Podluží, zůstalo zachováno původní žůdro zdobené lidovou umělkyní J. Třetinovou z Lanžhota čp. 155. Spolu se žůdry chalup, postavených v roce 1946 a 1953 v areálu parku v Tvrdonicích pro folklorní slavnosti nese znaky tvůrčích projevů malířek z podlužáckých vesnic. Volné rekonstrukce nebo repliky původní stavební kultury v Tvrdonicích s ornamentálními malbami na průčelích spolu s relikty chráněných památek lidového domu jsou po uplynulém století od konání Národopisné výstavy československé ojedinělými doklady kdysi bohaté stavební kultury a uměleckých projevů svázaných s každodenním životem a jeho všední tvář ve vesnicích jižní Moravy.

Literatura:

1. *Katalog Národopisné výstavy československé*. Praha 1895.
2. F. Bartoš: *Lid a národ 2*. Velké Meziříčí 1883, s. 7-20 (Podluží a Podlužáci).
3. J. Koula: *Malby domků v nejjihnější Moravě*. Český lid 3, 1894, s. 112-122 a 243-249.

4. D. Jurkovič: *Práce lidu našeho*. Vídeň 1905.
5. R. Jeřábek - V. Frolec - D. Holý: *Podluží, kniha o lidovém umění*. Brno 1962.

TRADIČNÍ TANEČNÍ PŘÍLEŽITOSTI NA PODLUŽÍ

Jitka Matuszková

Již mezi nejstaršími literárními zprávami o Podluží a kulturně příbuzných sousedních územích nacházíme zmínky o tanečních příležitostech: ke svatbě se vztahují v první¹ i v druhé polovině 19. století,² kdy se týkají také hodů,³ jen ojediněle též jiných tanečních zábav či muzik, jak se jim na Podluží říká.⁴ Na počátku 20. století si badatelé všímají zejména hodů.⁵ Trnkův článek o muzikách v Těšicích přináší na malé ploše velké množství faktů o organizaci mládeže, přípravách na taneční zábavy i o jejich průběhu.⁶ Srovnávací materiál se slovan-ským obyvatelstvem v Dolním Rakousku obsahuje práce A. Schultese.⁷ Větší pozornost tanečním interpretačním příležitostem věnovali však badatelé teprve v druhé polovině 20. století.⁸

Tradiční taneční příležitosti lze rozdělit na:

1) Muziky výročního zvykoslovného cyklu, které se každoročně opakují v obecně známých termínech. Váží se k významným svátkům církevního roku nebo jsou spojeny s ukončením zemědělských prací. Podílí se na nich celá venkovská pospolitost. Do výročního cyklu můžeme zařadit i muziku, kterou po odvodech mívali odvedení chlapci legrůti.⁹

2) Muziky rodinného cyklu, související s takovými přelomovými situacemi v životě člověka, které pro svou důležitost vyžadují spoluúčast vesnické pospolitosti, která je tím bere na vědomí: svatba, křtiny a pohřeb. Zatímco oslava křtin "krstinek" si udržela intimní a úzce rodinný charakter, svatba a pohřeb jsou i dnes událostí, jíž se účastňuje většinou část vesnice, byť jen v roli diváků. Tanec tvořil kdysi - jako mnohde jinde - též součást pohřebních obyčejů.¹⁰ Dnes zůstala v rodinném prostředí jedinou příležitostí k tanci svatba.

3) Tanec povázel oslavu ukončení společných prací, jako draní peří, vaření trnek, vyšustování kukuřice, ale i jiné příležitosti, spojené s pohoštěním. V době roboty měla hudba a tanec přímo na poli přispívat k vyššímu pracovnímu úsilí, což zaniklo se změnou forem hospodaření.

Organizátory tanečních zábav ve výročním cyklu byli na Podluží dva stárci volení chasou na Štěpána (26.12.).¹¹ Jejich povinností bylo zjednávat muzikanty na celý rok a vyplácet je, řídit průběh zábavy, dbát na pořádek mezi chasou, odpovídat za ni vesnickému kolektivu a reprezentovat obec i chasu na zábavách v okolí.¹²

Politická roztržičnost, kterou přinesla státní samostatnost, se projevila i na vesnici. Chasa již nebyla jednotná, ale sdružovala se podle politické orientace. Každá z těchto skupin si volila své stárky a pořádala taneční zábavy samostatně pod hlavičkou své organizace. Další omezení a pokles významu stárků nastal v době totality, kdy přebíraly povinnosti garanta tanečních zábav společenské organizace a osvětové besedy, třebaže formálně zůstala instituce stárků zachována. Úpadek instituce stárkovství vedl v některých lokalitách k přesunu volby stárků na počátek hodové sezóny. Většinou je však tento akt spojen s tradičním termínem na Štěpána. V roce 1990 byla instituce stárků v plném rozsahu obnovena ve všech podlužáckých lokalitách.

Taneční zábavy se konaly vždy v neděli. Jiné dny nebyly pro muziky vhodné, jak to ostatně předurčovaly tzv. normové dny, každoročně vyhlašované c.k. dvorní kanceláří.¹³ Zvláště o pátcích a sobotách byly veřejné i privátní muziky celoročně zakázány. Toto uspořádání se udrželo až do počátku devadesátých let 20. století, kdy se všechny muziky, výjma hodů, postupně přesunuly na sobotu, údajně kvůli mládeži odjíždějící již v neděli večer na internáty a koleje. Dokonce i konzervativní Lanžhoťané podlehlí tomuto úzu.

Muziky kdysi ohlašoval obecní bubeník a výjma hodových začínaly po požehnání kolem patnácté hodiny vyhráváním muzikantů před hospodou, tzv. "zvouáváním". Každá společenská skupina měla u muziky vyhrazeno své místo. Vdané ženy - "baby", kterým se říkalo a říká dodnes "súdná stolica," se usazovaly na lavice podél stěn tanečního sálu. Byly vždy nejvyšší etickou instancí. I dnes se chlapci a děvčata do značné míry řídí jejich připomínkami a radami. Chlapci měli pro sebe vyhrazeny stoly vedle muzikantů nebo v šenku. Zde se také sdružovali ženatí muži - "mužáci," pokud neseseděli v tanečním sále u stolů. Děvčata postávala v koutě u dveří nebo v síni.¹⁴

Při zábavě se tančilo po sólech, která se skládala z jednoho nebo tří kolových tanců a byla ukončena vrtěnou. Celé sólo tančil chlapec vždy s jednou tanečnicí. Patří k dobrému mravu tančit první sólo s "fajřírkou." Složení tanečního sóla podléhalo vývojovým změnám, až se ustálilo na neměnném sledu - valčík, polka, polka,

vrtná. Také vyzvání k tanci prošlo četnými proměnami. Nejstarší nám známý způsob, doložený v publikovaných pracích z 19. století, by se z dnešního hlediska mohl zdát až urážlivý. Chlapec kývl na dívku rukou nebo hlavou, někde jen mrkl a ona musela sama k němu přijít.¹⁵ Stačilo i zavolání dívčina jména. Po druhé světové válce, patrně vlivem společenské výchovy v tanečních kursech, přebírají chlapi vyzvání k tanci, kterému se zde naučili. Tak se postupně stalo běžným, že chlapec přijde k dívce a slovy "Smím prosit?" ji žádá o tanec. Počátkem století poděkoval chlapec za tanec tak, že dal dívce "pac"¹⁶ na místě, kde dotančili a každý se vrátil na své místo. Společně s přijetím společenského vyzvání k tanci se stalo přirozeným, že tanečník po ukončení tance zavede svou tanečnici až na její místo a poděkuje jí slovně.

Každá muzika bývá hodnocena podle počtu přespolních chlapců, kteří ji navštíví. Byli a jsou vždy obřadně uvítání, i když přijedou uprostřed sóla.¹⁷ Sotva stárek spatří přespolní, dá muzikantům pokyn, aby zahráli pochod. Tanečníci se roztoupí kolem parketu a přespolní třikrát objedou taneční prostranství nebo na hody "máju." Koná-li se zábava v uzavřeném prostoru, obejdou sál pěšky. Stárek jim zavadá vína a potom si přespolní zazpívají a zatančí verbunk. Každá skupina přespolních musí být takto počtána zvlášť, i když přijedou současně. Pokud by se přivítání nekonalo, bylo by to znamení, že přespolní nejsou vítáni a že se mají otočit a odjet domů.¹⁸ Po obřadním uvítání se cizí chlapi uchýlí do prostoru pro chasu a taneční sólo pokračuje. Při dalším sóle jim domácí chlapi zavedou tanečnice, bez toho přespolní nesměli a dodnes nesmějí tancovat.

Oživením všech muzik jsou sóla, která stárci dávají vytroubit pro určité skupiny přítomných. Sóla se vyklašují jednotlivým věkovým kategoriím chasy:¹⁹ legrútské, vojenské, starovojenské, kaštanské aj. Další sóla jsou určena pro přespolní, pro "mužáky," pro "baby" (to vzniklo až v druhé polovině našeho století) aj. Sólo trvá tak dlouho, dokud určení chlapi neobejdou všechny tanečnické páry a nevyberou od nich peníze. Výjimku představuje "babské" sólo, při němž se peníze nevybírají.

Zábava bývá přerušena kolem 19. hodiny, kdy se účastníci odeberou k večeři a převlečou se do všednějších šatů. Dříve se tančilo do půlnoci, po druhé světové válce i přes půlnoc, dnes muziky obvykle končí

kolem jedné hodiny po půlnoci a hodové mezi druhou a třetí hodinou ranní. Zábava je v této části uvolněnější a děvčata při polce dokonce verbují. Na úplný závěr zahrají muzikanti pochod a verbunk, převážně trnavský.

Muziky byly financovány z peněz, které se při nich vybraly. Jedním ze zdrojů příjmů byla početná sóla. Další peníze plynuly do stárkovské pokladny z hošijí a z vybírání "rži." Je tomu tak i v současnosti, ale navíc si každý návštěvník taneční zábavy koupí vstupenku.

Nejnápadnější proměna nastala asi od sedmdesátých let našeho století ve složení tanečníků. Tradičních muzik se do té doby zúčastňovala nejen mládež v kroji, ale i ta, která na pořízení kroje neměla finanční prostředky, čili oblečená "za pánů." Dnes jsou tradiční zábavy výlučnou záležitostí krojovaných. Ostatní mají muziku v jiný den nebo na jiném místě. Další novinkou je oznamování tanečních zábav prostřednictvím ručně malovaných i tištěných plakátů. Dříve toho nebylo zapotřebí, protože muziky se pořádaly v přesně zavedených termínech. Po uvolnění bývalé závaznosti spojeném s přesouváním termínů je plakátování nezbytné. Přespolní zval navíc stárek: byl-li někde v sousedství u muziky, dal vytroubit, že v jeho obci bude taneční zábava. Jiné zvaní nebylo nutné a k muzice mohl přijít každý. Ještě počátkem století to neplatilo pro děvčata. Ta totiž nechodívala k přespolním muzikám, protože to nebylo vhodné a chlapi takovou dívku mohli vypískat, takže s ostudou utekla. Děvčata chodívala přes pole jen na hody, ale držela se v ústraní. I to se od počátku století hodně změnilo a dnes si při vítání pod májí někdy přespolní děvčata zaverbují společně s chlapci. Postupně se rozšířil také okruh vesnic, které si navzájem oplácejí návštěvy, zejména o hodech.

Přehled tradičních tanečních zábav výročního cyklu:

Štěpán (26.12.): Štěpánskou zábavou se zahajoval a podnes zahajuje rok. Představují se na ní nově zvolení stárci.

Krojový ples: Tradice krojovaných plesů trvá již od vzniku samostatné republiky. Období od Nového roku do konce masopustu bylo příležitostí pro jednotlivé politické i zájmové organizace k pořádání plesů. Krojový ples se od ostatních tradičních muzik výročního cyklu liší především tím, že tanečníci na něj přicházejí v párech, netančí se vrtná ani verbunk, zábava není rozverná, ale naopak důstojná a její součástí je losování tomboly.

Fašank: Poslední taneční zábavou zimního období je fašank, oslava konce masopustu. Bývá pravidelně šest týdnů před Velikonocemi a čas jejího konání je tedy proměnlivý. Ještě krátce po druhé světové válce trvala fašanková zábava tři dny - od neděle do úterý, později se na Podluží omezila na pouhý jeden den. V neděli bývala muzika a v pondělí chodily maškary, chlapci se šavlemi a s muzikanty. Večer pak byla taneční zábava, při níž měly ženy sólo. V úterý se vyváděly všelijaké žerty a před půlnocí chlapci a muzikanti "pochovali basu."²⁰ Obecně byl na Podluží závazný tanec "na dyně," při němž se tanečníci museli mnohokrát svalit na zem, aby si zajistili úrodu velikých dýní.²¹ V Lanžhotě je součástí zábavy předvádění strašanských "podšablí."

Velikonoční zábava bývá v neděli, popřípadě až v pondělí, pokud je neděle považována za církevní svátek. O půlnoci vytáhnou chlapci žily a vyšlehají děvčata. Když muzika skončí, přespí chlapci u některého kamaráda a časně ráno chodí společně po šlahačce. V řadě lokalit pořádají v neděli besedu u cimbalu.

Svatodušní zábava: Svatodušní svátky se světí sedm neděl po Velikonocích. Ještě v sedmdesátých letech se tato muzika konala v Lanžhotě. Dnes je pouze v Dolních Bojanovicích, kdy bývá v neděli výlet pod "búdama".

Výlet je taneční zábava v přírodě. Koná se nejčastěji na přelomu června a července v některém příhodném přírodním zákoutí poblíž vesnice, někdy i v lese. Této muziky se v Lanžhotě poprvé zúčastňují noví členové chasy, děvčata i chlapci "kaštánci." Nováčci mají své sólo, které se od jiných sol liší verbunkem, kterým se kaštánci prezentují na úvod.

Dožínky můžeme zařadit také do výročního cyklu, protože již v době první republiky nabyly formy celospolečenské. Ještě počátkem 20. století se odbyvaly komorněji formou aldamáše u některého z hospodářů. Později je slavívala chasa společně v hospodě.²² Za první republiky je organizovala agrární strana a Sdružení katolické Omladiny jako velkolepé slavnosti s průvodem, alegorickými vozy a předváděním scének se žňovou tematikou, což mělo vyznít jako oslava zemědělců.²³ Po vzniku JZD v padesátých letech se oslava spojená s dokončením žní stala vnitřní záležitostí družstva. Časem však tento jev zanikl. Dnes v některých lokalitách obnovují dožínky formou výletů.

Vinobraní je, obdobně jako dožínky, s nimiž má společné rysy, novodobá taneční zábava, která vznikla

až ve 20. století²⁴ jako produkt folklorismu, čímž se v tomto případě miní teatralizace dnes již historických jevů, jako jsou horenská práva a staré zvyky, jež jsou aplikací těchto starobylých vinařských zákonů. Umělému zavedení těchto slavností nasvědčuje i to, že někde nelogicky obsahují též "zarážení hory," tedy uzavírání vinic v době dozrávání úrody, které má v kalendářích agrárních praktik své místo několik týdnů před sklizní.

Vinobraní i dožínky mají některé společné rysy, jimiž přesahují rámec tradičních muzik na Podluží a svými znaky se řadí do oblasti folklorismu. Mezi nejmarkantnější náleží tyto: 1) Vědomá teatralizace, spočívající v tom, že se obvykle v úvodu odehrává scénka vážící se k danému tématu. Mívá psaný scénář, nezbytná je alespoň minimální dramaturgie a předvedení vyžaduje společný nácvik účinkujících. Míra improvizace, charakteristická pro folklór, je tedy značně oslabena. 2) Spoluúčast chasy a ženatých při nácviku i při vlastní inscenaci.

Hody označují za nejvýznamnější taneční příležitost sami Podlužáci. Jsou dodnes velkou slavností, na níž se podílí vskutku celá vesnice, třeba jen úklidem před domem a na hřbitově anebo pořízením nového oblečení. Pořádají se vždy v neděli následující po svátku patrona, kterému je zasvěcen místní kostel nebo kaplička. Mnoho na tom nezměnilo ani nařízení císaře Josefa II., který především z ekonomických pohnutí stanovil v roce 1786 jednotný termín pro hody v neděli po sv. Havlu.²⁵ Těmto hodům se říká císařské. Dnes došlo v některých podlužáckých lokalitách k přeložení hodů do prázdninových měsíců.

Pojem hody zahrnuje hned několik tanečních zábav. Čtyři týdny předem se hody zahrávají. Tančí se jen jeden den. Od ostatních zábav se liší jednak oblečením, které je stejné jako o hodech, jednak po taneční stránce, neboť při "zahrávkách" skáčí chlapci hošije.

Symbolem hodů je "mája" postavená v sobotu na návsi před obecní hospodou, případně uprostřed tanečního prostranství. Vlastní hody trvají tři dny: od neděle do úterý. V hodovou neděli po požehnání jde chasa s muzikou pro prvního stárka. Ten se postaví do čela průvodu a přivede jej "pod máju." V 19. století začínaly hody skákáním hošijí.²⁶ V průběhu 20. století se tento obřadní hodový tanec přesunul na závěr odpolední části muziky.²⁷ Pouze v Lanžhotě se udržuje starší stav. Hodová neděle se kvůli vítání přespolicích chlapců vy-

značuje častým přerušováním tanečních sál. Hodové pondělní dopoledne patří společné návštěvě hřbitova. Muzika začíná obdobně jako v neděli, ale tentokrát jde průvod pro druhého stárka. Ve většině obcí přebírají navečer řízení hodů mužáci, kteří si ze svého středu zvolí dva mužácké stárky. Ojedinelý zvyk dodržují o hodovém pondělku v Hlohovci. Je to vyhánění neboli vybihání ze sklepů.²⁸ Původně měl tento zvyk iniciační charakter, neboť bití v uličce museli podstoupit jen ti chlapci, kteří byli přijímáni mezi chasu. V několika posledních letech se zúčastňují také mužáci.

Úterý bývá nejveselejší a nejrozvernější ze všech hodových dnů. Ve všech podlužáckých obcích je určeno děvčatům, která si ze svého středu zvolí dvě stárky, zvané též "stárkové" nebo "stárkyně." Děvčata také verbují a skáčí hoši. V některých lokalitách se dokonce převlékají do chlapeckých krojů a chlapci (i přespolní) se k zábavě sjíždějí převlečení za masky. Tento zvyk se postupně ujímal od padesátých let 20. století. Zvláštností je mamičkovské sólo, při němž děvčata tančí s maminkami nebo staženkami.

Hody jsou za týden definitivně ukončeny hodkami. Ještě v polovině 20. století trvaly dva dny, a to v neděli a v pondělí. Dnes jsou již pouze v sobotu, s výjimkou Lanžhota, kde se slaví po dva dny. Část odpoledne je věnována "babským" sólům.

Kácení máje se koná jen v Ladné za měsíc po hodech. Je spojeno s taneční zábavou a s vybíráním "rži."

Republikánské hody (28.10.): Jde o taneční zábavu, která bývala a posud je pouze v Lanžhotě v neděli nejbližší 28. říjnu. Od devadesátých let se pořádá v sobotu. Velmi malebné legrútské sólo bývá před půlnocí. "Pachouci," jichž se to týká, tančí obvykle se svými frajířkami a během tance si předávají žerď s praporem z vrcholku máje. Tato muzika souvisí s oslavou vzniku samostatné republiky. Pravidelně šlo původně o hody císařské, neboť počátkem 20. století bývala muzika v půli října, což by přesně odpovídalo termínu, stanovenému císařem Josefem II. pro pořádání hodů.

Kateřinská zábava (25.11.), obecně na Podluží zvaná "Kača," je poslední taneční zábava před adventem, v němž jsou taneční zábavy církví zakázány. Z toho důvodu trvala Kateřinská muzika jen do půlnoci. Vyznačuje se bujností, veselostí a několika dívčími volenkami. Někde je součástí zábavy křtění kaštánků.

Velmi volně lze mezi výroční muziky zařadit dívčí vínek. Má poměrně krátkou historii, která se datuje od poloviny 20. století.²⁹ Tato muzika se na Podluží šířila postupně,³⁰ což vlastně umožnilo kopírování průběhu, organizace i výzdoby sálu vesnice od vesnice, takže dnes je podoba dívčích vínků ve všech podlužáckých lokalitách přibližně stejná.

Dívčí vínek bývá označován jako panská muzika, neboť děvčata mají oblečeny toalety a chlapci tmavé obleky. Dalšími atributy, kterými se liší od tradičních tanečních zábav, je pořádání v sobotu, a to i v dobách, kdy tradiční muziky bývaly ještě v neděli; začíná až večer a bez "zvouávání" před hospodou; součástí je losování tomboly a trvalá dívčí volenka. Termín není pevný. Někde bývá tato muzika na podzim před svátkem Kateřiny (Lanžhot, Tvrdonice, Hrušky), jinde na jaře (Kostice), v Dolních Bojanovicích je pravidelně v neděli po Velikonocích a jedině v této obci se dívčího vínku zúčastňují mladí lidé v kroji, odlišeném podle věku. Taneční sólo se skládá jen ze dvou kousků, valčíku a polky. Muziku organizují stárky, zvolené v úterý o hodech.

To jsou tedy všechny tradiční taneční zábavy výročního cyklu, které se v současnosti na Podluží pořádají, i když ne všechny ve všech lokalitách. Avšak hody se slaví všude a jejich životnost jistě ovlivňuje skutečnost, že na rozdíl od výročních svátků, které se všude slaví ve stejném čase, jsou hody v každé obci jindy a umožňují tak výraznější prezentaci vlastní vesnice i hlubšího pocitu sounáležitosti všech domácích obyvatel.

Poznámky:

- 1) I. A. Zeman: *Die Hochzeitsfeierlichkeiten der Podluz'aken*. In: Taschenbuch für Mähren und Schlesien, Brünn [1808], s. 145-156. A. V. Šembera: *O Slowanech w Dolních Rakousích*. Časopis Českého Museum 19, 1845, s. 163-189.
- 2) Srov. J. Herben: *Na dolnorakouském pomezí*. Světozor 16, 1882, s. 554-604. Srov. F. Bartoš: *Podluží a Podlužáci. Národopisný obrázek z jižní Moravy*. In: Lid a národ 2. Velké Meziříčí 1885, s. 7-99. Totéž in: Obzor 1883-1884. Dále srov. J. Herben: *Bratři naši v Dolních Rakousích*. Slovanský sborník, 1885, s. 31 n., J. Herben: *Moravské obrázky*. Praha [1888]. Přetištěno ve výboru *Na dědině*. Brno 1958, V. Mrštík: *Obrázky*. Praha 1894: "Perla jižní Moravy" a "V tanci". Srov. též J. Karásek: *Poštorná, Nová Ves, Hlohovec*. In: Sborník Čechů dolnorakouských. Vídeň 1895, s. 216-238. Srov. B. Kroboth: *Die kroatischen Bewohner von Themenau in Niederösterreich*. Zeitschrift für österreichische Volkskunde 3, 1897, s. 193-217. I. Milčetić: *Medju Hrvatima Donje Austrii i zapadne Ugarske*. Vienac 30, 1898, s. 763-764. A. Hubka: *Čechové v Dolních Rakousích*. Praha 1901.
- 3) Srov. J. Herben: *Na dolnorakouském pomezí*, c. d., s. 554-604, F. Bartoš: *Podluží a Podlužáci*, c. d., s. 7-99, J. Herben: *Bratři naši v Dolních Rakousích*, c. d., s. 31 n., J. Herben: *Moravské obrázky*, V. Mrštík: *Obrázky*, c. d., J. Karásek: c. d., B. Kroboth: c. d., I. Milčetić: c. d., A. Hubka: c. d.
- 4) Srov. J. Herben: *Moravské obrázky*. Srov. povídku "O hodech na Podluží a hanáckém Slovácku" ve výboru *Na dědině*, c. d., s. 121. Srov. F. Bartoš: *Národní písně moravské, v nově nasbírané*. Brno 1889, s. X.
- 5) J. Noháč: *Břeclavský okres*. Brno 1911, s. 59-65, srov. Moravský rok. Brno 1914.
- 6) B. Trnka: *Muziky na Podluží*. Uprkuv kraj 2, 1943, č. 4-5, s. 10-12.
- 7) A. Schultes: *Die Nachbarschaft der Deutschen und Slawen an der March*. Wien 1954.
- 8) Z. Jelínková: *Lidové tance na Slovácku*. Praha 1954, Z. Jelínková: *Tanec*. In: *Náš kraj. Folklor, obyčej, historie, nářečí a jména v tradici a současnosti* družstevních vesnic Moravská Nová Ves, Hrušky, Týnec a Tvrdonice. Brno - Moravská Nová Ves 1982, s. 193-217. Srov. J. Kružík: *U muziky na Podluží*. Břeclav 1977. D. Holý: *Píseň a zábava. Husina na plotě. Život v proměnách*. In: Lanžhot. Příroda a dějiny. Praha 1983, s. 395-413. O tanečních zábavách na Podluží srov. J. Pospíšilová: *Tradiční obyčej a slavnosti*. In: *Náš kraj*, s. 133-153. O zábavách zvláště v Tvrdonicích J. Kružík: *Lidové zvyky a slavnosti na Podluží*. Břeclav 1982. Srov. J. Rampáček: *Současný stav tradic lidové kultury v Kosticích*. In: *Kostice. Dějiny a lidová kultura*. Brno 1991, s. 213-224.
- 9) Srov. OA Mikulov, Kronika - Kostice, okres Břeclav, založ. 1.1.1949, s. 407, kde je ve výčtu tanečních zábav zmiňována zábava odvedenců naposledy v roce 1963. - O odvedeneckých zábavách srov. F. Synek: *Odvedenci branců na jižním Kyjovsku*. In: *Čas života*. Brno 1985, s. 202-207. Srov. L. Tarcalová: *Struktura odvedenecké obřadní obchůzky na okrese Uherské Hradiště*. In: *Obřadní obchůzky*. Uherské Hradiště 1988, s. 177-181.
- 10) Č. Zibrť: *Jak se kdy v Čechách tancovalo*. Praha 1895, s. 11-12, M. Ludvíková: *Pohřební pohoštění a hostiny*. Národopisná aktualita 8, 1971, s. 213.
- 11) V Dolních Bojanovicích a v Moravské Nové Vsi jsou voleni stárci čtyři.
- 12) Institucí stárků se v samostatné studii zabývala V. Šepláková: *Stárkovská organizace na jihovýchodní Moravě*. Vlastivědný věstník moravský 33, 1981, s. 302-311. Srov. M. Nožina: *Mládež ve vesnické společnosti. Studie na příkladu severního Podluží*. Diplomová práce FF MU, Brno 1985. Týž: *Diferenciace skupin mládeže na severním Podluží*. Slovácko 30, 1988, s. 121-127.
- 13) Koleda 1, 1851, nestr.
- 14) Toto uspořádání bylo obvyklé i jinde na Moravě. Srov. L. Mátlavá-Uhrová: *Hanácké tance z Tovačovska*. Praha 1954, s. 28.
- 15) Srov. J. Škvma: *Dějiny a popis Těšic a Mikulčic*. Mikulčice 1913, s. 73. Toto vyzvání k tanci bylo obvyklé i v jiných moravských regionech.
- 16) Srov. B. Kroboth: c. d., s. 204.
- 17) První literární doklad o vítání přespolicích pochodem viz J. Karásek: c. d., s. 234.
- 18) Srov. -ph-: *Přespolicí u muziky*. Malovaný kraj 16, 1980, č. 4, s. 18-19.
- 19) Srov. J. Húsek: *Život v obci a v rodině*. In: *Moravské Slovensko II*. Praha 1922, s. 474.
- 20) Srov. Vzpomínky Jakuba Darmovzala, OA Mikulov JAF 999.
- 21) Srov. *Sborník Čechů dolnorakouských*. Vídeň 1895, s. 226, odpověď č. 283 p. Baránka z Charvátské Nové Vsi na dotazník o zvycích.
- 22) Srov. Pamětní kniha obce Tvrdonic 1924, s. 49, kde je zmínka o společných dožínkách Kostičanů a Tvrdonicanů v kostickém hostinci u Blažků v roce 1933.
- 23) Srov. E. Večerková: *Průvody ve spolkových slavnostech v meziválečném období*. In: *Slavnostní průvody*. Uherské Hradiště 1994, s. 165-180. Srov. též OA Mikulov, Pamětní kniha obce Kostic založ. 1.1.1928, s. 156, o tom, že 23.7.1933 se z kostických dožíněk vysílala rozhlasová reportáž.
- 24) Srov. V. Frolec: *Tradiční vinařství na Moravě*. Brno 1974, s. 163-164.
- 25) Toto císařské nařízení nebylo jediné, které se dotýkalo tanečních zábav. Srov. J. Tiray: *Nařízení, dekrety a patenty císaře Josefa II. 1765-1780*. Selský archiv 11, 1917, č. 1-2, s. 22-27. Srov. též Č. Zibrť: c. d., s. 254.
- 26) Srov. J. Herben: *Moravské obrázky*, c. d., s. 171-172. Srov. též F. Bartoš: *Podluží a Podlužáci*, c. d., s. 75, dále J. Karásek: c. d., s. 234.
- 27) Srov. B. Trnka: c. d., s. 12.
- 28) Srov. F. Kašník: *Hlohovecké hodovní "mláčení"*. Malovaný kraj 4, 1949, č. 9, s. 91.
- 29) Srov. Kronika obce Lanžhota (koncept) za léta 1939-1954, s. 64.
- 30) Srov. V. Šepláková: *Hudební kultura na současném jihomoravském vesnici. Na příkladu podlužácké obce Prušánky*. Diplomová práce FF MU, Brno 1981, s. 42.

LIDOVÝ TANEC NA PODLUŽÍ JAKO PŘÍKLAD VÝVOJE TANEČNÍ TRADICE

Martina Pavlicová

Podluží patří k jednomu z mála našich regionů, v nichž lze sledovat zprávy o lidovém tanci hlouběji do historie, než je tomu u tradičního venkovského tance obyklé, a v nichž lze zároveň dobře dokumentovat i taneční vývoj a vydělit jeho hlavní kontury. Poznatky o historických pramenech, které pojednávají o lidovém tanci na Podluží, byly již vícekrát zhodnoceny, zejména v pracích Zdenky Jelínkové a nejnověji potom v doktorské dizertační práci Jitky Matuszkové.

Za nejstarší se považuje zmínka o obřadním svatebním tanci, která je zachycena ve stati Josefa Aloise Zemana *Die Hochzeitsfeyerlichkeiten der Podlužaken* z roku 1808 (totéž se pak opakuje v jeho další stati *Die Podlužaken* z roku 1811; přetištěno bylo v edici Gallašových *Romantických povídek*). Jde o první zprávu o párovém točivém tanci - vrtěné - v této oblasti, který se ve 20. století dochoval již jen ve formě základního víření dvojice, často pouze s hladkým krokem, a který se už ani netančil samostatně, ale pouze završoval sled valčíku a polky. Vrtěná však byla podle nejstarších zmínek nejenom samostatným tancem, ale byla také spojena s mužským skočným tancem, který vlastněmu tanečnímu víření předcházela. Když se o sedm desítek let později zmínil o vrtěné František Bartoš v předmluvě své první písňové sbírky (1882), zaznamenal ji už jen jako čtvrtý tanec v pořadí po polce, tajči a mazurce, v rychlém tempu a připomínající čardáš. V dalších svých dílech (*Lid a národ II.* z roku 1885, předmluva druhé písňové sbírky z roku 1889 aj.) popsal však starší typ vrtěné jako samostatný tanec. Ze zápisu ale neplyne, odkud své poznatky čerpal, zda tanec zachytil sám nebo jej přebíral z jiných pramenů. Časovou prodlevu mezi zprávami Zemanovými a Bartošovými vyplňují důležité informace o tanci moravských Charvátů, které jsou doloženy v archivních dokumentech z doby přípravy slavností v Brně v roce 1836 při příležitosti korunovace Ferdinanda V., anebo příspěvek z guberniální sběratelské akce z roku 1819 z ranšpurského panství (Rabensburg) v Dolním Rakousku (sbírka sedmi písní, partitury nástrojové hudby pro dvojce housle a gajdy a notované hudecké cifry a mj. popis sólového skočného tance mužů). V průvodním dopise je tento zaznamenaný materiál připsován Charvátům, avšak Karel Vetterl, který jej analyzoval, považuje uvedenou charakteristiku

za nedopatření (samotná sbírka je označena jako *Svatební písně a národní tance Slováků*). Vetterl ji také srovnává s ostatními prameny první poloviny 19. století (J. A. Zeman, dokumenty k brněnské slavnosti, Alois Vojtěch Šembera), a ačkoli nachází rozdíly v detailech taneční skladby, jasně zaznamenává souvislosti (především ve skočném tanci mužů, jenž předcházela společnému tanci v páru). V Šemberově popisu z roku 1845 je nadto zachyceno, že tanec slovenský je oblíben též u Charvátů, což znovu jen podtrhuje možnost srovnávání materiálu z obou etnokulturních zdrojů. Tyto prameny, včetně ještě některých pozdějších (např. Gjuro Kuten a jeho článek *Tri dana medju moravskimi Hrvatima* z roku 1887, kde popisuje tanec z Dobrého Pole na Mikulovsku) a včetně některých terénních sběrů a ověřování v padesátých letech 20. století, dovolily Zdence Jelínkové načrtnout vývoj vrtěné jako jediného točivého tance na Podluží. K popisu nejstarší formy vrtěné přispěl také ikonografický doklad, o kterém podal zprávu Jan Koula v Českém lidu v roce 1893 v článku *Starodávne terrakotové sošky Slováků z lanžhotského okolí*. Z kompozice sošky tanečního páru lze vysledovat základní taneční pozici, která u nejstarších zpráv nebyla v žádném z případů zachycena a která obecně představuje starší typ tanečního držení dochovaný i u některých jiných moravských točivých tanců (je to rovněž jeden z mála konkrétních příkladů ikonografického dokladu, který byl využit k objasnění určitého vývojového elementu v lidových tancích na Moravě). Vývoj vrtěné se tedy z hlediska pramenů 19. století dělí do tří fází: a) víření dvojice v tzv. polootevřeném držení, s podupy na počátku nebo během tance; víření však předcházelo vyskakování chlapce, potlesky na holínku, popř. samostatné otáčení dívky, předpokládá se, že šlo o tanec spíše sólový; b) v další fázi je vrtěná stále ještě samostatným tancem, její sólové provedení však již ustupuje do pozadí a objevuje se zde jen víření dvojice po zpěvu, v rychlém tempu a v tzv. bočním postavení; c) od sedmdesátých let 19. století se postupně začíná vrtěná přeměňovat do třetí fáze, v jejíž konečné podobě je patrné nejen rychlé víření často již pouze hladkým, běhovým krokem, ale také připojení pohybu paží před vlastním vířením a zařazení vrtěné do sledu série tanců. Jitka Matuszková ve svých výzkumech dodává, že figura

pohybu paží se zřejmě opakovala i na závěr tance a že i způsob jejího provedení se vyvíjel a různil.

Ačkoli se taneční tradice na Podluží vyznačuje rozmanitostí dalších tanců, zvláště tzv. tanců figurálních (nověji označovaných jako tance s pevnou vnitřní vazbou), a tanců typu valčíku nebo polky, jako je tomu i v jiných regionech, nejvíce pozornosti na sebe poutají dva mužské tance - hošije a verbuňk.

Hošije jako obřadní hodový tanec (a v současnosti jeden z mála obřadních lidových tanců, který se, i když v pozměněné funkci, udržel s obřadem v určité souvislosti) náleží typologicky v širším pojetí k tzv. mužským skočným tancům nebo tancům do skoku, které se v oblasti Moravy a Slezska vyskytovaly v jednoduchých i rozvinutějších formách. V užším smyslu patří k nejstarším skočným tancům v oblasti jihovýchodní Moravy. Tanec s etymologicky nejasným názvem byl popisován již v 19. století, ze zapisovatelů jej podmanivě zachytil např. Vilém Mrštík v črtě *V tanci* z roku 1894.

Z dnešního pohledu však k hlavním symbolům mužské tanečnosti na Podluží patří verbuňk. Tento typický mužský sólový tanec Slovácka se na počátku 20. století v jednotlivých podoblastech regionu lišil velmi málo. Pohybově náleží ke starším mužským tanečním projevům, které se mohly vyskytovat samostatně jako zmíněné tance do skoku nebo se improvizovaně jako cífra objevovaly v jiných tancích. V poznatkách Zdenky Jelínkové o verbuňku na Podluží se nacházejí kromě obvyčejného a tzv. válaného, pomalého verbuňku, dvě méně obvyklé formy tohoto tance: trnavský verbunk, částečně s vázanou formou a založený na souhře dvou tanečníků, a ojedinělý zápis tzv. husarského verbunku, který byl zachycen pouze v Koticích a který zřejmě vlastní taneční tradici příliš neovlivnil.

Literatura o verbuňku obecně není příliš bohatá, ačkoli tento tanec v posledních desetiletích poskytoval a

poskytuje ojedinělou příležitost ke studiu osobního tanečního stylu, variačních schopností tanečníka, jeho taneční invence, popř. vlivu výrazné osobnosti na místní taneční tradici. Tato badatelská otázka se často pohybuje až k hranici zkoumání jevištního předvádění lidového tance. Verbuňk se v přirozeném prostředí vyvíjel podobně jako ostatní tance v souvislosti s vývojem doprovodné hudby, takže s rozšířením dechové hudby na Podluží se proměňovala a zjednodušovala i jeho pohybová stránka. Založení soutěže ve verbuňku ve Strážnici v roce 1946, a zejm. její obnovení v roce 1986 (včetně soutěže o stárka Podluží ve Tvrdomicích), dala vývoji tohoto tance poněkud jiný impuls. Tento fakt není zanedbatelný, protože stimuluje životnost verbuňku v jednotlivých regionech a typizuje prostřednictvím nejrozličnějších výběrových kol a soutěžních přehlídek tzv. regionální styl. Srovnáme-li archivní záběry z dvacátých let 20. století s podlužáckým verbuňkem o šedesát let mladším, jasně se zde projevuje nejen vyspělejší taneční technika, která umožňuje rozvinout pohybovou stránku tance, ale i další rysy, jež sice mohou vycházet z vlastní tradice (např. role kroje), ale které se rovněž vyvinuly v souvislosti se zmíněnými verbířskými soutěži. Jestliže tedy známe obecnou podobu verbuňku na Podluží (jako jednoho z mála tanců) z doby před osmdesáti lety, pak je zcela zřetelný vliv, kterým tanec v dalších údobích procházel, a to především prostřednictvím nejrozličnějších forem folklorního hnutí. Nakonec už v době krůžků v první polovině 20. století byl verbuňk zařazen do jejich repertoáru jako symbol mužské tanečnosti Slovácka. Verbuňk na Podluží si tuto prestižní funkci udržel dodnes a v současném významu a postavení lidové taneční tradice patří k těm nemnoha tancům, kterým jejich široký improvizací základ umožňuje další vývoj i v přirozeném prostředí.

Literatura:

Z. Jelínková: *Lidové tance a taneční hry na Podluží*. Strážnice 1962.

Z. Jelínková: *Mužské skočné tance prestižního rázu na jihovýchodní Moravě a v sousedních územích*. Slovácko 35, 1993, s. 59-68.

J. Matuszková: *Filmy Podlužácké hody v Lanžhotě a O děvčicu*. Národopisná revue 1992, s. 115.

K. Vetterl: *Písňe a tance Slováků z Ranšpurku před 150 lety*. Národopisné aktuality 9, 1972, s. 271-284.

SOUČASNÁ NAIVNÍ MALBA NA PODLUŽÍ (EMILIE ZÁRUBOVÁ Z MORAVSKÉ NOVÉ VSI)

Hana Dvořáková

Břeclavsko je klasifikováno jako národopisné zachovalé území. Jeho nejznámější část - Podluží - pak současníkům splývá s představou dekorativních krojů, malebných seskupení lidové architektury nebo scén z hodů. Tento moment není ostatně nový: již v období Národopisné výstavy československé byla jižní Morava vyzvedána pro archaičnost a svébytnost projevů lidové kultury (stačí připomenout známý výrok Augusta Rodina o "moravské Hellas").

I mezi dnešními obyvateli funguje silné povědomí tradiční kultury. Pociťovaná nutnost návaznosti na místní tradice a jejich zachování úzce souvisí s kladně chápaným lokálním patriotismem. Přes veškeré zdání však tyto projevy existují na okraji života soudobé společnosti a plně spadají do oblasti náplně volného času. Narážíme tak na jev nevyhnutelný pro dnešní dobu - na folklorismus, tj. na druhou existenci folkloru, na zpro-

středkované předvádění lidové kultury a na záměrné uchovávání některých jejích projevů. Dochází tak k prolínání dožívající tradiční kultury a projevů folklorismu.

Z rámce všech těchto aktivit se vyčleňuje malířská tvorba Emilie Zárubové z Moravské Nové Vsi (1911-1988), která se pohybuje v rovině neprofesionálního umění. Podle našich dosavadních informací byla jediným nepoučeným malířem - samoukem - v regionu kde, abychom parafrázovali známý výrok Adolfa Loose, "nepomalovány zůstaly pouze lokomotivy a sedací vany". S malovaným projevem se na Podluží setkáváme především jako s ornamentálním pojetím plochy na textilních součástkách svátečních krojů, na kraslicích. Hojně jsou rovněž malované rostlinné nebo zoomorfní detaily u vstupu do domu (na "žudrech") nebo kolem oken, dekorativní pomalování okenních tabulek mýdlem, ornamentální polévání chodníků vodou (ev. vysypání pískem). Dodnes máme možnost se ve vstupních prostorách domů setkat s malovanými vedutami, nejnověji pak s ornamentálními nebo žánrovými sgrafity na domovní omítce (módní detail zhruba od padesátých let 20. století), směřující však spíše do oblasti diletantismu. Přes veškeré tyto malířské aktivity se nám však v terénu nepodařilo objevit tvůrce, kterého by bylo možno zahrnout do kategorie naivního malířství. Nejbližší k němu mají právě obrázky a kresby Emilie Zárubové, splňující základní předpoklady tohoto žánru - nedostatek výtvarného školení, nepoučenost v oblasti slohového umění, pohnutky vedoucí k výtvarným realizacím.

Malování pro ni bylo uvědomělým projevem individuality, která byla s životem na vesnici spjata silnou citovou vazbou, odrážející se v obsahu obrázků. Umělecký projev Emilie Zárubové, potřeba "něco" ztvárnit, přitom vyvěral ze životní zkušenosti osamělého člověka. Vnitřní vztah k tvorbě nejlépe charakterizují její vlastní slova: "Ztratím v tem malování všecku trampotu, i když sa mě to nedaří, já nesu nervózní". Toto krédo je ostatně charakteristické pro většinu naivních tvůrců. K vyjadřování se pomocí obrázků ji přiměla vleklá choroba, již onemocněla v útlém dětství, a která ji prakticky vyřadila z aktivní účasti na životě. Přiměla ji i k předčasnému ukončení školní docházky. Nemocná dívka zůstávala sama doma a najednou zde bylo množství volného času - malování se stalo jeho výplní: "Když sem tak ležela, tož

Emilie Zárubová se svými obrazy. Moravská Nová Ves 1985.

sem tužkou malovala pandráky, bar jak, cosi z pohlednice, cosi z hlavy".

Emilie Zárubová pocházela ze sociálně slabších vrstev, rodina patřila k venkovské chudině. Její nejbližší okolí jí nemohlo věnovat příliš mnoho péče, neboť se muselo starat o zajišťování obživy. Otec, dělník vídeňské dráhy, padl na počátku 1. světové války, ovdovělá matka se nechala najímat na pomocné práce u sedláků, aby uživila malou Emilii a tři další dcery. Ty rovněž brzy odcházely hledat práci daleko od rodné obce - k Baťovi do Zlína či blíže do čokoládovny Maryša v Hodoníně, a pomáhaly tak matce. Když se vdaly a založily vlastní rodiny, oplácela jim Emilie výpomocí v domácnosti a péčí o děti. Během několika málo let, kdy se její zdravotní stav dočasně zlepšil, byla zaměstnána jako dělnice v zelinářství místního zemědělského družstva. Byla to jediná doba, v němž žila jako její vrstevnice s tou výjimkou, že se neprovdala. Jako svobodná zůstala v nelehkém, přehlíženém, postavení "staré panny".

V životě Emilie Zárubové představovala malba klasickou možností úniku před nepřízní osudu, ústrkami okolí, před nepochopením ze strany nejbližších příbuzných. S její pomocí unikala do radostného světa dětství. Realistická interpretace zážitků z tohoto období je charakteristická pro jednu část její tvorby. Obrázky zachycující pracovní situace, stejně jako zábavu ve chvílích volna, čerpají z přímého osobního poznání dobové reality. Objevují se na nich zapomenuté pracovní postupy, výjevy z polních prací, svážení obilí, jarní pastva, život na návsi apod. Všechny jsou zaplněny postavami ve všedních či svátečních krojích, které se poněkud toporně pohybují nebo strnule stojí. Jsou podány jasnými, živými barvami, s důrazem na detail. V plošné kompozici podrobně zaznamenává život, který si pamatovala, aniž by upadla do zbytečné popisnosti.

V patnácti letech namalovala své první veduty na podsíní rodného domku, později pomalovala barevnými hlinkami podsíně v několika dalších novoveských domech. Náměty čerpala ze stejného okruhu jako u obrázků. Kolem roku 1950 začala používat "firmajzové" (fermežové) barvy a jako podklad lepenku. Výsledek ji však neuspokojil a začala hledat náhradu. Obrátila se na místního malíře pokojů, na jehož radu to zkusila s temperou. Jako podklad jí dále sloužila lepenka, pro větší formáty pak volila plátno. Mezi náměty převládaly krajiny, vesnické exteriéry často doplněné postavami v krojích. Nerada malovala zvířata: "Koně se malují těžko,

lepší je jeleň, koňa nemožu utrefit". K největšímu obrazu "Pouti", zachycujícímu slavnostní procesí u venkovské kapličky, ji inspiroval známý obraz Joži Uprky: "Měl tam lidí v kožuchoch, paty jim lézly, tož sem to předělala". E. Zárubová zaplnila celou plochu obrazu postavami žen v krojích ze Slovácka. Aniž by kdy absolvovala výtvarné školení, zvolila klasickou trojúhelníkovou kompozici, kde střed tvoří jednoduchá kaplička s mariánským obrazem. Kolem ní rozmístila množství klečících a modlících se postav. Honosné podlužácké kroje svítí i na několika obrazech hodů, kde stárky v "rožkách" tančí pod "zeleným". Emilie Zárubová nikdy netančila, ale chodila se dívat: "Libilo se mi to, zapomenút na svět, tož ani nevím jak a namalovala sem to". U obrazů s postavami v krojích se soustředila na zpracování oděvních detailů, takže můžeme sledovat rozložení výšivky na dívčích zástěrách šňurování na kalhotách nebo malování na stuhách. V posledním období svého života malovala pouze velké plošné obrazy s pohledy do krajiny, neboť jí postupující nemoc znemožnila podrobnější kresbu.

K nejčastějším námětům čerpajícím ze života vesnice v první třetině 20. století připojila i další. Tato druhá část tvorby Emilie Zárubové se pohybuje v poloze, kterou obvykle označujeme jako kýč - jeleni, srnky, labuť, kočky, květinová zátiší, romantické krajiny zpra-

covávané podle obrazových předloh (časopisy, gratulační pohlednice), kde inspirace často přecházela v kopírování. Popud ke zpracování těchto předloh přišel obvykle zvenčí a pro autorku představoval projev uznání, kterého se jí jinak dostalo jen zřídka. Na přání namalovala podle pohlednice vinohrady pod Pálavou, stejně jako žánrový výjev s romantickou zříceninou z Weinviertelu v Dolním Rakousku. I v těchto případech si její tvorba podržela určitý půvab. Sama mezi okruhy své tvorby nerozlišovala, neupřednostňovala jeden před druhým.

S akademickou produkcí se Emilie Zárubová setkala prostřednictvím časopiseckých reprodukcí, v obrazech a galeriích během příležitostných zájezdů družstva po kulturních památkách. Z vlastního zájmu jednou navštívila galerii výtvarného umění v Hodoníně, která však na ni neudělala zvláštní dojem. "Ti staří malíři se mi líbí (předložené reprodukce Mánesa, Švabinského, Uprky), ale ti moderní ne (reprodukce Čapka, Kubišty). Proč to tak lépu? Na první pohled to není pěkné, ale cosi v tem je, když se do toho zadívá..."

Emilie Zárubová se neomezila jen na jeden výrazový prostředek. Její umělecké sklonky se realizovaly

i v rovině literární. Výchozí momenty byly stejné jako v malbě - opět je to samota, zážitky z dětství. Přistoupil však i kritický pohled na současnost, na realitu mezilidských vztahů. V reakci na soudobé dění v jejím okolí se objevil satirický tón. Literární projev měl podobu deníku, v němž prokládala úvahy krátkými básněmi. Texty byly doplněny drobnými kresbami tužkou. Během svého života se s nimi autorka nechtěla rozloučit, protože měla obavu ze záporné reakce okolí. Dnes je můžeme pokládat za ztracené.

V rodné obci byla tvorba Emilie Zárubové přijímána pouze sporadicky. Teprve zájem odborníků tento vztah změnil. Její prestiž stoupla po odvysílání medailonu na celostátním okruhu České televize v roce 1986. V roce 1985 uspořádalo Regionální muzeum v Mikulově soubornou výstavu jejích obrazů a celou kolekci následně koupilo do svých sbírek.

Tvorba E. Zárubové je na Podluží ojedinělým jevem a pokud máme informace, dodnes stojí osamoceně. Její obrázky jsou živě vyprávěnou kronikou, v nichž se ztrácí slova: "Můj život co si pamatuju, nebyl moc radostný, asi sem se narodila nějak nevzácná".

KULTIVOVANÉ PUBLIKUM? (NÁVŠTĚVNÍCI MFF VE STRÁŽNICI PO 15 LETECH)

Tomáš Sirovátka

1. Cíle výzkumu a metodika

Cílem výzkumu publika Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici v roce 1997 bylo zjistit a porovnat s odstupem 15 let strukturu návštěvníků pořadů MFF ve Strážnici, jejich motivaci k návštěvě festivalu, jejich zájmy a preference.² Uvedené otázky jsou zajímavé nejen v kontextu programové koncepce a organizace MFF, ale i v kontextu širších úvah o funkci folkloru v měnící se moderní společnosti - včetně polistopadových změn, jež se nutně projevují v životním stylu, v celkové společenské atmosféře i v roli kultury ve společnosti.

Technika sběru dotazníků se shodovala s postupem při výzkumu publika pořadů v roce 1980, 1981 a 1983 : šlo o "rozdáváný a sbíraný dotazník" za asistence studentů - tazatelů. Sběr proběhl vždy těsně před zahájením porady, výjimečně v jeho průběhu. Počty dotazníků byly snímány podle kapacity hlediště s určitou korekcí přímo na místě podle odhadovaného počtu návštěvníků. Snímali jsme takto 1.050 použitelných dotazníků. V závislosti na skutečné (respektive expertně odhadnuté) návštěvnosti pořadů a poměru reálné návštěvnosti mezi porady pak byly dotazníkům sejmутých na jednotlivých pořadech přiřazeny "váhy", jimiž byl modelován výběrový soubor, odpovídající přesně celkové odhadované návštěvnosti na jednotlivých pořadech, a v důsledku toho reprezentativní pro celek návštěvníků pořadů.

2. Návštěvníci pořadů MFF v roce 1997 a v 80. letech

Počet návštěvníků na MFF v porovnání s počátkem 80. let poklesl. Například v roce 1981 bylo na pořadech 10.925 platících diváků,³ v areálu bylo 18.395 platících diváků. V roce 1997 bylo zaznamenáno 8.089 platících diváků, odhad celkové návštěvnosti na MFF byl 13.000 návštěvníků, což je 71% celkové návštěvnosti v roce 1981 (kdy návštěvnost byla relativně vyšší (například asi o 20% než v roce 1980). Stejně byla relativně dobrá návštěvnost letos, neboť bylo velice příznivé počasí. Reálná návštěvnost na pořadech na stadionech byla však letos vyšší než byla dříve v důsledku toho, že návštěvníci mohou nyní na zakoupenou vstupenku

navštívit všechny pořady v určitý den konání festivalu - na pořadech (mechanicky sečteno) tak mohlo být dohromady asi 29 000 návštěvníků - řada z nich navštívila ovšem více pořadů.

Ve struktuře návštěvnosti se zdají být významné následující trendy:

1. Návštěvnost MFF si zachovává celorepublikový charakter - více než polovina návštěvníků pořadů je z oblastí mimo Slovácko. Na druhé straně se výrazně snížil podíl návštěvníků ze Slovenska a nahradili je právě návštěvníci ze Slovácka (a Strážnice). Podíl návštěvníků z ostatních částí republiky zůstal přitom zachován.

TABULKA 1

Místo bydliště návštěvníka v % z celkového počtu návštěvníků			
	pořady 1997	pořady 1980	pořady 1981
motiv	22,8	14	19
Slovácko	21,8	12	17
ostatní jihomoravské regiony	21,3	22	20
ostatní Morava	12,6	14	14
Čechy	16,0	18	15
Slovensko	2,7	19	14
jiné zahraničí	1,9	1	1
nezjištěno	1,0		
	100	100	100

2. V porovnání s publikem pořadů na počátku 80. let bylo publikum v roce 1997 znatelně "mladší": do 25 let bylo letos asi 45% návštěvníků, zatímco v roce 1980 a 1981 bylo do 25 let asi 30% návštěvníků. Relativně slabší byla v roce 1997 střední věková skupina mezi 26 až 40 roky věku: tvořila jen čtvrtina návštěvnosti, na počátku 80. let skoro 40%. Nad 40 let byla v roce 1997 i na počátku 80. let shodně necelá třetina návštěvníků.

3. Nápadný je posun struktury ve prospěch kategorií se středoškolským a vysokoškolským vzděláním: 80% publika mělo v roce 1997 minimálně středoškolské vzdělání. K posunu v dosaženém školním vzdělání došlo sice v období 1980-1997 v celé populaci, přesto je

nadreprezentovanost kategorií se středoškolským a vysokoškolským vzděláním v souboru návštěvníků MFF velice významná, zvláště při současném trendu k "omlazení" publika, neboť právě nejmladší návštěvníci do 19 let reprezentují většinou kategorií návštěvníků s dokončeným základním vzděláním.

TABULKA 2

Struktura návštěvníků MFF podle dosaženého vzdělání (v %)

	pořady 1997	pořady 1980	pořady 1981	ČSSR 1980	ČR 1990
bez vzdělání					0,9
základní vzdělání	10,2	20	20	71,0	24,0
vyučen (a)	9,0	25	23		34,3
střední odborné	11,6	9	10	9,5	5,2
vyučen s maturitou	4,0	nezjišťováno			1,0
střední všeob. s matur.	16,4	nezjišťováno		nezjištěn	4,7
střední odborné s matur.	28,2	22	32	13,5	22,0
vysokoškolské	19,3	14	15	5,0	7,9
nezjištěno	1,3			1,0	
celkem	100	100	100	100	100

poznámka: kategorie základní vzdělání a vyučení v r. 1980 sloučeny týká se dospělých

4. V porovnání s počátkem 80. let narostl v publiku pořadů MFF podíl každoročních návštěvníků - je jich už asi polovina publika pořadů (v roce 1980 asi 30%), a poklesl podíl nových návštěvníků (je jich dnes necelá čtvrtina, v roce 1980 asi 38%). Publikum MFF 1997 bylo také aktivnější v návštěvě folklorních slavností obecně a podobné zjištění platí i pokud jde o zapojení do folklorní činnosti: v publiku MFF 1997 byla třetina členů folklorních souborů - nikoliv však těch, které zde vystupují!

3. Vztah k folkloru a motivace návštěvy MFF

Publikum MFF v roce 1997 proklamuje v porovnání s návštěvníky na počátku 80. let celkově aktivnější vztah k folkloru. Vyšší je především podíl návštěvníků se stálým aktivním zájmem o folklor.

TABULKA 3

Vztah k folkloru a k folklorní činnosti podle vyjádření návštěvníků			
	pořady 1997	pořady 1981	město 1981
stálý aktivní kontakt	34,2	21	23
pravidelný zájem	39,5	35	32
příležitostný zájem	24,6	40	39
malý zájem (nezájem)	1,5	4	6
nezjištěno	0,2		
celkem	100	100	100

Také motivovanost návštěvníků MFF v porovnání s jediné dostupnými údaji za rok 1981 je obecně vyšší - všechny motivy návštěvnosti dostaly v roce 1997 od publika MFF vyšší váhu. Stále dominuje motiv "citový prožitek z lidového umění" (plně vystihuje důvod návštěvy pro 53% návštěvníků), ale téměř stejně významný je motiv "zábava" (plně vystihuje důvod návštěvy pro 51% - a jeho váha se nejvíce zvýšila), významný je i motiv "umělecký prožitek obecně" (plně vystihuje důvod návštěvy pro 43% návštěvníků). Naopak v poradí motivů ztratil motiv "slavnostní podívaná, společenský zážitek" (pro 38% plně vystihuje důvod návštěvy). Trvale významný je motiv "bližší seznámení s folklorem" (pro 39% plně vystihuje důvod návštěvy).

Při analýze souvislostí motivace návštěvy podle charakteristik návštěvníků vystupuje do popředí korelace mezi motivem "zábava" a věkem návštěvníků, tedy mladší návštěvníci zdůrazňují více tento motiv, a stejně tak mezi frekvencí návštěvy a motivem "zábava" - tedy každoroční návštěvníci více zdůrazňují tento motiv. Jinak nejsou souvislosti motivů návštěvy s charakteristikami návštěvníků příliš významné, což patrně znamená, že motivy citový prožitek, seznámení s folklorem, umělecký prožitek a slavnostní podívaná jsou významné pro všechny kategorie návštěvníků.

TABULKA 4

Motivy návštěvníků MFF 1997						
	1	2	3	4		
motiv	plně vystihuje v%	vcelku vystihuje v%	zčásti vystihuje v%	vůbec nevystih. v%	celkem	průměr hodnoc
a	38,9	27,1	15,0	19,0	100	2,14
b	53,7	24,8	12,3	9,2	100	1,77
c	43,3	29,5	13,5	13,7	100	1,98
d	37,9	28,3	14,9	18,9	100	2,19
e	51,4	22,5	11,6	14,5	100	1,89
f	21,2	9,4	14,3	55,1	100	2,80
g	14,8	5,5	8,2	71,5	100	3,36

a - seznámit se s folklórem d - slavnostní podívaná g - účinkující,
b - citový prožitek folkloru e - zábava pracovní důvody
c - umělecký prožitek f - doprovodit známého

4. Pořady a jejich publikum

Většina pořadů MFF se těšila silnému či relativně slušnému zájmu diváků, když jen pětina až třetina návštěvníků vyjádřila menší zájem o jednotlivé pořady. O některé pořady se skanzenu a také o regionální pořad z Vrchlabí do Polabí byl zájem návštěvníků znatelně nižší (projevilo se to ostatně i na skutečné návštěvnosti těchto pořadů). Shrnuto lze však říci, že většina pořadů měla relativně vysokou přitažlivost, a za druhé, že pestrost nabídky umožnila všem kategoriím návštěvníků najít si zajímavý a přitažlivý pořad či lépe řečeno - většinou víc než jeden pořad. Proto přes určité odlišnosti nelze ani charakterizovat publikum jednotlivých typů pořadů jako specificky vyhraněné - je to do značné míry způsobeno právě překrytím publika různých pořadů.

Nicméně k specifickým rysům publika jednotlivých typů pořadů patřily tyto charakteristiky:

1. Taneční pořady (videoencyklopedie a verbuňk) - 24% celkové návštěvnosti pořadů

Publikum bylo "mladé" (třetina do 19 let, kumulativně 58% do 30 let). Včetně Strážnice a Slovácka jižní Morava reprezentovala dvě třetiny návštěvnosti, relativně více také byli zastoupeni návštěvníci ze Slovenska. Mírně vyšší bylo i zastoupení nových návštěvníků (čtvrtina z celkového počtu).

2. Pořad zahraničních souborů - 20% návštěvnosti

Návštěvníci byli nejčastěji ze Strážnice (40%), z jižní Moravy bylo pak celkem 80% návštěvníků. Přes polovinu publika tvořili každoroční návštěvníci.

3. Pořad věnovaný výsledkům práce souborů -15% návštěvnosti

Návštěvníci byli relativně častěji z Čech (20% návštěvníků pořadu), ze Slovenska a ze zahraničí, relativně nižší podíl návštěvníků byl ze Slovácka. Nižší byl též podíl návštěvníků do 19 let (jen 13%), a naopak vyšší byl podíl návštěvníků ve věku 20-29 let (45%). Podíl každoročních návštěvníků byl nejvyšší ze všech typů pořadů (57%). Vyšší byl přitom podíl návštěvníků vyhledávajících folklor příležitostně (31%), a relativně nižší podíl návštěvníků stále vyhledávajících folklor (23%).

4. Pořad věnovaný erotice v lidové písni - 13% návštěvnosti

Na pořad přišli hlavně návštěvníci ze Slovácka (skoro polovina návštěvnosti). Celkově z Moravy bylo dokonce 85% návštěvnosti pořadu. Obecnost bylo "mladé": celkem dvě třetiny návštěvníků do 30 let, jen 9% nad 50 let a byl to jediný pořad, kde podíl mužů převyšoval podíl žen. Vysoký byl podíl každoročních návštěvníků (57%), a naopak nízký podíl občasných a nových návštěvníků (27%).

5. Hudební pořady (Hrajte mi gajdence. Primášské legendy. Hudci bez hranic) - 12% návštěvnosti

V publiku pořadů byl mírně vyšší podíl návštěvníků z Čech (21%) a ze Strážnice (26%). Celkem 60% návštěvníků bylo z obcí do 10 tisíc obyvatel - což je relativně vysoký podíl. Na hudební pořady se zaměřili návštěvníci středního věku: ve věku 30-50 let byla skoro polovina publika pořadů. Relativně vysoký byl i podíl vysokoškolsky vzdělaných (čtvrtina). Naopak relativně nízký byl podíl nových a občasných návštěvníků.

6. Pořady dětského folkloru - 5% návštěvnosti

V publiku byl relativně vysoký podíl návštěvníků ze Slovácka (37%) a ze severní Moravy (25%). Věkově bylo publikum "starší": jen 30% do 30 let a skoro 30% nad 50 let. Vysoký byl podíl vysokoškolsky vzdělaných (29%) a vysoký byl i podíl nových návštěvníků (35%) - nejvyšší ze všech pořadů.

7. Ostatní pořady (regionální pořad a další pořady mimo již uvedené) - 11% návštěvnosti

Více než třetina návštěvníků pořadů byla z Čech a téměř čtvrtina z regionu jižní Moravy (z Moravy celkově však "jen" asi 60% publika). Více než třetina návštěvníků

byla také z měst nad 100 tisíc obyvatel (dvojnásobek oproti celkovému profilu publika). Věkově bylo publikum spíše "starší". Relativně vyšší byl podíl nových a občasných návštěvníků (posledně uvedených 45%). Relativně vyšší podíl návštěvníků z Čech vyplývá ovšem nejspíš z nižší návštěvnosti tohoto typu pořadu - je způsobena menším zájmem moravského publika.

dělo. Nižší je většinou také podíl negativních hodnocení pokud jde o další aspekty festivalu. Mírně horší je hodnocení stravování - i zde ovšem pozitivní hodnocení mírně převažují negativní hodnocení.

Je pozitivní, že každoroční návštěvníci hodnotili více kladně než ostatní pořady na stadionech a také další aspekty festivalu (kritičtější však byli k úrovni stravování).

5. Hodnocení pořadů a dalších aspektů festivalu

Hodnocení pořadů na stadionech je vysoce pozitivní, příznivější než v roce 1983, kdy se rovněž provádě-

TABULKA 5

Hodnocení MFF ve Strážnici návštěvníky							
	1	2	3	4			
	dostí vysoko	spíše vysoko	spíše nízko	dostí nízko	nehodnotí	celkem	průměr hodnocení
pořady na stadionech							
festival 1983	43,0	27,0	6,0	2,0	22,0	100	
pořady 1997	50,2	36,5	2,5	0,6	10,2	100	1,48
další program							
festival 1983	27,0	29,0	11,0	3,0	30,0	100	
pořady 1997	17,3	44,6	8,7	2,0	27,4	100	1,93
stravování							
festival 1983	16,0	25,0	13,0	11,0	36,0	100	
pořady 1997	14,9	21,6	19,1	10,7	33,7	100	2,39
ubytování							
festival 1983	11,0	10,0	13,0	11,0	55,0	100	
pořady 1997	9,8	12,4	9,2	6,1	62,5	100	2,31
ostatní služby							
festival 1983	10,0	18,0	16,0	9,0	48,0	100	
pořady 1997	7,9	22,9	12,8	6,7	49,7	100	2,36

6. Závěry a diskuse

Hlavní posuny ve struktuře a v postojích publika ve srovnání s počátkem osmdesátých let lze podle mého názoru interpretovat tak, že celospolečenské změny, a

stejně tak i změny v koncepci festivalu a v jeho organizaci (zmíněný prodej vstupenek) vedly postupně k tomu, že na festival dnes přichází publikum, jež je celkově

stabilnější, motivovanější a vyznačuje se vyšší aktivitou ve vztahu k folkloru. Návštěvníků, kteří dříve přicházeli se jen pobavit či napít v parku areálu - zdá se - ubylo. Narostla přitom váha vzdělanějších vrstev populace a také podíl moravské části publika ještě více dominuje. Publikum přitom "omládlo" a je jistě pozitivním signálem, že část nejmladší generace nachází ve folkloru nejen přitažlivý druh zábavy, ale současně - jak ukazují zjištění - i hodnotný citový a umělecký zážitek.

Lze proti sobě postavit dvě hypotézy, které vysvětlují posuny ve složení publika, v jeho motivacích a ve vztahu k folkloru. První hypotéza předpokládá, že posuny jsou způsobeny procesy selekce souvisejícími s organizací festivalu - zvláště se systémem prodeje a cenou vstupenek. Pro tuto hypotézu hovoří jistý pokles celkového počtu návštěvníků, jehož důsledkem může být zjištění, že odpadli diváci s vlažným zájmem o folklor.

Druhá hypotéza předpokládá, že naše veřejnost - a zvláště je to patrné na publiku pořadů MFF - je postupně kultivována ve vztahu k folkloru a k festivalu. Organizace a program pořadu k tomu patrně přispívá, stejně jako k tomu přispívá i celkově změněná polistopadová společenská atmosféra. Pro tuto hypotézu hovoří vysoká váha nejmladší kategorie návštěvníků v letošní návštěvnosti. Zdaleka totiž návštěvnost dnes netvoří jen "jádro" starších a stabilních příznivců folkloru. Naopak: roste podíl mladých návštěvníků.

Poznámky:

1. Veškeré připomínky zasílejte, prosím, na adresu doc. PhDr. Tomáš Sirovátka, CSc., Ekonomicko-správní fakulta Masarykovy univerzity, Antonínská 1, 657 90 Brno, fax 05412 466 63, e-mail: tom@econ.muni.cz.
2. Výsledky výzkumů provedených na počátku 80. let srovnaj např. V. Frolec - T. Sirovátka: *K některým stránkám sociální funkce folkloru*. Národopisné aktuality 21, 1984, č. 2, s. 111-116.
3. Vstupenky byly tehdy prodávány zvlášť do areálu a zvlášť na každý jednotlivý pořad.
4. Pramen: ČSÚ 1997: *Zaměstnanost a nezaměstnanost v České republice podle výsledků výběrových šetření pracovních sil, zima 1996/1997*, Praha, vlastní výpočty.

TABULKA 6

Srovnání věkové struktury návštěvníků s věkovou strukturou dospělé populace v ČR (v %)		
věkové kategorie	pořady 1997	populace nad 15 let v ČR (ČSÚ: VŠPS 1997) ⁴
do 19 let	22,7	9,6
20 - 29 let	29,2	18,1
30 - 39 let	13,8	16,0
40 - 49 let	17,0	19,4
50 - 59 let	10,9	14,1
50 - 59 let	6,4	21,8
celkem	100	100

TABULKA 7

Návštěvníci různých typů pořadů podle místa bydliště								
	a	b	c	d	e	f	g	h
Strážnice	22,6	19,2	22,6	13,2	6,8	40,5	14,1	23,0
Slovácko	11,5	16,2	14,2	47,4	36,7	26,3	10,1	21,6
j. Morava	22,7	32,4	19,8	13,2	14,5	11,5	24,1	20,9
s. Moravy	15,2	11,3	12,3	11,8	24,9	8,5	12,8	12,3
Čechy	21,0	12,6	20,8	10,5	13,1	9,6	33,7	16,3
Slovensko	1,2	5,3	3,8	2,6		0,8	3,7	2,9
zahraničí	1,6	1,3	5,7		2,7	1,9	0,9	2,0
nezjištěno	1,2	1,8	0,9	1,4	1,4	0,8	0,6	1,1
celkem	100	100	100	100	100	100	100	100

a - hudební

b - tance

c - soubory

d - erotika

e - dětský

f - zahraniční

g - ostatní

h - celkem

Ráda bych se především vyznala z toho, že kromě pořadů bezprostředně se týkajících mé profese etnochoreologa jsou pro mne vždy nevšedním zážitkem muzikantské pořady, svázané jednak s pietní vzpomínkou starší generace, ale i věnované soudobým pokračovatelům této tradice. Pořad *Hrajte mi, gajdence...* uvedený odborně fundovaným výkladem doc. Ludvíka Kunze, CSc. znovu poukázal na přednosti monografického pojetí tématu. Byla tak dána příležitost demonstrovat širokou stupnici prostředků a všestranných projevů interpretace jednoho z nejvýznamnějších hudebních žánrů naší lidové tradice. Kouzelná strážnická "síň hudebních nástrojů" jakoby takovými programy dostávala rok po roku své originální posvěcení. Moc bych si přála, aby se téže příležitosti dostalo - díky jedinečné audiovizuální dokumentaci - také lidovým tancům Čech, Moravy a Slezska. Jsem si jistá, že by otevřela možnosti řady způsobů prezentace, od srovnávacích pořadů některých druhů tanců, jejich stylu či významu pro společenský

život a tradice až k jedinečné vazbě se zvyky a jejich způsoby uchovávání až dodnes.

Oba realizované programy z ukázek audiovizuální dokumentace, s žánrově odlehčenými názvy *Až pudeš vokoło, zastav se...* a *Zahrajte mi do tanečka...*, se snažily také více upozornit na všestranné hodnoty nejen jedinečných stylů a námětů tanců, ale také na živou paměť ve společenském životě několika generací národa.

Lituji, že vzhledem k přípravě mně přiděleného pořadu jsem nemohla shlédnout některé z dalších předních pořadů. Ráda bych pochválila nepatetickou koncepci dětského pořadu *U nás*, která je také mnohověcně využitelná i v dalším období. Oceňuji velice, že se již vytvořila tradice pestrých a příjemných zážitků během konání *Jarmarku múz* ve skanzenu, která je nejen příjemným odlehčením, ale zdařilou příležitostí proniknout i do širších souvislostí v běhu života vesnických obyvatel.

HODNOCENÍ POŘADŮ MFF STRÁŽNICE 1997

Jaroslav Jurášek

Pořad dětského folkloru *U nás* byl zajímavý, dobře připravený, jeho program měl vzácnou koncepci, která významně podtrhla kořeny, které máme či můžeme mít ve svém dětství - většinu souborů se tak podařilo ukázat vztah k domovu a prožitkům s tímto vztahem svázaným. Vynikající byla jihlavská Jeřábinka s roztomilým pásmem Středův klobouk. Zaujaly mne také soubory Veličánek a Gruník.

Do velmi přitažlivého pořadu různorodých, převážně velmi dobrých zahraničních souborů *Z krajín za obzorem* vybrali autoři mnohé neobyčejně působivé a strhující čísla, leccos však působilo zdoluhavě, snad chybělo více dynamiky a větší gradace. Je jasné, že základní zaměření souborů se nedalo ovlivnit (jedině snad zařazením). Neobyčejně vřele byla přijata zdařilá "show" amerického souboru Provo.

Petrů, Staněk, Volavý - primášské legendy byl velmi dobrý pořad s mírnou výhradou, že se poněkud málo věnoval těm primášským legendám. Přispělo by zvážit délku jednotlivých bloků. Na druhé straně přinesl výborné interprety a muziky. Naplnil dobře motto "Poselství legendárních primášů Petru, Staňka, Volavého žije dál".

Neokázalé a přirozené *Pisničky v trávě* daly nahlédnout do života Jaromíra Nečase, svojsky komentujícího a přirozeně uvádějícího celou řadu výborných gratulantů, v čele s hanáckými Slováky ze Žďanic (výborný sbor), i Podlužáky (trio Jožky Kobzika a hrdinného zpěváka Františka Studenky). V rozletu nebránil - ba prospěl - široký prostor působivého prostředí vinařských bůd.

Pěvecká soutěž dětí ze Slovácka byla vzácnou přehlídkou neobyčejných talentů. Děti byly obdivuhodně intonačně jisté a čisté a jejich projevy většinou naprosto přirozené. Program udržel velmi početné obecenstvo po celou dobu soutěže, kterou výborně a úsměvně uváděl David Pavlíček.

Regionální pořad *Z Vrchlabí do Polabí* patřil k nejzdařilejším. Přinesl zajímavé ukázky zvyků v dobré dramaturgii, stavbě a výběru programových čísel. Snad jen Masopust mohl být kratší. Výkony jednotlivých souborů by byly kvalitní jak hudebně, tak i tanečně. Pořad poodkryl půvabné a dosti neznámé lidové umění tohoto

koutu naší vlasti. K úspěchu programu přispěl i bezprostřední konferenciér Jiří Pospíšil.

Výborný pořad *Zahrajte mi do tanečka* přinesl pozoruhodnému obecenstvu zaplněného stadionu Bludník neobyčejné množství tanečního bohatství Moravy i Slezska a splnil stránku estetickou i jemně naučnou. Zaujal diváky i přes svou poněkud značnou rozsáhlost a délku. Program měl dobrý spád a svým obrovským množstvím vynikajících účinkujících předvedl pestrou paletu tradiční pohybové i hudební stránky Moravy a Slezska, ukázal smysl celoživotní práce Zdenky Jelínkové i významný čin videoencyklopedie Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska.

Autoři programu *Ohlasy pramenů* měli snahu vytvořit tematickou kompozici, vycházející z motto "Tři podoby lásky". Pořad přinesl řadu zajímavého materiálu, potřeboval však větší vyváženost (neúměrně dlouhé bylo např. pásmo Co s trnkama, zdoluhavé bylo i následující vystoupení souboru Srubek, navíc vadila nerosrozumitelnost mluveného slova). Také trochu přehnaná snaha o poetické slovo konferenciérů v naprosté většině neodpovídala jednotlivým vystoupením a hlavně se nehodila na velký stadion.

Pořad *Pod perinú čtyry nožky* jsem viděl potřetí - poprvé při kouzelném křtu stejnojmenné kazety v intimním prostředí Kulturního domu v Mikovicích, kde to bylo půvabné. Podruhé ve stodole rožnovského muzea v přírodě, kde navíc byly rozdány texty písní a kde celý sál s radostí všechno zpíval. Atmosféra obou byla vynikající. Potřetí to bylo letos, kdy byl pořad rozšířen o "tvrdší" erotické texty slovenské. Celkově lze říci, že Bludník je přece jen obrovský stadion, chyběla tolik potřebná intimita, neprospělo asi ani rozšíření o méně poetické písně slovenské (výběr). V Mikovicích i Rožnově jemně uváděl Mirek Potyka, výborně mluvili i samotní muzikanti. Ve Strážnici bylo vystoupení moderátora jaksi nesoúrodé, až cizí.

Závěrem:

-navrhují zmenšit počet programů, dát možnost přechodu ze stadionu na stadion a odstranit překrývání už v časovém plánu

-velmi kladně hodnotím prodej materiálů *Folklorica* - knihy, audio a video.

CO JE PRVOTNÍ - FESTIVAL NEBO JEHO HODNOCENÍ?

Jiří Pospíšil

Po řadu let jsou při MFF Strážnice vyhlašování "laureáti" a "hlavní cena" festivalu. Hlavní cena je ocenění autora nebo autorského kolektivu za vytvoření nejlepšího pořadu v daném ročníku; za laureáty jsou označeni jednotlivci nebo kolektivy, kteří svým výkonem významným způsobem převýšili úroveň ostatních účinkujících. Toto ohodnocení (řídí se dobře zpracovanou směrnicí) vyhlašuje ředitel Ústavu lidové kultury ve Strážnici na návrh hodnotící komise, v níž pracují zkušení lidé věnující se dlouhodobě folklorismu, a jejíž složení se každoročně mění.

Časové a místní uspořádání početných pořadů MFF s sebou nezbytně nese jejich vzájemné překrývání, takže není možné, aby všichni členové hodnotící komise shlédli a společně zhodnotili všechno. To vede k občasným konfliktům a dohadům v Programové radě a v Senátu programové rady i v kuloárech festivalu o tom, jak tomuto problému čelit.

Při hodnocení MFF Strážnice 1997 se debata rozhořela natolik, až se zdálo, že vážné pozornosti dojde návrh, aby se program festivalu uspořádal nebo dokonce oklestil tak, aby hodnotící komise mohla jako celek vidět úplně všechno. Potom by mohla vynést nezpo-

chybnitelný návrh (on to je spíš verdikt, protože komise má vysokou neformální autoritu) na nejlepší pořad a nejlepší účinkující. Naštěstí včas padla slova o tom, co je vlastně ve Strážnici provotní: zda festival sám se svou početnou, rozmanitou, různorodou a časově i místně přebohatě strukturovanou a právě i tím dosti jedinečnou nabídkou krásných zážitků, nebo možnost lepší orientace hodnotících odborníků i za cenu podstatných zásahů do obsahu (a rozsahu) festivalu.

Z této debaty ale vyplynulo významné zjištění: MFF Strážnice by měl s podobnými sebereflexemi mnohem víc a cílevědomě seznamovat odbornou i laickou veřejnost. Za odbornou veřejnost považujeme mj. jednak čtenáře Národopisné revue, jednak mnohasethlavou obec folklorních souborů, sledujících časopis FoS Folklor. (Mimoходом: jeho úroveň i sledovanost potěšitelně vzrůstá. Vída! námět pro ÚLK ve Strážnici: zhodnotit dosavadní přínos časopisu Folklor pro rozvoj folklorního hnutí v České republice.) Ta druhá část veřejnosti - laická - to je záležitost aktivního kontaktu především ÚLK ve Strážnici s denním tiskem a jinými médii včetně televize a rozhlasu. A to je také otázka do prance.

TOCA A STRÁŽNICE '97

Zdeněk Mišurec

V průvodu letošního MFF ve Strážnici pochodovala též skupina větším dílem starších osob za standartou se zvláštní zkratkou TOCA. V plném anglickém znění znamenají tato čtyři písmena Texans of Czech Ancestry, tj. Texasané českého původu. Ti přijeli do Strážnice na folklorní festival, aby se hlouběji obeznámili a zároveň i potěšili s folklorní tradicí svých předků a také doložili nám všem svůj upřímný aktivní vztah k tomuto rodovému kulturnímu dědictví. Byl totiž mezi nimi i harmonikář dr. Jim Bezděk, který nejen hrál svým přátelům do pochodu, ale ve skanzenu též návštěvníkům festivalu především české písně, které se v jeho už rodném Texasu naučil od svého táty.

Ve státě Texas žije dnes početná skupina - jak říkáme - Čechoameričanů, z nichž značná část je usídlena v oblasti zvané Fayette, odkud též přijeli v roce 1997 do Strážnice naši hosté. Čeští emigranti přicházeli do tohoto texaského regionu od padesátých let 19. století a vědomí jejich českého etnického původu je mezi nimi dodnes značně intenzivní. Mimo jiné též proto, že se sami aktivně snaží o jeho udržení a posilování.

V současné době i tím, že v městě La Grange budují tzv. Texas Czech Heritage and Cultural Center, tj. Středisko českého kulturního dědictví v Texasu, které si pro svou činnost stanovilo řadu velmi důležitých úkolů - např. šířit u veřejnosti informace o působení a společenském postavení významných osob českého původu jak v minulosti, tak i v současnosti; podporovat studium a zachování českého jazyka, umění, hudby a tance; vytvořit podmínky pro vybudování muzea české populace v Texasu; založit knihovnu a archiv, v nichž by byly soustředovány knihy, noviny, časopisy, rodinné kroniky, výzkumné materiály, fotografie a veškeré publikované údaje historického významu pro texaské Čechy; zajistit přiměřené prostory pro konání schůzek, shromáždění a výchovných aktivit střediska; podporovat a realizovat program kulturní výměny mezi texaskými Čechy a občany České republiky; poskytovat veřejnosti aktuální informace o aktivitách i historické situaci Čechů v Texasu, Spojených státech i v cizině.

To všechno hodlá zajišťovat uvedené kulturní centrum, které by kromě ústřední budovy, projektované jako naše tradiční dřevěné, šindelem kryté, rozsáhlé jedno-

patrové stavení s pavlačí, sestávalo též z amfiteátru, pamětní zdi přistěhovalců, pamětní růžové zahrady, usedlosti českého farmáře v Texasu i náznaku vsi českých Texasanů z počátku 20. století včetně tanečního sálu a české restaurace, ale i z dalších příjemností do-

Jim Bezděk

máciho života, jako je např. prostor pro pořádání rodinných pikniků apod. - prostě něco na způsob specifického muzea v přírodě.

A lidé spoluusilující o realizaci těchto pozorů i chvály hodných záměrů se při své loňské - ve většině případů první - návštěvě rodné země svých rodičů a prarodičů zúčastnili také strážnického festivalu a byli nadšeni. Svoji účast v průvodu považují - jak vyjádřila v dopise po návratu do USA hlavní organizátorka zájezdu, paní Willa Mae Červenka (tedy paní Červenková) - za velkou poctu a čest s tím, že standarta, kterou pro ně do průvodu připravili strážnickí organizátoři, bude uložena na čestném místě ve zmíněném muzeu Centra českého kulturního dědictví v texaském městě La Grange.

PERSPEKTIVY MFF STRÁŽNICE

Josef Jančář

MFF ve Strážnici je jedním z výrazných projevů novodobého folklorismu, který charakterizuje uvědomělá péče o folklorní tradice v soudobé společnosti. Folklorismus není součástí nebo přímým pokračováním tradiční lidové kultury, proto pořady strážnického festivalu jsou jen více nebo méně uměleckými variacemi na folklorní témata. Je třeba odmítnout falešné představy o "čistotě" předváděných prvků lidových tradic.

Mezinárodní společenství si ovšem uvědomuje škody, jež by mohla způsobit ztráta kulturní paměti národů v integrujícím se světě. Proto prostřednictvím mezinárodních organizací - především UNESCO - nabádá národy k péči o jejich tradiční kulturu a folklor. V tomto poslání je třeba spatřovat přínos a současný i budoucí význam STRÁŽNICE.

V dalších letech (bez ohledu na to, zda do roku 2005 nebo déle) by měl strážnický festival zabezpečovat tyto základní obsahové bloky:

- I. **Co jsme zdědili (a zachovali).** Zda to bude v hudebním, pěveckém, tanečním nebo kombinovaném projevu není podstatné a záleží na konkrétních záměrech autora. Zde jde o různé formy interpretace nebo předvádění folklorních prvků, **opřené co nejvíce o terénní poznatky** - včetně dosud málo studovaných projevů soudobého folkloru.
- II. **Co jsme vypěstovali** - sem bude zařazeno vše, co má zřetelný umělecký charakter a vychází z folkloru - především stylizované formy folkloru, ale i projevy folklorem jen

A jaké dojmy si z návštěvy Strážnice a České republiky vůbec odnesl domů dr. Bezděk? Doslovně mně v dopise napsal: "Mé vystoupení na Strážnici '97 bylo nejzářivější událostí naší první návštěvy České republiky, materské země mých předků. Průvod byl jedním z nejpamětihodnějších v mém životě. Hlubokým dojmem na mne zapůsobila pohostinnost Čechů a krása země. Teď již chápu krásnou lyriku českých písní, které zpívali moji prarodičové a které my zpíváme v Texasu dodnes." Opravdu nevím, co víc bych k tomuto vyznání dodat. Snad jen to, že by navázání určitých forem spolupráce strážnického Ústavu lidové kultury s Texas Czech Heritage and Cultural Center v La Grange mohlo být užitečným činem pro obě tyto kulturní instituce.

inspirované, nebo projevy z hraničních oblastí soudobé masové kultury.

- III. **Domovina** - tento blok pořadů by měl zahrnovat jak tzv. pořady regionální, tak pořady menšin - ročně se střídát apod. Opět v duchu toho, co jsme zachovali nebo vypěstovali v regionech nebo v projevech menšin.
- IV. **Krajiny za obzorem** - autoři zahraničních pořadů by měli důsledně trvat na aktivní a iniciativní spolupráci v rámci CIOFF. V tom je předpoklad významu zahraničního pořadu na každém ročníku MFF. Bylo by třeba také uvažovat o rozšíření počtu zahraničních souborů ve Strážnici, i když to znamená nemalé problémy s ubytováním.
- V. **Jarmark múz a Před písničkou smekni** - Strážnice by každý rok měla mít jak specializovaný hudební a pěvecký pořad na zámku, tak i pořady z oblasti lidové rukodělné výroby v prostorách Muzea v přírodě. Pro tyto pořady je třeba vybírat zkušené a také umělecky i odborně vzdělané autory.
- VI. **Soutěže** - ve zpěvu a tanci nutno podporovat a rozšiřovat o soutěže hudecké.
- VII. **Noc s hudci** - v tomto bloku zábavních programů usilovat o různé formy osobní účasti návštěvníků festivalu.

Uvedené okruhy pořadů mohou tvořit jakousi základní programovou kostru řady budoucích ročníků Strážnice, pokud se podaří ÚLK a programové radě najít dost mladých tvůrců a ponechá-li jim volnost v tvorbě!

FESTIVALY

VÝCHODNÁ 1997

Za 43 ročníkov svojej existencie prekázal folklórny festival Východná značnú životaschopnosť a popularitu predovšetkým vďaka dobrej úrovni svojej hlavnej náplne - folklórnych programov, a to i napriek zväčša dlhodobu známym nedostatkom tkvujúcim hlavne v nízkej kultúrnej úrovni východnianskeho mikroprostredia. Priaznivci tohoto podujatia a prezentácie folklóru vôbec zvyknú konštatovať, že je určitým paradoxom, že vrcholná prehliadka krásy ľudového umenia sa udomácnila práve vo Východnej, že sa poníma a označuje ako "výkladná skriňa slovenského folklóru" (programový bulletin 1997). Samotná obec totiž nevyniká v slovenských ani liptovských pomeroch napr. príťažlivou ľudovou architektúrou, ani infraštruktúrou, zázemím pre poriadanie takéhoto veľkolepého kultúrno-umeleckého podujatia. Potvrdilo sa to koniec-koncov i tohto roku. Absentuje prehľadný informačný systém pre návštevníkov neznaných miestnych pomeroch, bol nedostatok kontajnerov na smeti a odpady, do očí bilo neporiadnosť evokujúce zhorlenisko reštaurácie priamo v areáli, blato, absencia posedení atď.

Osobitým a už nie iba užším problémom Východnej je ošumelosť a postupné chátranie šedivo pôsobiaceho amfiteátra a nedostatok vhodných miest na ďalšie, komornejšie ladené a viacmenej improvizované vystúpenia. Ide o prehodnotenie dispozícií a jestvujúceho stavu. Nadmerná hlavná scéna nie je práve najvhodnejšia pre intímne, subtilne folklórne prejavy, ktorých je v skutočnosti prevaha.

Úroveň folklórnych programov vo všeobecnosti závisí predovšetkým od umeleckej úrovne samotných účinkujúcich. Zdá sa, že okruh kvalitných domácich účinkujúcich a ich výstupov sa zužuje, aj opakuje v celoslovenskom kontexte. Príčin je isto a pochopiteľne viacej, ale hlavný usporiadateľ festivalu môže pomôcť tým, čo sa v posledných

rokoch nevedno prečo zanedbalo. Konkrétne: metodickou pomocou, fungujúcim poradným zborom znalcov problematiky, väčšou zainteresovanosťou amatérskych špičiek folklórneho hnutia, stabilizáciou pomerov a pracovníkov v odborno-metodických inštitúciách atď.

Z programov, ktorých som sa zúčastnil, za najkvalitnejší po všetkých stránkach považujem program Skladateľ a ľudová pieseň. Plnou mierou splňal najnáročnejšie kritéria etické, umelecké i poznávacie, bol mimoriadne pútavý a obsažný. Intímne prostredie na festivale tak postrádané bolo v tomto prípade kompenzované interiérom katolíckeho kostolíka, čo však nemôže byť v budúcnosti chápané ako náhradka "komornej" scény. Vyzdvihnúť chcem tiež heuristicky vyznievajúcu výstavu Obrazy spod Vysokých Tatier s perfektne zostaveným katalógom. Uprímne ma zaujal a sthol záverečný program Od Tatier k Dunaju ako výberom a úrovňou interpretov, tak i "montážou" výstupov a hladkým plynutím. Kvitujem tiež zavedenie Školy tanca. Ostatné programy, ktoré sa mi podarilo vidieť, pôsobili štandardne a nevybočovali z dlhodobého priemeru.

Nedá mi, aby som sa na sklonku hodnotenia nedotkol už dlhé roky pretrvávajúceho nedostatku programových bulletinov festivalu. Je neúctou voči účinkujúcim, ak sa v programevej brožúre nachádzajú desiatky neidentifikovaných fotografií. V skutočnosti sa jedná o konkrétnych ľudí spoluvytvárajúcich festival, ktorí si zaslúžia, aby neboli anonymným "ľudom odnikiaľ", aby divák mohol spoznávať osoby, súbory, kroje atď.

Sledujúc posledné ročníky festivalu Východná v nedeľných prenosoch televízie prevkapovala ma pomerne malá účasť divákov, poloprázdne hľadisko. Tohto roku mám dojem určitej renesancie. Blýska sa na lepšie, nové časy (oživeného záujmu)? Ak sa ukazuje že áno, treba festivalu zo všetkých strán pomôcť, fakticky, aby nechátral.

Stanislav Dúžek

2. MEZINÁRODNÝ FOLKLÓRNÝ FESTIVAL "LUŽICE '97"

Podruhé se ve dnech 18. - 20. července 1997 uskutečnil folklorní festival Lužických Srbů "Lužice '97". Má se konat v obci Chrosčice (Crostwitz) jednou za dva roky a navázat na bývalý Festival srbské kultury v Budyšině. Protože Lužičti Srbové, tento nejmenší slovanský národ, mají v Německu postavení národnostní menšiny, opírá se o toto téma i programová koncepce celého festivalu. Až na výjimky (Češi, Srbové) tomu odpovídalo i pozvání zahraničních folklorních souborů. Nad festivalem převzala záštitu mj. i Německá národní sekce CIOFF.

V pátek odpoledne se uskutečnilo fórum "Národní menšiny v Evropě", na němž jednali představitelé Lužických Srbů za účasti zástupce maďarské menšiny z Rumunska a účastníků z ČR (Josef Režný, Jan Krist) o postavení menšin v těchto zemích. Pozornost věnovali jak otázkám jejich práv, tak i vzdělávání, výchově a kulturní činnosti vůbec. Zvláště se zabývali problematikou folklorních festivalů a jejich místem v životě menšin. V podvečer se ve víceúčelové hale Jednota konalo slavnostní zahájení festivalu za účasti mnoha oficiálních hostů. A po něm na pěti selských dvorech proběhl pořad "Folklor mezinárodní". Jednalo se o zcela volná vystoupení, kdy na každém ze dvorů vystoupily dva zahraniční a jeden domácí kolektiv. Bohužel, průběh pořadu byl negativně ovlivněn vytrvalým a silným deštěm. Přesto se diváci dobře bavili, protože součástí programu byl i prodej na místě připravovaných rozličných kulinařských specialit. Déšť pořadatele zaskočil, zřejmě s ním vůbec nepočítali. Nakonec byla vystoupení přesunuta ze dvorů do haly Jednota, kde trvala dlouho do noci. Pořad navodil příjemnou společenskou atmosféru, která pak vydržela po celý festival.

FESTIVALY

V sobotu se na místním hřišti uskutečnil mezinárodní fotbalový turnaj. Folklorní soubory se v té době rozjely do různých měst a obcí Lužice, aby předvedly své umění i jinde. V podvečer se v hale Jednota konal pořad dětských folklorních skupin z Lužice "V kraji veselých dětí". Nevyzněl však příliš dobře. Větší pozornost měla být věnována už výběru samotného materiálu. Někteří čísla neměla vůbec folklorní základ, využívala moderní tanec, násilnou symboliku a naivní práci s rekvizitami. Jiná vycházela z folklorních předloh, byla však poznamenána málo citlivým playbackem. Pořad měl charakter spíše školní besídky. Nastolil řadu otázek, nad nimiž by se měli pořadatelé zamyslet. Např. obecně se tančí spíše choreografie, často formální a schematické, než konkrétní lidové tance, třebaže jevístně ztvárněné. Choreografie jsou složité, nepřiměřené věku interpretů, ani koncepci a charakteru čísla, a už vůbec ne technické vybavenosti a úrovni tanečníků. Velmi málo se využívá živá hudba, dominují zvukové nahrávky často ve formě jakýchsi folklorních suit. Dochází tak k určitému rozporu. Profesionálně pojatý, připravovaný a nahraný playback neodpovídá skutečné technické úrovni tanečníků. Přitom tanec potřebuje živý doprovod. Nemusí to být vždy kapela, stačí třeba jednotlivé nástroje či jejich malá se skupení. Také se v pořadech velmi málo zpívá, tance jsou "hluché". Je třeba věnovat větší pozornost též krojovému oblečení dětí. Pořadatelé by měli zvážit i systém přípravy a realizace dětského pořadu, protože zde tkví i budoucnost festivalu. Možná věnovat více péči výběru, aby na festival postoupily jen ty nejlepší skupiny z celé Lužice.

Večerní pořad "Estráda mezinárodního folkloru" byl věnován vesnickým tradicím a obyčejům. Zúčastnily se jej všechny zahraniční a čtyři domácí soubory. Byl připraven jako volná skládanka, kdy si účinkující soubory samy určily jak a čím vyplní daný časový limit. Obyčejová skupina Krabat z Černého

Cholmce zatančila při harmonice několik srbských tanců. Dobrému provedení chybělo jen oživení zpěvem. Soubor rakouských Chorvatů Hajdenjaki z Dolnji Pulje vedle tamburašské kapely zaujal jak párovým tancem, tak tancem dívek a čardášem. Ze Španělska přijel soubor Esbart Sant Marçal, který sám sebe označoval jako baletní soubor ze Sant Ramon. Velmi dobře zatančil dva tance z Katalánska. Prácheňský soubor ze Strakonice nejprve strhl publikum provedením srbské lidové písně a pak i dobře vybranými, ale též provedenými českými lidovými tanci. Po něm přišla na scénu vesnická folklorní skupina z obce Wudwor, aby za doprovodu dechové hudby předvedla srbskou katolickou svatbu z horní Lužice. Byly do ní velmi dobře vybrány nejvýznamnější svatební momenty, včetně obřadních projevů, přípitků, brašky, obřadních tanců atd. Podle mého soudu šlo možná o to nejlepší, čím se na festivalu předvedli domácí Srbové. Skupina z Wudwora naznačila, kudy by mohla vést cesta k úspěšnému účinkování srbských skupin na rozličných pódiiích. Ne scénky a neumělé choreografie, ale důsledné se držení tradic. Z italských jižních Tyrol přijel taneční soubor ze St. Andra. Za doprovodu heligonky, harfy a kontrabasů zatančil ve stereotypním stylu různé německé tance. Tomuto souboru snad nejvíce ublížilo nekalitní ozvučení. Lotyšský soubor Kursa z města Saldus využil dechovou hudbu k předvedení tanců své oblasti. Po něm taneční a pěvecká skupina z polského Bytowa zatančila řadu kašubských tanců. Jejich provedení bylo - stejně jako u lotyšského souboru - na dobré úrovni. Kapela Sprjewjan zbytečně sáhla po písni z filmu "Cikáni jdou do nebe". Má totiž ve svém repertoáru spoustu srbského folklorního materiálu a dovede jej interpretovat na vysoké umělecké úrovni. Jako hosté pak vystoupilo dudácké duo z Prahy. Taneční soubor ze Smjerdžace poté předvedl choreografický obrazek "Přástky". Je technicky dobře vybaven a ukázal tance vysoké

kvality. Soubor Pálava z Mikulova měl na programu dětské hry a pak tance moravských Chorvatů. Ukrajinský soubor Lemkowyna z polské Bielanky se věnuje především smíšenému sborovému zpěvu za doprovodu hudecké kapely. Pěvecky je dobře vybaven, do větších tanečních čísel se nepouští. Velmi dobrou technickou a uměleckou kvalitou předvedl maďarský soubor Szarkoláb z rumunského Klausenburgu. Provedení různých čardášů a čapášů bylo vskutku strhující. Totéž se dá říci i o vystoupení srbského souboru Sonja Marinković z jugoslávského Nového Sadu, v němž ukázal různé hry a tance z jižního Srbska, včetně tanců tamních muslimů.

Nedělní program byl zahájen společnou mší svatou v srbské řeči za účasti zahraničních souborů. Před polednem byl v Domě Michala Hórnikova otevřen "Trh tradičních řemeslníků". Po obědě se pro prudký déšť neuskutečnil průvod účinkujících obcí. V hale Jednota se pak konal "Program srbských svatebních průvodů z horní, střední a dolní Lužice". Skládal se z vystoupení tří vesnických skupin, z nichž každá předvedla vybrané ukázky svatebních obyčejů, říkání, krojů a tanců ze své části Lužice. Tento pořad dal v plné síle vyniknout lidovým tradicím Lužických Srbů. Průvodní slovo se omezilo jen na nejnutnější informace, upozornění a vysvětlení, takže o to více mohl zářit materiál. Do vystoupení skupiny z dolní Lužice se promítla reálná situace Srbů v oblasti, kdy některá říkání, vinše a vysvětlení byla už jen v němčině. Svatba ve střední Lužici se zachovala v původnější podobě. Bylo možno sledovat i ukázky oděvu svatebčanů a některé tance. Vrcholem pořadu však byla ukázka katolické svatby z obce Wudwor v horní Lužici. Platí o ní vše, co jsem napsal výše.

Celý festival ukončilo "Velké festivalové finále", v němž se objevily všechny zahraniční a dva domácí kolektivy. Dramaturgická výstavba pořadu mohla být lepší. Vedle kontrastu

FESTIVALY

materiálu mohli autoři soubory řadit za sebou i podle jejich umělecké kvality. Pořad by určitě získal na gradaci.

Celkové dění na festivalu bylo neblaze poznamenáno silným a vytrvalým deštěm. Pořady se měly konat původně na jevišti připraveném za vesnicí. Musely se však přesunout do víceúčelové haly Jednota, která umožnila předvést - sice ve značně ztížených podmínkách - všechny pořady, takže nakonec odpadl jen průvod.

Zdá se, že pořadatelé se snažili připravit festival pečlivě a důkladně, avšak možná mají méně zkušeností s dlouhodobou přípravou pořadů jak po programové, tak i po technické stránce. Měli by ovlivňovat folklorní dění v Lužici tak, aby se do Chrosčic dostali jen ti nejlepší a pro ty to pak byl svátek. Prostě, je třeba i v menšinových podmínkách věnovat více pozornosti dramaturgii a koncepci pořadů, jejich režii a moderování.

Jan Krist

OHLEDNUTÍ ZA FESTIVALEM HUDEBNÍCH NÁSTROJŮ V UHERSKÉM HRADIŠTI

Milan Kundera ve svém slavném románu Žert napsal: "Lidová píseň nebo lidový obyčej je jako tunel pod dějinami, v němž se zachovalo mnoho z toho, co nahoře dávno zničily války, revoluce i bezohledná civilizace." Tento poznatek jako by chtěl konkrétně potvrdit VII. Festival hudebních nástrojů lidových muzik, uskutečněný v Uherském Hradišti 10. - 11. října 1997 a věnovaný lidové hudbě horských regionů.

Prostřednictvím hudců a zpěváků z polského Zakopaného, ze slovenské Těrčové a Hrochotí, ze slezské Hřčavy, ale i z moravských Kopanic a z Hornácka, měli návštěvníci hlavního koncertu možnost nahlédnout do "širých prostor zvuku" (jak napsal jeden z autorů pořadu - nestárnoucí Jaromír Nečas), stále více překrývaných hluky dnešní

globální informační společnosti. Drobné pěvecké či instrumentální etudy hudců a zpěváků zde alespoň na chvíli připomněly kořeny, z nichž se rodí radosti i bolesti, lásky i touhy našeho života.

Hlavní pořad festivalu, uváděný s noblesou a odbornou erudicí Janem Rokytou, nebyl nostalgickým ohlédáním za minulostí lidové hudby, nýbrž vyjadřoval její současný podíl na kultivaci našeho duchovního života. Svědčil o tom vynikající zpěv Taťány a Jitky Málkových z uherskobrodské Olšavy, doprovázený hudeckou muzikou souboru, stejně jako mužný pěvecký projev spisovatele Ludvíka Vaculíka, nebo vystoupení souboru Brněňští gajdoši. Avšak význam tradic lidové hudby v soudobé hudební tvorbě, zejm. ve využívání etnické hudby v tzv. world music, přineslo vystoupení brněnské hudební skupiny Teagrass, vedené Jiřím Plockem. Instrumentálně pozoruhodně pojatá Píseň tarogata nebo Potoneasca byly publikem přijaty stejně vřele jako etnický či regionálně vyhraněná muzika bratrů Muchovců z Těrčové, kteří uzavírali první část koncertu.

Druhou část zahájila mladá hornácká muzika Mirka Minkse, která pokračuje v tradici hornáckých muzik s nenapodobitelnými sedláckými. Po jejich živém projevu zazpíval a na gajdy zahrál baladu z Kopanic Pavel Popelka, jehož na housle doprovázel druhý z autorů pořadu, Jan Maděrič. Toto vystoupení obohatilo repertoár večera o baladickou tematiku, s níž se už na folklorních koncertech setkáváme dosti zřídka. Zvláštní oživení přineslo vystoupení Miroslava Koutského, Čecha, žijícího už několik desetiletí v Austrálii. Není bez zajímavosti, že skladby Bush band polka a Hornácký verbuňk zahrál na housle, které si sám postavil.

Stejně jako v první části muzika Jana Karpiela ze Zakopaného, v druhé části pořadu Gajdošská muzika Vladimíra Zogaty z Trince představila hudební projevy karpatského oblouku, v jejichž vyjadřovacím rejstříku hrají nejvýz-

namnější roli gajdy. O udržování tohoto typu muziky má rod Zogatů nepominutelné zásluhy. Avšak kousek dál na jihovýchod, v rumunských Karpatech, bývala dominujícím nástrojem Panova flétna. Hru na tento nástroj předvedl s profesionální virtuozitou Ulrich Herkenhoff z Mnichova za doprovodu znalce a sběratele evropské lidové hudby - Marcela Celliera ze Švýcarska. Skladby jako Rumunská suita nebo Hora tziganesca nadchly publikum, které si potleskem vynutilo několik přídavek. Tento hudební projev, jakkoliv je v současnosti projevem etnický nebo regionálně vymezeným, patří přece jen spíše do oblasti tzv. world music - alespoň v projevu tohoto sólisty.

Závěr pozoruhodného, více než tříhodinového koncertu, patřil lidové hudbě Marcela Berkyho-Paláce z Hrochotí, s níž tzv. Hrochoťské rozkazo-vačky zpíval Igor Danihel, ředitel folklorního festivalu v Detvě. Tato skupina úspěšně navazuje v hudebním i pěveckém projevu na své předchůdce, kteří zůstávají dosud v živé paměti návštěvníků prvních ročníků folklorního festivalu ve Strážnici.

Zdá se, že uherskohradištský mezinárodní Festival hudebních nástrojů lidových muzik nabral "druhý dech", že jeho VII. ročník - nejenom hlavním pořadem, ale i sobotní odpolední dílnou na téma Etnická hudba světa v proměnách času a dalšími doprovodnými pořady - vykonal významný krok v budování specifické festivalové tradice, pro níž "městské" publikum Uherského Hradiště vytváří neopakovatelnou atmosféru. Je potěšitelné, že vedle podpory vedení města má tento specializovaný folklorní festival i přímou podporu Ministerstva kultury České republiky a že autoři hlavních pořadů (a nakonec i jeho organizátoři) patří k blízkým spolupracovníkům Ústavu lidové kultury ve Strážnici - v současné době hlavního garanta péče o tradiční lidovou kulturu v České republice jako o stále důležitou součást národního kulturního dědictví.

Josef Jančář

JUBILUJÍCÍ MÍLA BRTNÍK

Připomeneme-li si rozsáhlou a na taňce, zvyky a hudební projevy neobyčejně bohatou západomoravskou oblast Horácka, vybaví se nám svérázná postava hudece, zpěváka, tanečníka, choreografa, dramaturga, režiséra, grafika, scénického i krojového výtvarníka, vedoucího folklorního souboru Vysočan, Míly (Miloslava) Brtníka. Výčet jeho činností není tímto zdaleka úplný. Bylo by nutno připomenout jeho činnost sběratelskou především v oboru horáckých lidových písní a záznamů instrumentální hudby (pochodů, tušů a tanečních kousků) skřipácké hudby Havrdovy z Velkého Beranova a Zámkovy z Kozlova. S tím souvisí i otázka hudebních úprav pro skřipáckou i hudeckou a dudáckou muziku souboru Vysočan a otázka sbormistrovská. Stejně tak bohatá je i činnost organizační jak v řadách vlastních souborů z řad dospělých, mládeže i dětí, tak při pořádání horáckých slavností lidových písní a tanců (Telč, Cikháj, Ledeč nad Sázkou), činnost pedagogická (pořádání kurzů a školení tanečních, hudebních, choreografických, šití krojů, malování kraslic atd.) ve spolupráci s četnými odborníky a pamětníky. Předsednictví bývalého Horáckého poradního sboru pro soubory lidových písní a tanců a dnešního Horáckého folklorního sdružení mu pomohlo se spolupracovníky z jed-

notlivých horáckých souborů Horácka moravského i českého postavit horácké folklorní hnutí na pevné základy. Pravidelná činnost vzdělavatelsko-školská i instruktivní spolu s jeho vlastní činností uměleckou i dokumentační ve spolupráci s týmem pracovníků jak z vlastních souborových řad, tak z řad horáckých pamětníků a znalců (Vratislav Bělík, Jiřina Mátllová, skřipáci Josef Havrda, Josef Prokš, František Koch z Velkého Beranova, pan Zámek z Kozlova ad.) pomohly Horácko a jeho taneční, pěvecké a hudební lidové umění "zviditelnit" nejen doma ve vlastním prostředí, ale po území celé naší vlasti.

Míla Brtník je doslova typem obrozenecké postavy v kulturním, společenském i souborovém hnutí moravské i české strany Vysočiny, jakýsi "spiritus agens", který šíří živelně kolem sebe radost, dobrou pohodu a zájem o horácký folklor. Jeho rodiště Jihlava (narodil se 7.1.1928), kde se v trhové dny scházelo české i německé obyvatelstvo z města i okolí v "pajerských" krojích a kde často kráčely "pajerské" svatby za doprovodu skřipáků do kostela, i rodinné prostředí malé, ale neobyčejně zpěvné řemeslnické rodiny (otec byl obuvník v něm zanechaly nesmazatelné dojmy. Zpěvným elementem jeho rodiny byly zvláště ženy: maminka, babička a teta, zatímco otec a děd jen "pobrukovali"). Míla sám o tom říká ve vlastním životopisu: "U nás se stále zpívalo. Zpívala babička, tety a maminka - a výborně. Byly to zpěvačky od Pána Boha!" Jediný synek se "pomamii". Od nejutlejšího dětství si spolu s nimi v malém domku, přilepeném k jihlavským hradbám, zpíval. Naučil se mnoho písní lidových i zlidovělých. Jeho repertoár se věkem rozšiřoval.

Druhou láskou byla muzika. Přestože slýchal často vojenskou dechovou kapelu, jejíž repertoár už jako chlapec uměl bravurně zapískat, toužil po houslích. Dostal se k nim však až ve dvanácti letech, kdy mu je koupil tatínek

z těžce nastřádaných peněz k vánocům. Nejprve se na ně učil hrát sám a za krátko zvládl všechny písně, které znal. Učitel houslí, kam doprovázel svého kamaráda, rozpoznal jeho nadání a začal jej učit bezplatně. Později pak Míla k němu docházel do hudební školy. Po ukončení docházky do měšťanské školy byl v roce 1942 přidělen pracovním úřadem do učení malířem písma a po vyučení nastoupil do písmomalířského závodu. Ovšem později jej přivedly jeho výtvarné a aranžérské sklony do celoživotního zaměstnání v pletacích závodech Modeta, kde našel všestranné uplatnění.

Kromě školy a zaměstnání se věnoval stále hře na housle a činnosti v ochotnickém divadle Katolického spolku. Uplatňoval se též jako sbormistr v pěveckém sboru, později rozšířeném i o orchestr. V té době začal navštěvovat různé hudební kurzy (např. kurz harmonie a skladby) na hudební škole. Po vojenské službě založil malou smíšenou uměleckou skupinu, kde kromě písní, skladeb pro dvojce housle a klavír a dramatických scének zařazoval i lidové tance. Začátkem padesátých let začal navštěvovat i se svojí ženou Květou kurzy horáckých tanců (vedla je Z. Jelínková). Po jednom takovém osmidenním kurzu ve Sněžném založil v roce 1954 v Jihlavě soubor Vysočan. Vedl jej spolu s manželkou, výbornou tanečnicí i zpěvačkou. Členy Vysočanu byli mj. někteří tanečníci ze zaniklého souboru Jihlavan, později se k nim přidružili i tanečníci ze souboru Krajského ústavu zdraví. Vysočan se léty rozrostl do mnoha odnoží (jednotlivých věkových kategorií). Záhy se začaly tvořit i soubory dětské. Jejich vedoucí byli vyškolení členové dospělého Vysočanu.

Míla Brtník, s nímž sdílí zájmy celá rodina, dokázal nejen vycvičit dobré tanečníky, zpěváky a hudece. Dovedl také zapálit zájem v srdcích, postarat se o výchovu nástupců a tak, jako se on sám po celý život vzdělával a hledal nové cesty, přivést i je k touze po sebevzdělání. Nejméně dvakrát do roka

SPOLEČENSKÁ KRONIKA

organizuje v rámci Horáckého folklorního sdružení materiálová školení pro vedoucí souborů (ve spolupráci se synem ing. Mílou Brtníkem a se Z. Jelínkovou). Vedoucí souborů z Horácka měli možnost absolvovat školení choreografická. Nyní připravuje dr. Ilona Vojanová a Z. Jelínková seminář o lidových obyčejích na Horácku a o folklorních projevech s nimi spojených. Na obzoru je seminář muzikantský.

V rámci tohoto pojednání nelze vypočítat všechny úspěchy souboru Vysočan a diplomy a ceny získané na tuzemských i mezinárodních festivalech a soutěžích. Odkazují na připravovaný soupis choreografií, soutěžních bloků, jednotlivých souborových premiér, úprav hudebních čísel i dalších aktivit Vysočanu a jeho složek (televize, rozhlas, spolupráce s BROLNem, natáčení videokazety horáckých tanců v rámci Ústavu lidové kultury ve Strážnici, zvukových kazet i gramofonových desek, dále účinkování na strážnickém festivalu a na festivalech zahraničních atd.). Jak Míla Brtník v souladu s pečlivě vedenou souborovou kronikou podotýká, uspořádali celkem přes tisíc vystoupení. Sám vytvořil kolem dvou set choreografií včetně hudebních úprav, připravil řadu autentických předvedení tanců (mezi první patřily tuše, kola a tance při tušování v podání občanů z Vysokých Studnic, Velkého Beranova a členů Vysočanu za doprovodu skřipácké muziky s několika muzikanty z Velkého Beranova - prim hrál Míla Brtník - v roce 1958 ve Strážnici v pořadu Z. Jelínkové Kola a chorovody).

Všechny složky souboru Vysočan a dětských souborů oslavily spolu s mnoha přáteli Míly Brtníka jeho sedmdesáté narozeniny osobitě koncipovanou premiérou v jihlavském KDO 16.1.1998. V hřejivé atmosféře večera mu projeвили zaslouženou pozornost a úctu. Ocenili jeho práci, pili a obětavost i jeho neobyčejnou lidskost. Pochopili jeho životní krédo, pronesené ústy komentátorky: 1. Dostat horácký folklor do povědomí a vyzvednout ho na stejnou

úroveň jako je tomu jinde na Moravě. 2. Vychovat a nadchnout pro tuto práci další nástupce. 3. Pomáhat ostatním souborům (je jich dnes na Horácku kolem padesáti!), postarat se o jejich další vzdělávání a pořádat pro ně přehlídky a slavnosti. Zajistit vydávání příslušné literatury a audiovizuálních nahrávek.

My k tomu můžeme dodat, že vlastně všechny tři body Mílova kréda se plní a přejeme mu do dalších let hodně zdraví.

Zdenka Jelínková

ZA OTAKAREM MÁČELEM (25.8.1920-24.6.1997)

Když jsem jako čerstvý absolvent etnografie na brněnské universitě s obdivem a úctou k dílu studoval knihu *Slovácko. Architektonický vývoj vesnice* (Praha 1958), netušil jsem, že za několik let se s oběma autory, architekty Otakarem Máčemlem a Jaroslavem Vajdišem, setkám při společné práci na budování strážnického národopisného muzea v přírodě. Autorem originálně pojatého architektonického řešení tohoto muzea a garantem jeho architektonické hodnoty byl právě ing. arch. Otakar Máčel.

Patřil ke generaci výrazně poznamenané druhou světovou válkou, neboť po dokončení středoškolských studií byl totálně nasazen na práce v Německu. Teprve po skončení války mohl pokračovat ve studiu. Po absolutoriu na fakultě architektury a pozemního stavitelství na VUT v Brně pracoval krátce v družstvu *Ľudový umelecký priemysel* v Bratislavě, potom jako asistent na fakultě VUT v Brně na niž studoval, a od roku 1952 do roku 1968 byl vědeckým pracovníkem Výzkumného ústavu výstavby a architektury v Praze.

Práce ve ÚVA byla velmi plodným obdobím jeho života. Dokládá to řada studií, např. *Základní problematika urbanistické struktury vesnice v Čechách*

a na Moravě (1954), *Příspěvek k otázce prostorové kompozice našich vesnic* (1955), *Regionální typy venkovského domu v Čechách a na Moravě* (1957) a zejména kniha *Slovácko. Architektonický vývoj vesnice*, vycházející z podrobného historického i terénního studia lidových staveb a urbanismu vesnic na jihovýchodní Moravě. Tato díla svědčí o tom, že se stal nejen znalcem lidové architektury, ale že zároveň poznal a pochopil zákonitosti jejího vývoje a mohl tak komplexněji přispět k její památkové ochraně, když se v roce 1968 stal odborným pracovníkem Krajského střediska památkové péče v Brně. Bylo jenom přirozené, že vedení Ústavu lidové kultury ve Strážnici na konci šedesátých let vyzvalo architekta Máčela, aby se spolu s Václavem Frolcem a dalšími národopisci autorsky podílel na přípravě a budování Muzea vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici, jemuž věnoval více než dvacet let práce. Strážnický "skansen" lze pokládat za významnou část jeho životního díla. O odborně příkladném přístupu k budování tohoto muzea svědčí i řada studií, jež publikoval v Národopisných aktualitách a strážnických sbornících: *Nové formy ochrany lidového stavitelství* (1970), *Vývoj stavebního materiálu a jeho formující funkce v lidovém stavitelství* (1981, s J. Součkem) a další.

Rozsáhlou teoretickou práci architekta Máčela provázela i praktická architektonická činnost ve stavebních projektech, v návrzích interiérů veřejných prostor, ale i v návrzích nábytku a bytových textilií, či úprav vesnických chalup pro rekreační účely. Kromě toho se podílel na činnosti české komise ICOMOS i Svazu českých architektů.

Ing. arch. Otakar Máčel patřil ke kamarádskému typu tvůrčích osobností, s nimiž je radost spolupracovat a kteří pomáhají vytvářet kolem sebe tvůrčí atmosféru. Bylo tomu tak i po dlouhá léta jeho spolupráce se strážnickým Ústavem lidové kultury, v jehož historii má Otakar Máčel místo velmi čestné.

Josef Jančář

ZA VÁCLAVEM ŠTASTNÝM

Do veselého dění hodové neděle v Miloticích u Kyjova padl těžký stín. Odpoledne zemřel Václav Štastný (nar. 21.3.1922 v Miloticích, zemř. 9.11.1997 tamtéž). Rázem spouštěl krojovaných účastníků hodů, domácích i přespolních, přestalo být do zpěvu. Není se co divit. Vždyť Václav Štastný požíval na celém Kyjovsku mimořádné úcty. Byl nesmírně obětavý a čínorodý člověk s širokou paletou zájmů, v níž dominovaly regionální historie a národopis. Ač nebyl erudovaný historik či etnograf (byl odchovanec Batův), dovedl těžit z archivů i lidových tradic. Jeho články tiskl nejenom denní tisk, ale i odborné a vlastivědné časopisy, mezi nimi i Národopisné aktuality, Malovaný kraj ad. Václav Štastný byl též příkladným dopisovatelem Národopisné společnosti v Praze, jejíž archiv obohatil spoustou pečlivě vyplněných dotazníků a dalších samostatně zpracovaných statí.

Jeho věhlasného pohostinství a příjemného společenského naturelu využívala řada badatelů a umělců, pro něž se stal uznávaným regionálním znalcem a též inspirací. Sám byl totiž vynikajícím a osobitým představitelem mužského zpěvu, který výrazně a vě-

domě upřednostňoval domácí starší písňovou vrstvu, zvláště balady. Znal nepředstavitelné množství lidových písní s řadou místních variant, takže se stal studnicí, z níž desetiletí čerpaly kapely celého kyjovského Dolňácka. Brzy se kolem něj zformoval mužský pěvecký sbor, s nímž vydržel zpívat skoro třicet let. Podílel se na obnovení činnosti Slovákckého krúžku v Miloticích koncem šedesátých let, protože ten musel předtím dvakrát ukončit svou práci z politických důvodů. Vychoval v něm celou generaci, která jeho prostřednictvím našla vztah a cestu k tradicím lidové kultury. Přestože byl vynikající znalec místních tradic, dovedl je chápat v širších souvislostech, protože systematicky sledoval odbornou literaturu. Svou aktivitu zaměřil i na organizování místních kulturních akcí. Stál též mezi zakladateli regionálního Národopisného festivalu v Miloticích, s nímž si v roce 1997 připomenul čtvrtstoletí od konání prvního ročníku.

Zkrátka, ve Václavu Štastném odešel člověk, který pro vlastivědu rodného kraje vykonal mnoho, odešel výrazný nositel a znalec folklorních tradic a organizátor kulturního života na Kyjovsku. Čest jeho památce.

Jan Krist

EVA FLAŠAROVÁ ODEŠLA

Počátkem února 1998 se prostějovská kulturní veřejnost a celé folklorní hnutí rozloučilo s choreografkou a taneční pedagožkou Evou Flašarovou (13.5.1935 - 27.1.1998). Jejím odchodem se uzavírá jedna kapitola v historii hanáckého tance, jehož scénickému ztvárnění se věnovala po celý život jako své velké lásce.

E. Flašarová vystudovala tanec na Státní hudební a dramatické konzervatoři v Brně (1950-1954), lidový tanec u profesorky M. Úlehlové-Hradilové. Během studia tančila ve folklorním sou-

boru, který M. Úlehlová-Hradilová vedla, a tak měla možnost seznámit se s taneční kulturou dalších moravských národopisných regionů než rodné Hané. Hanácký tanec poznala jako členka prostějovského Mánesu. S Mánesem choreograficky spolupracovala po celý život a také díky jejímu úsilí a nezištné pomoci náležel k předním folklorním souborům bývalého Československa. Vedle tanečních choreografií opírajících se o hanácký tanec, jak ho známe ze sběrů L. Mátlavé-Uhrové, objevila pro Mánes i starší inspirační zdroj, a to hanatika z 18. století. Její nastudování starých hanáckých tanců bylo novátorským činem, na který navázali další autoři.

Kromě úzké spolupráce s Mánesem vedla jako taneční pedagožka na Lidové škole umění Hanácký soubor složený ze svých žáků. Dokonalé technické zvládnutí hanáckého tance bylo pro kolektiv charakteristické a otevřelo mu cestu na Mezinárodní folklorní festival ve Strážnici i na regionální přehlídky a slavnosti v Uničově, Kroměříži, Prostějově a jinde. Sama E. Flašarová považovala za nejzdařilejší taneční pásmo svého souboru *Královničky*, nastudované v úpravě L. Janáčka a L. Bakešové.

V Prostějově stála vždy uprostřed folklorního dění. Jeho vyvrcholením byly podzimní Hanácké slavnosti, pořádané pravidelně od roku 1983. Doménou E. Flašarové se staly pořady dětských souborů, které zajišťovala každoročně až do své předčasné smrti. Bohaté dramaturgické a režijní zkušenosti uplatnila i jinde. Patřila do realizačního týmu strážnického pořadu *Aj, ta naša Haná* (1986), který opět po dlouhé době přiblížil hanácký folklor širší veřejnosti a zároveň podnítil další rozvoj folklorní činnosti na Hané. Součástí tohoto pořadu byla i přehlídka *O hanáckém kroji*. V choreografii E. Flašarové ukázala jednotlivé druhy hanáckého kroje od pracovních až po sváteční a obřadní.

Bohatá a různorodá činnost E. Flašarové zůstane dokumentována prostřednictvím různých tištěných materiálů, ale také zachována v živé paměti

KONFERENCE

všech, kdo se s ní setkali na soutěžních přehlídkách hanáckých souborů nebo na školeních, které často vedla. Svým vystupováním přispívala k srdečnému a přátelskému ovzduší i klidnému průběhu těchto někdy jiskřících akcí.

Ochodem E. Flašarové ztratila Haná výraznou tvůrčí osobnost, která téměř půl století formovala scénickou podobu hanáckého tance. Nelze si než přát, aby se mezi jejími žákyněmi našly pokračovatelky, které by dále rozvíjely její životní odkaz.

Miroslav Válka

GENERÁLNÍ KONFERENCE CIOFF V SOLUNI

V pořadí již 28. generální konference Mezinárodní rady organizací folklorních festivalů a lidového umění (CIOFF) se konala 12.-18.10.1997 pod patronací Řecké národní sekce CIOFF v makedonské Soluni, jež byla pro loňský rok vyhlášena kulturní metropolí Evropy. Z rozsáhlé agendy konference lze vybrat několik důležitých bodů, které se vztahují zejména k další existenci této světové nevládní organizace. Patří k nim především nový vztah k UNESCO v přepracované klasifikaci nevládních organizací, která byla dokončena minulý rok. CIOFF získal postavení formálního konzultačního orgánu UNESCO v oblasti ochrany lidové kultury, což je pozitivní výsledek, jenž byl dán zhodnocením práce CIOFF minulých let. Jde o těsnější a pravidelnou spolupráci s UNESCO včetně garantované podpory; CIOFF se s tímto statutem může účastnit konferencí UNESCO a může zde prezentovat svůj program. Jednotlivé národní sekce CIOFF se mohou formou konkurzu zapojit do projektů UNESCO a získat tak finanční podporu. Možnost tohoto zapojení je vedena přes národní komise UNESCO v členských zemích.

Důležitou součástí kongresu v Řecku byly volby nového vedení CIOFF. Prezidentem byl zvolen Kari Bergholm (Finsko), členy výboru viceprezidenti Jerzy Chmiel (Polsko) a Ruang Chareonchai (Thajsko), generálním sekretářem Cyril Renz (Švýcarsko) a pokladníkem Rolf Kaufmann (USA). Podle nových zásad CIOFF se členy vedení stávají kromě zvoleného výboru a předsedů jednotlivých komisí (právní, kulturní, finanční a festivalová) také nominovaní zástupci jednotlivých sektorů (středoevropský, jihoevropský, severoevropský, severoamerický, jihoamerický, asijský). Celkem má tedy výkonná rada patnáct členů. Tyto změny ve struktuře přinesou jiný způsob organizace generálních kongresů, protože informace z komisí a sektorů nebudou přednášeny jednotlivci přímo na kongresu, ale zahrne je generální sekretář do své zprávy.

V roce 1995 byl zadán úkol vypracovat nové směry kulturní politiky CIOFF. Pro jeho splnění byla vytvořena kulturní komise, které byl dán také mandát pro navržení širších aktivit CIOFF podle programu UNESCO. Hlavní směry kulturní politiky s minimálními úpravami byly schváleny kongresem v Soluni jako závazný podklad pro zhotovení závěrečného textu, do něž budou včleněny připomínky konzultantů z jednotlivých sektorů.

Z dalších bodů soluňské konference lze vzpomenout návrh pracovní skupiny pro informační systémy, která představila již funkční "home-page" CIOFF (k dořešení zbývají však ještě technické problémy využití konkrétního typu serveru ve vztahu i k jiným než evropským zemím), zprávu o přípravě 2. Folkloriády v Japonsku (uskutečnil se podle plánu 28.7.-18.8.2000 v různých městech Japonska), návrh finanční komise na podporu členských zemí zejména afrického kontinentu, projekt vytvoření Mezinárodního a informačního centra CIOFF v Kanadě (archiv CIOFF je zatím uložen v Knihovně departementu Charent v Angoulême ve Francii) ad.

Závěrem lze konstatovat, že členská základna této organizace se stále více rozrůstá (v roce 1997 byly přijaty tři další země - Austrálie, Kypr, Panama) a že samotná tvář CIOFF se postupně mění. Od zájmové skupiny s praktickým zaměřením, která před čtvrtstoletím vznikla pro potřeby mezinárodních folklorních festivalů, se postupně dostává do pozice, jež napomáhá ochraně lidové kultury v jednotlivých členských státech, rozvoji aktivit vycházejících z lidové tradice a vzájemné komunikaci a výměně zkušeností, bez nichž by tato činnost nebyla možná.

Martina Pavlicová

MEZINÁRODNÍ KONFERENCE "LIDOVÁ KULTURA A JEJÍ CESTA DO TŘETÍHO TISÍCLETÍ". ATHÉNY 6.- 11.12.1997.

Nejdříve alespoň několik slov o svolařateli a organizátorovi, o Mezinárodní organizaci pro lidovou kulturu (ve zkratce IOV). Patří mezi početné nestátní instituce sdružené při UNESCO, stále sídlo má v Mödlingu u Vídně a jejím generálním sekretářem a "duší všeho" je Alexander Veigl. IOV sdružuje jednotlivce i instituce, které se zabývají lidovou kulturou. Tematická šíře zájmu je maximální: všechny složky lidové kultury i její aplikační formy od folklorismu až po uplatnění v turismu a ve sdělovacích prostředcích. Maximální je i územní rozšíření zahrnující všech pět kontinentů; každý má svoji organizační základnu (i svého prezidenta). Podobně velkoryse je pojata i členská základna IOV, která zahrnuje nejen znalce, ale i příznivce lidové kultury, vedoucí folklorních souborů, lidové řemeslníky, umělce i propagátory. Popravdě, ne všechny komise (je jich devatenáct) mají dostatek aktivních členů a také některé státy nejsou dosud v IOV zastoupeny. Vždyť

tato organizace pracuje teprve necelé dvě desetiletí let.

Podobný obraz poskytli i účastníci athénské konference: zastoupení jednotlivých teritorií i profesí bylo nutně nevyrovnané. Navíc z dnešního Svazu nezávislých států, tedy z Ruska, podle staré praxe přijeli samotní ministři, vice-ministři a exministři kultury (Jakutsko, Krasnodarsk, podobně i Bílá Rus). Do této kategorie ovšem vůbec nezapadá profesor Bertalan Andrasfalvy, bývalý ministr kultury Maďarska, vynikající znalec folkloru.

Konference měla především informativní a propagační poslání. Přednášející zůstali zejména u problémů své země a většina zobecnění měla jen omezenou územní a časovou platnost. To se týkalo i prognóz, snažících se postihnout postavení a funkci lidové kultury v třetím tisíciletí. Přesto na konferenci došlo k některým shodným stanoviskům, i když mají obecný ráz. Myšlena je vazba na identitu - národní i regionální, i vazba na všelidské trvalé ideály - na rasovou a náboženskou snášlivost, na úctu k tradicím apod. Zástupci třetího světa a také bývalých socialistických zemí podmiňovali svoji úspěšnost podporou státu. I v tomto případě může společný postup IOV sehrát užitečnou roli.

Terčem kritiky se stalo zneužívání lidové kultury, z níž jsou vytrhovány nejatraktivnější projevy a zařazovány do nejrůznějších podbízávkových show. Na druhé straně nelze nevědět, že mnozí z vyznavačů tradiční kultury setrvávají na představách o udržení a funkci jejich archaických forem i v budoucnosti.

V této souvislosti bylo zajímavé vystoupení řeckého ministra kultury a jeho poznámka, že finančně podporují jen ty folklorní skupiny, které si chtějí pořídit původní kroje.

Ředitel muzea Indiánů Gary Tom (příslušník člene Šošonů) z Utahu vyprávěl o poslání své instituce, která se snaží co nejširší veřejnosti podat zprávu o současném postavení Indiánů, jako o trvalém bezpráví. V muzejní expozici je

zdůrazňován fakt, že při objevu Ameriky žilo v zemi šest set tisíc Indiánů, zatímco dnes sotva polovina. Početnými aktivitami muzeum napomáhá udržování i obnovování indiánských tradic. Podle G. Torna však nejde jen o kulturní a sociální záležitost (např. o výrobu suvenýrů, již se živí desetitisíce osob) - uchování tradic je spojováno s další existencí etnika.

Podnětné byly referáty o uplatnění folkloru mezi dětmi. Profesor B. Andrasfalvy vyslovil názor, že děti si nemohou vážit toho, co neznají a neprožívají. Je nutno jít za nimi a zapojit je do aktivit organizace. Delegát z Belgie připojil, že mládež zaujmou jen kvalitní a atraktivní záležitosti. Cokoliv "nudného", staromilského a povrchního vykoná jen medvědí službu. Popí Kalkounou ukázala na příkladu "živého muzea" u Naflionu, jak se podařilo děti vtáhnout do tradičních řemeslných i uměleckých činností.

Stejně podnětné bylo poznání společenského života Athén. I v krátkém čase se delegáti konference obeznámili s totálním propojením pojmů národní a lidová kultury, se širokým uplatněním folkloru v rozhlase, televizi i v každodenním společenském životě. Řecké lidové, nebo spíše národní tance se spontánně tančí při každé příležitosti, návštěvu u starosty města nevyjímaje. Existuje i vazba na sociální sféru. V domově duchodců své tance předvedla jejich vlastní skupina, v níž se věk tanečnic pohyboval od šedesáti pěti do osmdesáti tří let. Sami si ušili kroje, jen choreografa platí město. Tato praxe je častá v celém Řecku a je vysoce hodnocena i lékaři a psychiatry. Stát a všechna media propagují úctu k tradičním hodnotám. Mezi ně patří např. tzv. Pissistratova oliva, stará dva tisíce pět set let, ale také oblečení hradní stráže do lidového, tj. národního kroje. Athénské folklorní soubory jsou vynikající. Vycházejí z tradice, povyšují ji do mistrovství, a to jen s nejnnutnější jevištní stylizací. Je přirozené, že na jejich projevu je viditelná snaha o maximální atraktivnost, což vyplývá pře-

devším z jejich častého vystupování pro zahraniční hosty. V jistém smyslu patří také k "turistickému průmyslu" Athén, které jsou jednou z největších dominant turismu na světě. Pro dvanáct milionů návštěvníků v jednom roce chystají své hospodárky, suvenýry, hudbu i muzejní expozice desetitisíce Athénanů. Činí tak již více než sto let. Vliv amerikanismu na tuto oblast je záměrně minimalizován. Pro poučení do Athén můžeme tedy i nyní.

Jaroslav Štika

POPRVÉ

Když mně bylo sedmnáct roků, tak k nám za mnou přišel jeden starší kluk, většinou chodívali mladší za staršími, a měl pro mě úkol a to bylo pro mě významné. Tím spíš, že to byl Petr Ingr, pozdější kapelník a autorita.

"Sežeň pár kluků z vašeho ročníku, protože starších je málo, pojedete do Kyjova na primice", sdělil mně a já jsem se zprvu vylekal té odpovědnosti a uvědomil si, co to znamená - znamenalo to vítat na koních nově vysvěceného kněze, byla to taková jízda králů bez krále, odborně zvaná banderium - uvědomil jsem si také, že doma v albu máme fotografii banderia z roku 1911, barevně vyretušovanou, když jsem si ji občas prohlížel, tak na mě dýchala neskutečným dávem, ale přesto jsem na ní poznával stařečky či prastařečky svých kamarádů, ty podoby a rysy obličejů tam byly, tak jsou ty rody Šindlerů, Šnajdrů či Ingrů silné.

I já jsem byl silný, když jsem téměř bez zaváhání řekl "ano!" a nedomyslel jsem, co to bude znamenat. Banderium, to jsou hlavně koně. Mně byl přidělen ten nejdivočejší z dědin, jmenoval se Svit, toho druhého z páru - Petrova - dostal bratranec Blažek. Už nevím, čím to byli potomci, ale v JZD s nimi jezdil Josef Šnajdr, řečený Válek, který věčně kouřil viržinku a strašlivě u toho kašlal.

ŽIVÁ TRADICE

Svoje koně měl vycvičené, čekávali na něho zapražení ve voze u hospody a dokud cítili ten tabákový smrad, bylo dobře. Jinak se také dokázali i splášit, což znamená, že lítali po dědině s vozem, ze kterého po jejich odchycení zbylo jen torzo. Byli to bujni koně.

Součástí příprav na banderim bylo samozřejmě i rajtování. To jsme obvykle jezdili do lesa k Vacenovicům, do Okorálů a vždycky se našel někdo, kdo pobídl koně v trysk. Při poslední výjízce před tou slavností Jan Lunga, zvaný "Z kopca" zahalekal jak Indián, tehdy běžel v kinech Vinnetou, a my jsme ho napodobovali, jak se dalo, když Jan zaječel, tak Svit vyrazil a po pár metrech mě shodil tak šikovně, že jsme pořád valili spolu, mně zůstala levá noha ve třmenu a Svit mě táhl jako hadr na smetáku vedle sebe, až mně hlava bříkala o zem a pařezy...

Tu noc jsem nevěděl, jak si lehnout, tak jsem byl potlučený a napadlo mě - já nepojedu. Hádal jsem se sám se sebou: "Ty se bojíš, že?", byla by první slova otcova a navíc kraj už byl přichystán, takže jsem se předtím, než jsem usnul, musel přesvědčit. A já jsem si řekl, že bych byl jak Indián, který se bojí zkoušky mužnosti, vypadal bych jak plavčík, který nechce nastoupit na loď, připadal bych si jak kosmonaut, který by odmítl vstoupit do vesmírného korábu, ano, i tohle přirovnání mě napadlo, protože v červenci toho roku 1969 Američané přistáli poprvé na Měsíci. Přesto se mně v hlavě uhnízдила úděsná představa, že spadnu, že nedojedu, že koně neudrží, že tu jízdu nedokončím. Takže při strojení do kroje moje matka na mně poznala nejistotu, tu maminky vyčítá, ale otec chtěl, abych jel, i když mu matka za mými zády vyčítala, že v těch holínkách vypadám jak kocour v botách, taková jsem měl lýtčka, bylo to jakoby mechanik obul auto pneumatikami o dvě čísla většími, tak jsem v tom planul, protože ty vysoké boty byly číslo jedenáct a patřily mému stařečkovi, který byl chlapisko a měl skoro největší nohu v dědině. Já jsem ale přesto chtěl

jet, já jsem chtěl dokázat, že už jsem chlap, že už patřím ve vesnici mezi muže, protože tehdy každý dospělý mužský uměl zacházet s koňmi, protože tehdy každý pořádný kluk musel aspoň jednou jet na jízdu králů, protože v té době všichni kluci v obci museli umět jezdit na koni...

Do Kyjova jsme jeli po ní cestou. Sotva jsme opustili Lúky a vjeli pod viadukt, tak mého oře poplašil zvuk vlaku, který nad námi projížděl. Ale ustál jsem to, protože Svit vedle sebe cítil vůni tabáku, strýc Válek jel s námi na kole s některými dalšími koňáky. Avšak na kopci U Svaté Anny náhle vyletěl z trávy s křikem bažant a vyplašil mého koně natolik, že začal poskakovat na místě, odfrkávat a otáčet se k domovu, asi už mu to stačilo, asi už toho měl dost.

"Co mám s nim dělat, strýčku?", volal jsem zoufale a strýček Válek odpovídal:

"Neměls na něho sedat! Včil jed!" Zatnul jsem se, vyhybal se vlakům a bažantům a do Kyjova jsem šťastně dojel. U Moravanských na dvoře jsme ko-

ně nastavili mašlemi, růžemi a třásněmi a potom jsme čekali u nádraží na vlak, až přijede oslavenec, ale já si toho moc nepamatuju, já jsem nevím ty špalíry lidí, které lemovaly silnici od sokolovny až ke kostelu na náměstí a to je skoro dva kilometry, já ani nevím, jestli tam byl můj otec, tak jsem se soustředil na koně a na jízdu, na to, abych nespádl a neudělal ostudu, svíral jsem otěže oběma rukama a obdivoval ty starší jezdce, kteří to zvládli levou rukou a pravou kynuli známým a kamarádům, to já ne, já jsem nesměl Svita pustit příliš, aby se nedal do klusu, ale ani jsem ho nesměl moc přitahovat, aby se nezačal stavět na zadní, kolenama jsem ho musel tisknout a tak se na něm držet, jeli jsme samozřejmě bez sedel a to je možnost zvolit dvojí způsob techniky jízdy při klusu, buď vysedávat do kroku, nebo být přilepený na hřbetě jak Indián, ale to záleží i na tom, na jakou délku jsou upevněny třmeny, u nás řečené štajpígle, nechtěl jsem je mít ani moc krátké, to bych se mohl překulit, ani moc dlouhé, to bych se do nich nemohl za-

přít, a musel jsem při tom všem dbát, aby zleva měl vedle sebe můj kůň neustále Petrova jak v páru ve voze a zprava aby šel strýček Válek s virinkami a šířil smrad či vůni, jak pro koho, což Svita zkldňovalo. A když se náhodou strýc Válek zapovídal se známým, začali jsme hned oba být nervózní, tak jsme si s koněm rozuměli. Tak jsem kontroloval a zajišťoval tolik věcí najednou, že jsem ani nepozoroval, kde se nacházím. Nic jsem z toho neměl a neviděl jsem, jak lidé jsou dojatí a jak nás fotografují, vím jen, že v čele našeho průvodu jel Rosta Blahynka a vezl československý prapor, to byl symbol, to bylo znamení, že doba byla pohnutá.

Oslava proběhla důstojně. A pro všechny, kromě mě, to bylo opojné. Tak, že jakmile jsme při zpáteční cestě sjeli ze silnice na polní cestu, což se všichni dali do trysku. Věděl jsem, že to dlouho nevydržím. Strýc Válek za námi sprintoval na kole, ale bohužel nestačil. Každý krok, každý pohyb byl pro mě rizikem, každý skok hrozil pádem. Pod vývozem komusi ulétl klobouk a ten můj jank jak to viděl, tak se prudce zastavil, ale já jsem jel dál, přes jeho hlavu, mezi jeho ušima jsem pokračoval v cestě. Tak mě Svit setřásl a už mně nedovolil, abych na něho nasedl. Kluci řvali "chyt' ho!", ale jak jsem se k němu přiblížil, tak on cukl, nebo vyhodil zadníma nohama a po několika mých marných pokusech se dal do klusu za ostatními, i bez jezdců utíkal tak, jak to dělávají koně při dostizích, mašle z něho odletovaly, hlína od kopyt stříkala a prach se vířil. A já jsem zůstal na té cestě sám. Myslel jsem, že pro mě skončil svět. V první chvíli jsem si přísahal, že na koně už nikdy nesednu. Pak jsem se ptal, zdali mám jít vůbec domů. Šel jsem pomalu, klobouk strčený pod paží, ale Skoronice se blížily. Velké boty mně duněly pod nohama a v hlavě mně dunělo také, protože jsem přemýšlel, zda mám počkat pod mostem, až se setmí, nebo zda to vzít přes Zelničky a přes sousedovo a naše humno zadem domů, aby mě vidělo co nejméně lidí. Nakonec jsem

šel přes Dědinu, i když jsem měl dojem, že všechna okna mě sledují, styděl jsem se a plul v slzách mezi domy, ale šel jsem, vyválený, otrhaný a lidé se na mě dívali, možná jich tolik ani nebylo, ale já jsem je v tom svém neštěstí viděl dvakrát, vycházeli do žúder a ze vrat a Svit už byl dávno v maštali a já jsem slyšel jednu tetičku:

"Ale Jožko! Kde máš koňa?"

"V prdeli, tetičko", měl jsem na jazyku, ale mlčel jsem, protože kdybych to řekl, tak bych to svoje ponížení jediné znásobil. Tím mlčením však ve mně narůstal jakýsi vzor, až jsem se rozhodl, že to ještě někdy na koni zkusím, ale ne na Svitovi, že si vyberu hodnějšího koně, a než jsem přišel k našemu domu, tak mě ta lítost přešla a viděl jsem, jak jsem žádaný, jak jsou na mě lidé zvědaví a mají o mě starost, ti, co dobře dojeli nebyli moc zajímaví, nýbrž ti, co sletí na zem, ti, co mají malér, ti, kterým uteče kůň, ty chtěl vždycky každý vidět, já jsem byl v tomto směru jediný, byl jsem tak vlastně vítěz, ztupený vítěz...

Proto jsem si umínil, že jsem z koně spadl naposledy. A taky jsem následujících dvaadvacet roků při jízdách králů nespádl.

Josef Holcman

VÝSTAVY LIDOVÉ ARCHITEKTURY A DOKUMENTACE V MUZEÍCH V ČECHÁCH V ROCE 1997

Výstavy prezentující problematiku lidového stavitelství, které byly zachyceny v roce 1997, můžeme rozdělit zhruba do dvou velkých tematických skupin. Šlo jednak o výstavy dokumentace lidové architektury pořádané muzei v přírodě, dále vlastivědnými a specializovanými muzei (Kouřim, Lanškroun, Brno), a jednak o výstavy dokládající vývoj lidového stavitelství určitého regionu a odbornou činnost muzei na poli výzkumu této složky lidové hmotné kultury (Chomutov, Mariánská Týnice, Polička). Tyto

dvě skupiny pak doplnila výstava v jubileu muzea v přírodě (Vysočina).

Nejvýraznější výstavní akcí Muzea lidových staveb v Kouřimi se stala bezesporu výstava kreseb a fotografií Jiřího Langra, která zahájila nový výstavní cyklus *Významné osobnosti našeho národopisu*. Ten by měl postupně představit významné jubily oboru a jejich podíl na dokumentaci lidové hmotné kultury. PhDr. Jiří Langer, CSc. (nar. 1936), dlouholetý odborný pracovník Valašského muzea v přírodě, má dominantní podíl na poznání a dokumentaci lidové stavební kultury severozápadních Karpat. Výstava rozdělená na tři plynule na sebe navazující části představuje tužkové kresby, perokresby, černobílé a barevné fotografie z výzkumných cest po českých zemích, Slovensku i další Evropě. Autor kreslí a fotografuje celé spektrum lidového stavitelství již od padesátých let 20. století. Nemusíme jistě připomínat, že snaha o maximálně dokonalou dokumentaci a smysl pro zachycení detailu jsou mu vlastní. Dokumentaci Langrových cest po evropských zemích zastupuje kolekce fotografií a kreseb muzei v přírodě v Evropě - v Leksandu (Švédsko), Aarhusu (Dánsko), Neu Anspachu (SRN) a v Omagu - Ulster History Park (Severní Irsko).

Cyklus *Dokumentární kresba lidové architektury* pořádaný každoročně Regionálním muzeem v Kolíně v Muzeu lidových staveb v Kouřimi pokračoval v roce 1997 výstavou tužkových kreseb, akvarelů a olejů Františka Dusila (1905-1996), zapůjčených rodinou autora. F. Dusil, původním povoláním elektrikář, žil v Kostelci nad Černými lesy a vesnické stavby kreslil příležitostně spíše jako dojem z cest, bez hlubšího uměleckého záměru. Proto pouze část jeho kreseb odpovídá požadavkům na národopisnou dokumentaci.

Pohlednice jako zajímavý a mnohdy nedoceňovaný hodnotný ikonografický pramen pro poznání vesnického stavitelství představila výstava *Vesnice Lanškrounska na starých pohlednicích ze sbírky Karla Uhlíře*, instalovaná 1.3.-4.5.

v Městském muzeu v Lanškrouně. Na výstavě bylo prezentováno černobílými i barevnými pohlednicemi zhruba 45 lokalit na území bývalého okresu Lanškroun (dnes Ústí nad Orlicí). Autor je seřadil chronologicky od 2. poloviny devadesátých let 19. století až do současnosti. Na pohlednicích můžeme nejčastěji vysledovat tvar střechy, krytinu, stavební materiál, štít domu a typ zástavby v obci. V druhé polovině roku 1997 se podařilo Městskému muzeu v Lanškrouně vydat s výstavou stejnojmennou publikaci autorů M. Borkovcové a K. Uhlíře. Kniha o 243 stranách kromě černobílých a barevných pohlednic přináší ke každé obci (uveden český i německý název) údaje vztahující se k první zmínce o lokalitě, dále k původu místního jména, k počtu obyvatel a uveden je též popis pečeti obce. Publikace svým reprezentativním charakterem, významem i úrovní překračuje region a měla by se stát podnětem pro vydání katalogu starých pohlednic ze sbírkových fondů dalších muzeí.

V roce 1997 oslavilo největší muzeum v přírodě v Čechách - Soubor lidových staveb Vysočina - již 25. výročí založení. Výstava v Hlinsku v Čechách v místní části Betlém představila 9.5.-24.8. především fotodokumentaci 25 let obnovy a zachrany lidových staveb. Kromě expozic na Veselém Kopci, v Mozděnicích a Dřevíkové provozuje SLS Vysočina, jehož zřizovatelem je Památkový ústav v Pardubicích, i památkovou rezervaci lidové architektury Betlém v Hlinsku v Čechách, která zahrnovala v roce 1997 osm soukromých domů, dále jedenáct objektů v majetku PÚ v Pardubicích a kopii kupeckého krámu, kterou vlastní Městský úřad v Hlinsku.

Modely představují rovněž jeden ze základních dokumentačních pramenů k poznání vývoje staveb a jsou zároveň velmi atraktivním sbírkovým předmětem. Diecézní muzeum v Brně uspořádalo ve spolupráci s Fakultou architektury STU v Bratislavě a Západoslovenským muzeem v Trnavě ve dnech 13.3.-1.6. výstavu modelů pod názvem Sa-

krální stavby na Slovensku. Bylo zde vystaveno na 50 modelů (zhotovených posluchači FA pod pedagogickým vedením), dokládajících vývoj sakrálního stavitelství na Slovensku počínaje rotundami z 12. století až po skupinu nových kostelů v 1. polovině devadesátých let 20. století. Modely představovaly kostely a zvonice dosud dochované i již neexistující. Výstavu modelů vhodně doplňovala mapa rozšíření rotund na Slovensku a dále půdorysy kostelů dle jednotlivých slohových období a církevních řádů.

Pokračováním v mapování a prezentaci dokumentace zaniklých obcí na Chomutovsku se stala výstava *Zaniklé obce - Přísečnicko, Klášterecko*, kterou připravili odborní pracovníci Okresního muzea v Chomutově na období 10.4.-7.6. Výstavní cyklus představil v podstatě V. - VI. díl zaniklých obcí, k nimž vyšly v roce 1996 stejnojmenné publikace od autorů Z. Binterové, resp. L. Vachaty. Knihy jsou ovšem zaměřeny spíše na dějiny obcí než na jejich kulturní památky. Obce Chomutovska zanikaly obvykle dvojím způsobem - vlivem důlní činnosti či vysídlením. Vzhledem ke značnému podílu německého etnika na složení místního obyvatelstva získalo několik vesnic v regionu české názvy až po roce 1945. Některá fakta dokládající vývoj zaniklých lokalit jsou zajímavá z hlediska studia dějin osídlení a představují též cenný pramen k poznání vývoje venkovského stavitelství sledované oblasti.

Výstava *Zděná architektura Širokého Dolu* (okr. Svitavy) prezentuje výsledky dlouhodobého terénního průzkumu realizovaného v polovině devadesátých let Městským muzeem v Poličce (garant výzkumu D. Junek) ve spolupráci s L. Stěpánem ze SLS Vysočina. Náplň výzkumu vyjadřuje i podnázev výstavy (instalované v Městském muzeu v Poličce 31.5.-7.9.) *Výzkum specifík zděné lidové architektury v Širokém Dolu a význam zednické rodiny Lorenců v 19. století*.

Muzeum a galerie severního Plzeňska spolu s Památkovým ústavem v Plzni připravily do výstavních prostor barokního poutního komplexu v Mariánské Týnici u Kralovic (okr. Plzeň - sever) na období 12.9.-31.10. výstavu *Lidové stavby severního Plzeňska*. Byla zde prezentována jednak starší fotografická dokumentace ze sbírek MaG severního Plzeňska z počátku 20. století, jednak snímky ze šedesátých let a fotografie z posledních let ze sbírek PÚ v Plzni. Výstavu vhodně doplnily ukázky plánů vesnických staveb z původní stavební dokumentace panství Plasy či předmětů dokumentující interiér světnice a komory lidového obydlí regionu ze sbírek muzea.

Výstavy lidového stavitelství a interiéru zachycené v roce 1997 v muzeích v Čechách dokládají, že i v současné době je této složce lidové hmotné kultury ze strany odborných pracovníků vlastivědných a specializovaných muzeí věnována soustředěná pozornost a zároveň jsou důkazem aktuálnosti dalšího studia a bádání v tomto oboru.

Lubomír Procházka

ZLÍNSKO. VLASTIVĚDA MORAVSKÁ, SV. 64. MUZEJNÍ A VLASTIVĚDNÁ SPOLEČNOST, BRNO 1995, 784 STRAN.

Už sto let uplynulo od roku vydání (1897) prvního svazku *Vlastivědy moravské*. Více než 60 svazků vlastivědné encyklopedie za tu dobu pokrylo většinu území země Moravskoslezské. Náležitá pozornost byla věnována kdysi i okolí Zlína. V roce 1905 vyšel svazek, zabývající se soudním okresem valašskoklobouckým, v roce 1907 svazek soudního okresu Vizovice, oba z pera F. V. Peřinky, a v roce 1914 svazek soudního okresu Valašské Meziříčí od F. Dvorského.

V průběhu let se zcela zásadním způsobem změnila územní organizace

státní správy v tomto koutu Moravy. A ještě více jej poznamenal prudký demografický vývoj. Území dnešního okresu Zlín zaujímá bývalé soudní okresy Valašské Klobouky, Vizovice a Napajedla. Samotné Zlínsko však nebylo dosud vlastivědně zpracováno. Tento dluh se podařilo zplatit až nyní, kdy Muzejní a vlastivědná společnost v Brně ve spolupráci s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně za finanční podpory Okresního úřadu ve Zlíně vydala 64. svazek *Vlastivědy moravské*. Do díla pak autoři zapracovali i území zmíněných bývalých soudních okresů, jež se své vlastivědy dočkaly už kdysi.

Publikace se většinou přidružuje osvědčené struktury jiných svazků této řady. Všíhá si geologie (Martin Vojta - Jiří Krist - Michal Gírgel), botaniky (Marie Elsnerová), zvířeny (Dušan Trávníček), pravěkého osídlení Zlínska (Jana Langová), slovanského a středověkého osídlení (Jiří Kohoutek), proměn sídlištní struktury ve 12. - 15. století (Jiří Kohoutek) a historického vývoje (Zdeněk Pokluda).

Pro nás je zajímavá především část věnovaná problematice kulturního vývoje (s. 199-312). Úvod ke kapitole Lidová kultura napsal Karel Pavlišťík, dialektem se zabývá Josef Kolařík, zaměstnáním Věra Kovářů, která napsala jednak statí o sídlech, usedlostech a obydlích, jednak o lidovém kroji. Výročním a rodinným obyčejům a obřadům věnuje pozornost opět Karel Pavlišťík. Lidovou píseň a hudbu představuje Marta Toncrová a tanec Zdenka Jelínková. Část práce věnovanou kulturnímu vývoji uzavírá Jaroslav Vlach statí o vývoji školství ve Zlíně.

Následuje část zabývající se správním vývojem Zlínska do roku 1848 (Zdeněk Pokluda), po roce 1848 (Vladimír Štroblik) a rozsáhlý oddíl místopisný (s. 381-682), doplněný také o seznam pracovníků v oboru školství a kultury z pera Jaroslava Vlacha. Jak už je již u *Vlastivědy moravské* zvykem, uzavírají ji rejstříky (místní, jmenný a věcný).

64. svazek *Vlastivědy moravské* zaplnil další mezeru ve vlastivědném bádání. Všem zájemcům se tak dostává do rukou hutný a čtivě psaný soubor základních poznatků, který napříště nemůže pominout nikdo, kdo se chce seriózně zabývat problematikou této kulturně velmi zajímavé části Moravy.

Jan Krist

AAGOT NOSS: KRONE OG SKAUT. JENTE-, BRURE-, OG KONEHOVUD BUNADER I HORDALAND. OSLO 1996, 250 S.

Koruna a šátek na hlavu, poslední kniha sympatické muzejní pracovnice A. Nossovové z Osla (nar. 1924) pojednává o úpravě a úbořech hlavy svobodných dívek, nevěst a vdaných žen. Podává výsledky dlouholetého všestranného výzkumu, počínaje rokem 1956, v rámci státního úkolu "Plán studia lidového oděvu v Norsku"; za vědeckou práci se jí dostalo i vyznamenání ze strany Akademie věd a kulturních institucí.

Autorka staví tedy na terénních výkumech, na živé, dosud existující tradici, a výpovědi dokumentuje nejen zápisem, ale i fotografiemi, kresbami a filmem. Doplnuje je archivními a rukopisnými zápisy soukromníků (počínaje rokem 1723) a ikonografickými materiály (od roku 1717). Prezentace v knize si všímá součástí úborů hlavy, způsobů (postupů) úpravy, příležitostí použití, historických i územních souvislostí.

Krajina Hordaland, Voss a Hardanger leží v západním Norsku u Bergenu, osídlení je tu řidší než u nás. Svobodné zde chodily prostovlasé, vlasy na cestu do kostela měly zapletené ve dva ploché copy, které spolu s červenočernou tkanicí pletenou na karetkách ovinuly kolem hlavy. Druhý způsob, rozdělení vlasů do dvou pramenů, každý hustě ovitý 1/2 cm širokou tkanicí (v délce 11-15 m) a opět omotání kolem hlavy,

lze sledovat od r. 1700 beze změny, a to už u malých dětí.

Nevěsty mívaly skutečnou korunu, upevněnou na rozpuštěné vlasy. Vdané nosily bílý šátek na hlavu - hladký, vyšívaný (východisko z renesance - tu se projevuje vliv Hansy) nebo velmi hustě vřepený, vždy s podložkou. Nosily se i čepce různého střihu, opět s podložkami. Pro svobodné a pro vdané ženy se k různým příležitostem odlišovaly materiálem. Ačkoli si autorka stěžuje na sporost a neadekvátnost pramenů, přece jen zachycuje jako smuteční barvu bílou a použití velkého prostěradla pro smutek.

Kniha, přepychově vybavená, je příkladem dokonalé prezentace vědecké práce. Je opatřena obsažným anglickým resumé. Neubráníme se určité trpkosti plynoucí z podceňování studia lidového oděvu u nás v posledním půlstoletí.

Miroslava Ludvíková

DVA ROČNÍKY NÁRODOPISNÉHO VĚSTNÍKU

Národopisná společnost snížila časové zpoždění ve vydávání svého časopisu a koncem roku 1997 vydala hned dva ročníky najednou. Oba sborníky jsou víceméně monotematické.

Národopisný věstník XI (53) 1994 obsahuje vyhodnocení dotazníkové akce na téma *Lokální a regionální povědomí v minulosti a přítomnosti* (Malý dotazník NS č. 48). Autoři dotazníku J. Paragáč a M. Tomandl analyzují odpovědi na jednotlivé otázky a poznamenávají, že získaný materiál bude sloužit k dalšímu zpracování formou studie, kde bude vyhodnocen formou kartogramů a zobecněn. Výsledkem druhé dotazníkové akce je *Katalog modelů lidových staveb uložených v muzeích v České republice*. Jak autoři soupisu Z. Tempír, P. Bureš a L. Procházka v úvodu konstatují, mode-

RECENZE

ly vznikaly hlavně v době výstavní, tj. v 90. letech 19. století. Zdůrazňují význam těchto předmětů pro dokumentaci lidového stavitelství vedle dalších forem (kresby, fotografie, plány) a informují o průběhu šetření a jeho výsledcích. Vzhledem k tomu, že ne všechna muzejní zařízení odpovíděla na zasláný dotazník (chybí např. údaje ze Zemědělského muzea v Kačíně) a většinou neuvedla všechny požadované informace, není soupis sice úplný, nicméně dává jakýsi přehled o situaci. Údaje jsou řazeny abecedně (nedůsledně) podle sídla muzejního zařízení, v němž jsou uloženy. Orientaci v soupisu by usnadnil rejstřík.

Národopisný věstník XII (54) 1995 je věnován lidovému oděvu. Přináší příspěvky z konference *Lidový textil a muzeum*, která se uskutečnila 30. listopadu 1995 v Národním muzeu v Praze v rámci oslav 100. výročí Národopisné výstavy československé. Setkání uspořádalo Národopisné odd. HM NM ve spolupráci s českým výborem ICOMU a Národopisnou společností. Lidový oděv a textilie patří ke sběratelskému fenoménu, v muzeích bohatě zastoupenému. K rozvoji této aktivity přispěla právě NVČ, jak je patrné hned z prvních publikovaných příspěvků, v nichž autorky seznámují s genezí, vývojem a současným stavem sbírek textilu v pražském Národním muzeu (J. Langhammerová), v Moravském zemském muzeu (L. Nováková) a Slovenském národním muzeu v Martině (Z. Mintalová). Několik příspěvků pojednává o osobnostech, které se lidovému textilu věnovaly sběratelsky i badatelsky: M. Prunerová, B. Hoblová, M. Stadler a J. Vydra. Ze širšího kulturně společenského hlediska jsou zpracovány příspěvky o sokolském kroji (K. Štursová), vztahu české vlastenecké společnosti k národnímu kroji (M. Moravcová) a o historickém kostýmu na počátku 19. století (V. Přenosilová). Zajímavý je etymologický rozbor pojmenování součástek, s nimiž se v českém lidovém oděvu setkáváme (J. Hlavsová). Vedle názvů českého, případně

praslovanského původu (gatě, rubáč, huňa) převažují přejatá pojmenování textilních materiálů (kanafas, kašmír, brokát) i jednotlivých součástek (župice, kamizola, kabaňa, šorec). O rustikálních motivech na povijanech, sloužících k upevnění svitku tóry, referovala J. Doležalová. Povijany ukazují na lidový vkus a jako práce převážně neprofesionální (na rozdíl od ostatních synagogálních textilií) se na nich objevují motivy, inspirované lidovou výšivkou (např. na Domažlicku). O bohoslužebných textiliích z prostředí křesťanského (katolického i evangelického), které jsou zastoupeny v textilní sbírce národopisného odd. NM v Praze, pojednává A. Voříšková. Nejstarší doklady pocházejí ze 17. století a stojí na pomezí mezi lidovým a stylovým uměním. Autorka se věnuje i motivickému rozboru textilií. Mezi biblickými náměty zaujme zobrazení Adama a Evy pod stromem poznání na profánním dokladu, a to na koutní plachtě slovenské provenience ze sbírky F. Kretze. Podobné téma zpracovala na základě slovenského materiálu Z. Mintalová. Sborník obsahuje ještě další příspěvky: o křesťanských textiliích (H. Bretová), ženském prádle (H. Mevaldová), textilní sbírce bývalého ÚLUVu (H. Šenfeldová), muzeu krajky ve Vamberku (J. Pivcová) a o dokumentaci lidového oděvu (J. Beneš). Obraz textilu v lidové písni nastínila etnomuzikoložka V. Thořová. Součástí konference bylo i předvádění tradičních textilních technik (M. Štěpánková) a přehledka lidových krojů (J. Langhammerová).

Ze stručné zprávy o valné hromadě Národopisné společnosti vyplývá, že 25.9.1996 byl zvolen nový výbor v čele s J. Veselskou. I když odstupující výbor obdržel absolutorium, přejeme novému výboru ráznější vykročení a vyrovnanější výsledky.

Miroslav Válka

ŽIVOT A KULTURA ETNICKÝCH MINORIT A MALÝCH SOCIÁLNÍCH SKUPIN. RED. JANA POSPÍŠILOVÁ. BRNO 1996, 199 STRAN, ČESKONĚMECKÝ TEXT.

Etnické skupiny na území určitého státu, příslušníci vlastního národa v zahraničí, městská sociální struktura, vztahy jednotlivých etnických i sociálních skupin, jevy provázající tyto skupiny nebo třeba pohled jedné národnosti na jinou - to jsou otázky k zamyšlení a řešení nejen pro etnologu. Spolupráce různých vědních disciplín s etnologi je při podobně zaměřených výzkumech více než užitečná, což také dokládá jeden z úvodních příspěvků sborníku od Milana Stanka.

Na dalších stránkách se slovenští a čeští autoři věnují již naznačeným problémům. Romská otázka nabyla z hlediska širší veřejnosti na "aktuálnosti" teprve v posledních měsících, snad proto se čtenář seznámí jen se stručnou historií romského etnika na našem a slovenském území. Vědomí vlastní hospodářské zdatnosti a ekonomické nezávislosti, stejně jako pořádání slavností a zakládání spolků, udržovaly v první polovině 20. století jisté etnické vědomí Charvátů na jižní Moravě. Velký vliv německého a českého okolí však způsobil jejich postupnou asimilaci trvající do současnosti.

Slovenští autoři obracejí pozornost především k minulosti a současnosti židovské komunity v Bratislavě a Banské Bystrici. Při porovnání vztahů mezi Slovaky a Židy v meziválečném období, o kterých pamětníci mluví jako o maximálně tolerantním, s válečnou dobou nenávisti a udávání, vyvstává otázka - proč taková náhlá změna? Ale otázky rasismu, xenofobie a jejich projevů by byly námětem alespoň na jeden podobný sborník. Na příkladu německé obce Chmelnica dokazuje slovenská etnoložka vliv původní vlasti na část tradiční kultury menšiny. Mezi nejvýznamnější minoritu Slováků v zahraničí

patří jistě maďarská. V letech 1991-1995 se za spolupráce Demokratického svazu Slováků v Maďarsku a Slovenského výskumného ústavu v Békéscsabe uskutečnily výzkumy zaměřené mimo jiné na formování folklorního repertoáru Slováků v Maďarsku. Bez povšimnutí nezůstává ani poválečná repatriace na jižním Slovensku s následnými etnokulturními a společenskými dopady.

Otázce migrace řízené původní vlastí se na příkladech Čechů z Běloruska a Ukrajiny zabývaly grantové výzkumy pracovníků ÚEF AV ČR v Praze. V rámci stejného projektu je soustředěna pozornost i k jiným českým minoritám na území bývalého SSSR, zejm. na Ukrajině, v Bělorusku, Kazachstánu či v Moldávii. K poznání života našich krajanů přispívá také řada grantových výzkumů uskutečněná v severofrancouzské důlní oblasti, kam směřoval přesídlovací proces Čechů ve dvacátých letech 20. století. Nezajímavá není ani úloha Poláků při adaptaci migrantů z ČSR. V letech 1994-1995 bylo provedeno několik výzkumů na základě grantu s názvem Národopisný výzkum české menšiny ve Vídni. Existenci české minority ve Vídni lze sledovat od začátku 19. století, kdy do tehdejšího hlavního města monarchie přicházeli lidé různého profesního zaměření od dělníků po úředníky. Spolu s Čechy přicházeli do rakouské metropole i příslušníci jiných etnik, což přispělo k současné multikulturní společnosti velkoměsta.

K výraznému jevu formujícímu existenci etnické minority patří bezesporu spolkový život. Spolky, ve kterých se jejich členové scházeli, napomáhaly zachovávat etnické citění a soudržnost příslušníků menšin. K udržení etnického vědomí a soudržnosti však přispívaly také prvky tradiční kultury, jako je hudební folklor, tanec nebo lidový oděv. Na tyto skutečnosti upozorňuje několik referátů zahrnutých v publikaci.

V menším počtu se příspěvky ve sborníku zabývají také sociálními skupinami. Jedná se o skupiny ve městech,

ať už jde o současné sousedské vztahy, nebo o historický pohled na "divné lidi" v Banské Bystrici.

Sborník z konference věnované nedožitým 70. narozeninám prof. Oldřicha Sirovátky vznikl za finanční podpory programu Phare- Nadace pro rozvoj občanské společnosti. Jeho vydavatelem jsou Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Brně, Společnost odborníků a přítel Muzea romské kultury v Brně a Ústav lidové kultury ve Strážnici za spolupráce brněnské odbočky Rakouského ústavu pro východní a jihovýchodní Evropu. Vznik této publikace je jistě vítaným krokem k poznání etnických menšin v českých zemích, na Slovensku a našich krajanů v zahraničí. V rámci mnohých grantů podobné výzkumy stále pokračují a nezbývá než doufat, že jejich výsledky budou zveřejněny podobně úspěšným způsobem.

Jana Grycová

ANNA DEVÁTOVÁ - KAREL PAVLIŠTÍK: BIBLIOGRAFIE DÍLA FRANTIŠKA BARTOŠE. MUZEUM JIHOVÝCHODNÍ MORAVY, ZLÍN 1997.

Po několika letech příprav, kterým předcházela doposud neuskutečněná myšlenka souborného kritického vydání tří Bartošových sbírek moravských lidových písní, vyšla zásluhou Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně bibliografie díla tohoto významného jazykovědce, pedagoga, sběratele a národopisného badatele. Tematicky utříděný soupis obsahuje 377 čísel, který je spolu s dalšími detailními poznámkami přístupný rovněž ve Studijně - dokumentačním středisku Františka Bartoše ve Zlínském muzeu, kde jsou mj. také postupně shromažďovány kopie Bartošových prací. Uvedená bibliografie je základem pro poznání badatelského díla, které se ve své velké části opírá především o tradiční kulturu venkova druhé poloviny 19. století a je pro současnou vědu cenným pramenným materiálem.

M.P.

ZA CHYBY SE OMLOUVATI ZNAMENÁ DOBRÉ SKUTKY ČINITI

V dvojčísle Národopisné revue 3-4/97 nemohou pozornému čtenáři uniknout rozmanité chyby a prohřešky. Jsou to například špatně umístěná záhlaví některých rubrik, a to hned dvě na s. 172, na niž pokračují Recenze a nikoli Anotace a Živá tradice, na s. 175 je marně hledat Resumé, ale snadné nalézt rubriku Ztráty a nálezy. Právě v ní lze objevit i nález nežádoucí, totiž poslední tři řádky ze s.175 zopakované na s. 176 a v prvním řádku vedlejšího sloupce dvakrát otiskšená stejná slova.

Národopisná revue se s množstvím nepřijemných tiskových chyb a prohřešků potýká od samého počátku. Čas od času (naposled právě v onom dvojčísle), ale nedůsledně, se za ně omlouvá svým čtenářům, už méně pak postiženým autorům, na jejichž účet (jakož i na konto externích členů redakční rady) mohou být četné omyly a chyby nespravedlivě připisovány. Naposled se tak opět stalo v minulém dvojčísle, což by mělo být důraznou výzvou k větší bdělosti a ostražitosti. Ač jsem sám postižen, usnadňuji situaci redakci a ujímám se jako člen redakční rady omluvy za uvedené i další dosud nezjištěné chyby.

R.J.

Z ŠAVLA PAVLEM?

Do redakce Národopisné revue se náhodou a s notným zpožděním dostala vzpomínka na Otakara Nahodila, kdysi vůdčího představitele stalinismu a militantního ateismu v českém národopisu, uveřejněná filozofem Karlem Máchou v Římě v katolickém dvouměsíčníku Nový život (roč. 40, 1997, s. 20). Redakční rada sice vyslovila souhlas s přetištěním jeho textu, avšak usoudila, že by měl být doprovázen komentářem, z něhož

ZTRÁTY A NÁLEZY 5

čtenáři seznají, proč si český národopis nepřipomíná jednoho ze svých někdejších oficiálních představitelů a proč za ním zrovna netruchlí. Ujal jsem se nevědného úkolu napsat tuto glosu protože jsem jediným z členů redakční rady, který pamatuje Otakara Nahodila a jeho působení v oboru od roku 1949 a který se v odborném tisku ještě za jeho života několikrát kriticky vyjádřil k jeho působení provázenému neblahými důsledky (např. v člancích La théorie de l'art populaire dans l'oeuvre d'Antonín Václavík. Národopisný věstník československý 2 (35), 1967, s. 3-20; Antonín Václavík a (sebe)kritika (K stému výročí narození). Český lid 78, 1991, s. 216-221); Czech Studies of Folk Life from Ethnography to European Ethnology. Anthropological Journal on European Cultures 2/2, Frankfurt 1992, s. 37-51; a v hesle Otakar Nahodil v Československém biografickém slovníku. Praha 1992, s. 477). S některými jeho radikálními názory jsem měl možnost se obeznávat už jako oktáván v roce 1949 na plenárním zasedání I. národopisné konference v aule filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Jako všichni účastníci jsem byl obdařen brožurou S.P. Tolstova *Sovětská škola v národopise* s Nahodilovou předmluvou, která odstartovala jednostrannou ideologizaci oboru, nadto jsem měl možnost vyslechnout četné referáty, k nimž se jejich autoři už dlouho raději nehlásí.

Jen tolik úvodem. Dejme však nejdříve slovo Karlu Máchovi!

Osud ateisty (k úmrtí Prof. Dr. Otakara Nahodila)

Bylo to v roce 1982. - Před ranní mší v kapli Nepomucena jsem teprve dodatečně seznal, že o lavici zpět klečel Otakar Nahodil (který v koleji po několik dní prodíleval jako účastník filozoficko-teologického symposia "Podstata člověka"). Téměř jsem nechtěl věřit svým očím. Nahodil byl na počátku 50. let vedoucím ateistou v komunistickém Československu: Jeho kniha *Jak vznikly náboženské*

pověry (sepsaná spolu s jeho bývalým studentem a pozdějším kolegou Ant. Robkem) byla takřkajíc antibibli režimu. To bylo na vrcholu českého stalinismu. - Ale ani mnohem později, když v r. 1966 emigroval do Západního Německa, by nikdo z jeho nových zaměstnavatelů nebyl očekával nic jiného než nějakou tu verzi "demokratického socialismu", v žádném případě však křesťanství - československá "vědecká religionistika" (včetně kapacit jako byli Vincenc Lesný, Otakar Pertold či Jiří Horák, všechno mimochodem Nahodilovi učitelé) byla zásadně protikřesťanská.

Profesor etnologie/etnografie Otakar Nahodil se narodil 1. 12.1923 v Praze, v národnostně smíšené rodině bývalého důstojníka ruských legii a ruské lékařky (kterou Nahodilův otec poznal při "sibiřské anabázi" a přivezl ji s sebou do Prahy). Otakar Nahodil vystudoval pražské klasické gymnázium; pak etnografii na Karlově univerzitě; mezitím odjel na studia do Sovětského svazu a paralelně ke svému "PhDr" z Prahy (1949) si přivezl z Leningradu i ruský diplom (1950). Tím byly dány ty nejlepší předpoklady pro jeho kariéru v pouťorovém Československu. - Ta však byla katastroficky zakončena už v r. 1962 (přestože O. Nahodil se mezitím stal známým autorem ve svém oboru a přestože mezitím dosáhl předepsaných titulů "C.Sc" - 1957, resp. "dr.Sc" - 1962). - V důsledku řady konfliktů (o nichž referuje ve svém posledním spise, apologii nazvané *Totalitní hodnocení totality*, Praha 1995, soukromý tisk autora, 24 str.) byl vyloučen z KSČ, zbaven zaměstnání a persekván obvyklým způsobem. - Teprve po čtyřech dalších letech se mu podařilo uprchnout a začít v Německu nový život. Stal se posléze profesorem sociologie-etnografie na pedagogické vysoké škole v Lörrachu (jižní Bádensko) a po jejím zrušení mimořádným profesorem etnologie na univerzitě ve Freiburgu (Brsg.). Univerzitním profesorem byl od r. 1972, emeritován byl 1988.

Počínaje 80. lety se mění postupně Nahodilův světový názor. Vliv na to měl

nejen jeho pohnutý osud, ale v nemalé míře i působení našich exilových katolíků (Prof. Dr. Karel Vrána, P. Václav Plíšek, P. Václav Steiner ad.). Postupně se zapojoval i do našich kolektivních sborníků (podílel se svými příspěvky na ediční řadě *Integrale Anthropologie* ad.), a vůbec do duchovního prostředí navozovaného katolickou exilovou literaturou. Nemalý vliv na něj měly i styky s vůdčím činitelem katolické literární kritiky v Německu, Dr. Ant. Kratochvílem (jehož syn Alexander mimochodem studoval ve Freiburgu i u Prof. Nahodila).

Stále více sužován svými zdravotními problémy (těžká diabetes, angína pectoris, rapidně slábnoucí zrak ad.) vyhledal si pro svá poslední léta osobní asyl v tyrolském Mils (poblíže Innsbrucku), kde - dle sdělení jeho přítelkyně Ullrike - denně navštěvoval místní kostel, účastnil se mše a pravidelně i rozprávěl s farářem. V dobré shodě s místní farností odjel na závěr roku do Prahy, chtěl se dát podrobit operaci na svém srdci - náhle však zemřel, na selhání srdeční činnosti, dne 4.12. 1995. - Byl pohřben do rodinné hrobky na Olšanských hřbitovech, dle svého posledního přání - podle katolického ritu.

Nevyzpytatelné jsou cesty Boží. - Mezitím uplynul rok, a nenašel se ještě nikdo z českých etnografů, který by si našel čas aspoň pro tři řádky nekrologu. Činím to tedy aspoň formou vzpomínky. - Kéž jeho málo šťastná duše odpočívá v pokoji.

Karel Mácha, Mnichov

Uveřejňujeme-li Máchův příspěvek, nelze si nepřipomenout, jakou úlohu sehrál Nahodil v českém národopisu, jaké tendence a metody do něj vnášel a jakou roli sehrávaly jeho velmi četné práce v první polovině padesátých let a ve svých důsledcích ještě během dalších tří desetiletí. Ponecháme stranou Nahodilovy stalinistické recepty a z nich plynoucí drastické odsudky všech odlišných návodů k řešení základních pro-

blémů celosvětového a tedy i našeho národopisu a omezíme se v souvislosti se zaměřením Máchovy vzpomínky jen na několik výmluvných citací jeho postoje k víře a náboženství, přičemž v zájmu nestrannosti upustíme od komentáře a ponecháme na čtenáři, aby si úsudek vytvořil sám.

Hned v prvních větách úvodu ke knize *O původu náboženství* (Praha 1954) čteme: "Již po desítky tisíciletí, od kamenné doby až po naše dny, provází lidstvo v jeho vývoji náboženský světový názor, jedna z nebludnějších forem společenského vědomí, která již od pravěku brzdí zdravý rozvoj společnosti a stojí v příkřím, naprosto nesmiřitelném rozporu s vědou. Náboženství jakožto nesprávná, lživá, fantastická představa člověka o obklopující jej reálné skutečnosti (to znamená o světě, o přírodním prostředí a o lidské společnosti), náboženství jakožto víra v nadpřirozené síly bylo a zůstává dodnes "jedním z druhů duchovního útisku," jak ukazuje Vladimír Ilijč Lenin" (s. 7). A dále: "Náš lid pochopil, že nad pokoru a slabost, bezmocnost a poslušnost, spokojenost s donedávna panujícími řády vykořisťovatelské společnosti, jak hlásá ve svém "učení" církev, je mu bližší skutečná svoboda, je mu bližší možnost budování radostného a krásného zítřku naší generace a generací následujících. Pod tlakem nevyčerpatelného úsilí naší společnosti padá dřívější autorita a celý význam církve a náboženství. Boj, který vypověděl náš lid náboženské temnotě, je bojem konečným, směřujícím k plnému vítězství" (s. 15-16). A v tomto duchu pokračuje o náboženství jako opiu lidstva (K. Marx) nebo o nezdravé a usychající haluzi lidského poznání (V.I.Lenin). "Je plodem horečnaté fantasie našich vzdálených předků, fantasie, brzdicí vývoj lidstva a jeho kultury, fantasie protivědeckého, reakčního charakteru" (s. 206). "Jde nyní jen o to, aby společným úsilím všech zainteresovaných oborů byly tyto otázky s konečnou platností osvětleny a aby výsledky vědecké práce mohly účinně napomáhat ko-

nečnému vysvobození lidského myšlení z náboženského opojení" (s. 208). "Kapitalistický řád, žijící v obavách ze socialistické revoluce, hledá dnes ideologickou podporu svých politických snah v náboženství a církvích. Podporuje církev a církev opět podporují ten či onen kapitalistický stát" (O. Nahodil - A. Robek: *České lidové pověry*. Praha 1959, s. 7. - Pro úplnost a aktuálnost jen poznamenejme, že v tomto roce vydává Antonín Robek ve spolupráci se Zdeňkem Urbanem knížku *Svatý Petr seno seče, svatá Anna buchy peče* aneb *Česká pranostika*, jak to uvádí Příloha Katolického týdeníku Knižní nabídka katolických nakladatelství. Podzim '97, s. 1). - "Vědecký ateismus přirozeně nemůže být a není jakousi záležitostí intelektuálů. Jako neoddělitelná součást výchovy k vědeckému světovému názoru se výchova ve vědeckém ateismu musí dostat mezi nejširší vrstvy našeho obyvatelstva, hlavně do vesnic a závodů. A tomuto úsilí musí napomáhat všechny metodické principy vědecko-ateistické výchovy, spočívající v komplexnosti, soustavnosti, atraktivnosti, v společném působení po stránce racionální i emocionální, v dovedném osvobozování myšlení lidu od veškerého ideologického balastu, jenž po dlouhá staletí i tisíciletí udržoval lid ve strachu a v nedůvěře ve vlastní tvořivé síly a schopnosti" (s. 183).

Karel Mácha - jak vřímavému čtenáři jistě neušlo - sám připomíná, že Nahodil byl v době vrcholného stalinismu vedoucím ateistou v komunistickém Československu, že svůj světový názor postupně měnil až od počátku osmdesátých let a po přesídlení do Tyrol "deně navštěvoval místní kostel, účastnil se mše a pravidelně i rozprávěl s farářem." Zemřel v Praze (nikoli v tyrolském Milsu, jak omylem uvedl orgán Německé společnosti pro národopis *dgv-informatio* nen 1, 1996, s. 58) a pohřben byl "dle svého posledního přání - podle katolického ritu." Tak ličí Mácha vnější podobu Nahodilovy konverze.

Obrat od vehementně proklamovaného vědeckého světového názoru k náboženské víře, která by měla být vnímána jako jedna z nejnějnějších, snad přímo intimních součástí osobnosti, může ovšem působit upřímně jen za předpokladu, že je provázen introspekci, hlubokým duchovním přerodem, snahou o odčinění nepravostí a spáchaných křivd, pokorou a jinými ctnostmi, přinejmenším slušností. Pokud se navelek projevuje proklamativně a okázale, nepůsobí ani opravdově, ani vkusně.

Když se Nahodil rozhodl po více než třinácti letech od svého obrácení na víru vyrovnat se s vlastní minulostí v brožůře *Totalitní hodnocení totality* (Praha 1995) vydané vlastním nákladem a distribuované všem členům Národopisné společnosti, nabízel se mu dostatek možností ulehčit svému vědomí a svědomí. Výsledek je však zcela opačný. V úvodu jen mimochodem připouští, že v padesátých letech "dočasně působil jako marxista v oboru" (s. 3), popírádě "jako zakladatel a metodolog naší marxistické etnografie" (s. 10), ale hlavně se představuje jako obětí komunistické zvůle. K negativnímu hodnocení, jehož se mu dostalo v souvislosti s žádostí o rehabilitaci na univerzitě i v akademii (!), však podotýká, že nemusí "nikomu nic vysvětlovat a omlouvat se" (s. 3). Vydává se za člověka, který byl zejména v letech 1961-1962 "z konkurenčních důvodů persekčován komunistickými kolegy ve vědě a vyštván do zahraničí, kde dosáhl váženého společenského postavení" (s. 4) atp. A pak už nevybíravým způsobem, ba až výhružně napadá některé ze svých dávných i nedávných odpůrců. Ale většina aktérů tohoto Nahodilova horroru už nežije a ti žijící z rozmanitých příčin nejeví chuť otevřeně zaujmout stanovisko.

Otakar Nahodil byl nesporně vzdělaný, pilný a schopný (v padesátých letech se říkalo, že "schopný všeho") a po jistou dobu udával tón (bohužel spíš falešný) českému národopisu, v němž také zaujímal (těž pochybnou zásluhou mimovědeckých okolností) prominentní

místo. Stěží se mu však dostane glorifikace, spíš asi v dějinách českého národopisu zasedne na nepříliš čestné místo, ne-li na lavici hanby, a to nejen pro vyznění značné části své publikační činnosti a pro způsoby uplatňované v národopisné personalistice padesátých let. V křivém zrcadle své apologe-
tiky Totalitní hodnocení totality, která vzbuzuje spíš štitivé pocity a pohrdání nad pisatelem, se bude jevit jako jedna z nejzápornějších, ba nejtrapnějších postav českého národopisu. Tento jeho autoportrét není s to napravit ani pozdní nevěrohodné a nepřesvědčivé přihlášení se k víře. Skutečnou nápravu musí v budoucnu zjednat historiografie oboru, která ke kritickému zhodnocení minulosti zatím neprojevila přílišnou ochotu, a to ani ve vztahu k prvnímu dvacetiletí budování socialismu po únorovém vítězství pracujícího lidu, kdy byla ideologizace a politizace českého národopisu perzonalifikována především Otakarem Nahodilem, tím méně pak ve vztahu k dalšímu dvacetiletí budování reálného socialismu po obsazení Československa armádami Varšavské smlouvy, kdy se zase jiní čeští národopisci pasovali na teoretiky studia socialistické vesnice a po listopadovém sametovém převratu kráčeli se sepijatýma rukama k oltářům.

Nahodilův mladší současník, mimořádně plodný filozof Karel Mácha (nar. 2.1.1931) měl svým způsobem podobné osudy: nezůstal ušetřen ideologických pomýlení (*Ke kritice buržoasního individualismu*. Praha 1960. - *Lidé a socialismus. Problémy socialistického způsobu života*. Praha 1963. - Pro lektory Čs. společnosti pro šíření politických a vě-

deckých znalostí vydal příručku *Náboženská morálka a dnešní problémy protináboženského boje*. Praha 1960, a ve Státním politickém nakladatelství publikoval společně se smutně proslulým koryfejem marxistické filozofie, profesorem Vysoké školy politické ÚV KSČ Ladislavem Hrzalem, atp.), v roce 1978 emigroval a krátce nato konvertoval ke katolicismu, žil v klášteře a studoval teologii, filozofii náboženství a církevní historii. V leccems z toho lze spatřovat kořeny a důvody jeho sympatií s Nahodilem. Kdyby si byl Mácha tyto skutečnosti uvědomil, snáz by mohl pochopit, proč český národopis přešel Nahodilovo úmrtí mlčením doslova hrobovým.

2.1.1998 k 67. narozeninám K. Máchy
Richard Jeřábek

Výběrový soupis prací O. Nahodila ve vztahu k ideologii a k náboženství:

Sovětský národopis a jeho pokračování úloha. Praha 1950, 79 s. - *Práce J. V. Stalina o marxismu v jazykovědě a některé otázky současné ethnografie*. ČL 6, 1951, s. 6-17 (s J. Kramářkem). - *Za nové pojetí národopisné vědy*. ČL 6, 1951, s. 51-57. - *Nové úkoly a úspěchy sovětské národopisné vědy*. ČL 6, 1951, s. 157-162. - *Klement Gottwald o pokrokových a demokratických tradicích v dějinách českého lidu*. ČL 6, 1951, s. 193-195. - *J. V. Stalin a současná národopisná věda*. ČL 6, 1951, s. 241-248. - *Vývoj názorů klasiků marxismu-leninismu na otázky dějin prvobytné společnosti*. NVČ 32, 1951, s. 1-22. - *Základné úlohy našej národopisnej vedy*. Nové slovo 8,

1951, s. 881-884. - *J. V. Stalin a národopisná věda*. Praha 1952, 102 s. (s J. Kramářkem). - *K otázce původu náboženství*. ČL 39, 1952, s. 51-57. - *Bohumil Šmeral jako popularizátor díla Engelsova a Morganova*. ČL 39, 1952, s. 136-137. - *Stalinská družba národů jako důsledek Velké říjnové socialistické revoluce*. ČL 39, 1952, s. 145-147. - *Anglo-americká ethnografie ve službách imperialismu*. Praha 1963, s. 5-9 Předmluva k českému vydání. - *Ke kritice některých idealistických teorií o původu náboženství*. ČE 1, 1953, s. 116-134. - *Nový příspěvek o nejstarších formách náboženské ideologie*. ČL 40, 1953, s. 42-45. - *Jak vznikly náboženské pověry*. Praha 1954, 108 s. - *O původu náboženství*. Praha 1954, 227 s. - *Aktuální úkoly ethnografie v bádání o dějinách náboženství*. ČE 4, 1956, s. 217-218. - *Vznik náboženství*. Praha 1956, 72 s. - *České lidové pověry*. Praha 1959, 224 s. (s A. Robkem). - *K aktuálním úkolům vědecko-ateistické výchovy*. Osvětová práce 13, 1959, č. 6, s. 89 (s A. Robkem). - *Etnografii plně do služeb lidu*. ČE 8, 1960, s. 1-2 (s A. Robkem). - *Kapitoly z dějin českého boje proti pověře a poverčivosti*. ČL 47, 1960, s. 145-151, 193-200 a 241-247 (s A. Robkem). - *Náboženství a ateismus v dějinách společnosti*. Praha 1960, 30 s. (s A. Robkem). - *Pověry a poverčivost*. Za krásami domova 6, 1960, s. 214-215 (s A. Robkem). - *Původ náboženství*. Praha 1961, 525 s. (s A. Robkem). - *Současná etnografie a některé problémy vědecko-ateistické výchovy*. ČL 48, 1961, s. 1-6.

Sestavil R.J.

RESUME

NÁRODOPISNÁ REVUE 1/98

(Volkskundliche Revue 1/98)

Herausgegeben vom Institut für Volkskultur

696 62 Strážnice, Tschechische Republik

NÁRODOPISNÁ REVUE 1/98

(Journal of Ethnography 1/98)

Published by the Institute of Folk Culture

696 62 Strážnice, Czech Republic

Der bestimmende Teil der Národopisná revue 1/98 besteht aus Beiträgen zur traditionellen Volkskultur in Podluží - einer der südmährischen Regionen. Die einzelnen Autoren befassen sich mit den historischen Berichten über diese Region und den Merkmalen deren Gestaltung, der Volksbaukunst, der Bekleidung, dem Tanz sowie der bildenden Volkskunst. Damit knüpft man an die vorhergegangenen Präsentationen der ethnographischen Regionen in der Národopisná revue (Horácko - 1994, hanácké Slovácko - 1995, Těšínsko - 1997) mit ihrem Ausgangspunkt in den regelmäßigen Seminaren des Instituts für Europäische Ethnologie an Philosophischer Fakultät der Masaryk-Universität in Brunn.

Der folgende Beitrag dieser Zeitschriftennummer bearbeitet eine wiederkehrende soziologische Umfrage, die 1997 im Abstand von fünfzehn Jahren unter den Besuchern des Internationalen Folklorefestivals in Strážnice durchgeführt wurde. Auch die Rückmeldungen der langjährigen Programmgestalter zu diesem Festivaljahrgang wurden aufgenommen. Die Beurteilung des Internationalen Folklorefestivals in Východná (Slowakei), des Festivals der Sorben in Crosswitz-Chroschitz (Deutschland) sowie des Festivals der Volksmusikinstrumente in Uherské Hradiště liegt ebenfalls vor.

In der Gesellschaftschronik wird an das Jubiläum von Mila Brtník (1928) erinnert - einen bedeutenden Repräsentanten der Folklorebewegung aus der Region Horácko. Hier findet man auch Nekrologe auf Václav Štastný (1922-1997), Otakar Máčel (1920-1997) und Eva Flašarová (1935-1998).

Berichte über Ausstellungen, Konferenzberichte sowie Buchrezensionen werden mit der Rubrik Verloren und gefunden abgeschlossen, die diesmal ein Kommentar von Richard Jeřábek zum Leben und Werk von Otakara Nahodil (1923-1995) - einer widersprüchlichen Figur der tschechischen Volkskunde - enthält.

The core of Národopisná revue 1/98 is devoted to materials on traditional folk culture of the south Moravian Podluží region. The authors deal with historical references on the region and its formation, on folk architecture, dress, dance and visual art. This issue is a link with previous presentation of other ethnographical regions in Národopisná revue (the Horácko, 1994, the hanácké Slovácko, 1995, and the Těšínsko regions, 1997). The article series is a follower of regular seminars of the Institute of European Ethnology of Masaryk University in Brno.

The rest of the journal brings the results of a sociological research which was held among visitors of the International Folklore Festival in Strážnice in 1997, after a 15 year gap, and it also brings responses of the long-term program cooperators.

There are evaluations of the International Folklore Festival in Východná (Slovakia), of a festival of Lužice Serbiens in Crosswitz-Chroschitz (Germany) and of a festival of folk instrument ensembles in Uherské Hradiště.

Society's chronicle brings an article on the anniversary of Mila Brtník (1928), an outstanding representative of folklore movement from the Horácko region, and obituaries of Václav Štastný (1922-1997), Otakar Máčel (1920-1997) and Eva Flašarová (1935-1998).

The part devoted to conference and exhibition news, and reviews closes up with the regular Lost and Found column. This time it contains a commentary by Richard Jeřábek on the life and work of a special and dubious character of the Czech ethnography, Otakar Nahodil (1923-1995).

